

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 3 APRIL 2018 PRIS: 89:-

Inflation i rättigheter

Lars Trägårdh svär i MR-kyrkan

RECENSIONER

ERIK W LARSSON

vill ha Jordan Petersons
duschdraperi.

CIVILISATION

**CHARLOTTA
SEILER BRYLLA**

om hur Stasi
ruinerade DDR.

TEMA

EN VÄRLD I KRIS

Så kan den liberala
internationella
ordningen räddas.

**PÅ AXESS TV.
PÅ AXESS.SE
NÄR DET PASSAR**

MAGNIFIKA STÄDER

I över fyrahundra år har Amsterdam, London och New York varit "världsstäder". Deras globala ambitioner inom handel gav inte bara upphov till intensiv rivalitet utan också en urban arkitektur som vi kan känna igen än idag. Följ med på en fascinerande visuell resa på Axess TV, fyra måndagar i rad, med start den 16 april kl 20.00.

Axess TV, måndagar kl 20.00 • Hela veckan på axess.se

Senaste nytt till frukost. Och fördjupning när du vill. Helt utan kostnad.

f+ är Sveriges nya företagsamma nyhetstjänst.

Nu kan du få ett **dagligt nyhetsbrev** med de senaste nyheterna från Sverige och världen, redan till frukost. Översiktligt och snabbläst, så du börjar dagen väl orienterad. Samtidigt innehåller alla artiklar länkar till **fördjupning och nya perspektiv** när du vill dyka ner i någon nyhet. Är du särskilt intresserad av att följa vissa branscher eller ämnen, kan du **anpassa ditt nyhetsbrev** efter dina egna val. Och allt är gratis.

Gå in på www.fplus.se och prenumerera idag.

Helt utan kostnad.

fplus.se

Politiskt förfall utan medborgerlig dygd

**PJ Anders
Linder**

Som den förste i raden av talare tog Maurizio Viroli till orda. Det var rätt man på rätt plats. Viroli har varit verksam vid många olika lärosäten, för tillfället är han professor vid University of Texas i Austin. Samtidigt har han ständigt återvänt till samma ort och samma person: Florens och Niccolò Machiavelli. Han har skrivit en räkka böcker i ämnet genom åren, bland annat den fina biografen Niccolòs leende som kom i svensk översättning 2004. Nu stod han framför en väldig gobeläng i Palazzo Medici Riccardi och analyserade Machiavellis idéer om republikers förfall och möjliga räddning.

Mina associationer löpte amok: Palatset byggdes på 1400-talet för Medicifamiliens räkning. Mediceerna fördrevs från staden 1494 och några år senare blev Machiavelli diplomat i Florens tjänst. Allt ställdes dock på huvudet 1512 när Medici återvände och det var Machiavelli som tvingades i landsflykt. Italiensk politik var ett allas krig mot alla, där stundens triumf snabbt kunde vändas i bittert nederlag. Konsten och kulturen gav upphov till svindlande mästerverk, men våldet och dekadansen var aldrig långt borta.

IDAG ÄR PALAZZO MEDICI RICCARDI hemvist för den florentinska provinsregeringen. Här styrde Matteo Renzi innan han gick vidare till stadshuset och borgmästarämbetet och sedan ända till posten som regeringschef. Allt ställdes dock på huvudet 2016 när han led nederlag i en illa genomtänkt folkomröstning och fick avgå. I parlamentsvalet den 4 mars i år skulle han göra storstilad comeback, men den tänka triumfen vändes i ett bittert nederlag. Italiensk politik är ett allas krig mot alla. Konsten och kulturen blomstrar, men svindleriet och oredan är aldrig långt borta. I skrivande stund tampas de populistiska valvinnarna om makten efter en valrörelse där Silvio Berlusconi framstod som en av de mer seriösa aktörerna.

Det känns som en självklarhet att Viroli skrivit sina böcker med blicken fäst ömsom på renässansen och ömsom på sin samtid. Nu som då är republiken i kris, nu som då finns skäl att väcka intresse för kloka ord från en klarsynt och praktiskt erfaren tänkare. Utöver sin akademiska gärning har Viroli mycket riktigt tagit på sig flera offentliga uppdrag som syftar till starkare känsla för medborgarskapet och det allmänna.

Men vad har sådana lovvärda ting med den

hemske Machiavelli att göra, utropar då kanske den som kan sin SAOL och vet att Svenska Akademien sätter likhetstecken mellan "machiavelisk" och "samvetslös".

Massor, skulle Viroli ropa tillbaka. Och andra inledare vid detta seminarium om Machiavelli och skälen till staters förfall skulle stämma in som i kör. Ty de har inte bara läst de krassa råden till mäktiga herrar i *Fursten* utan också resonemangen om det goda och eftersträvarsvärda styret som återfinns i *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (utgiven på svenska som *Republiken* 2008). I den ena tycks cynismen råda: om du är enväldshärskare och vill behålla din makt ska du göra så här. I den andra är perspektivet mer upplyftande: om du vill skapa och utveckla ett republikanskt styre, vad finns då att lära från det klassiska Rom?

MÅNGA FORSKARE HAR GENOM åren slitit sitt hår över det motsägelsefulla i att samme författare står bakom bägge dessa böcker. Visar den ena upp Machiavellis sanna ansikte och den andra ett falskt? Är budskapen kodade eller ironiska, och i så fall vilka utav dem? Tolkningarna är legio och blir hela tiden fler. Ytterst kan ingen veta med visshet. Många i den stora salen i Palazzo Medici Riccardi nickade dock instämmande när Philip Bobbitt, professor vid Columbia Law School, menade att man gör klokt i att betrakta de bägge böckerna inte som skilda skrifter utan som två delar av samma verk om staten. Både enväldet och republiken kan vara hård realitet och kräver olika strategier för att fungera.

Att stirra sig blind på den consigliere som inte ryggat för att rekommendera lögn och mord i statens tjänst är att göra sig en djävulsbild. Att bara uppehålla sig vid den Machiavelli som önskar sig en republik med engagerade och framsynta medborgare är å andra sidan att skaffa sig ett idé-historiskt kramdjur.

Fast om det primära syftet inte är att frilägga helhetsbilden av den historiske Machiavelli utan att se vad konstruktivt som finns att hämta hos honom är förstås kramdjuret att föredra (och det är mindre fluffigt än många skulle önska). Vad gäller övervåld och lögn behöver dagens ledare näp-peligen vända sig till historiska auktoriteter för att få uppslag. Vad gäller förmågan att ta långsiktig ansvar för ett gott styre behöver de däremot all inspiration de kan få.

Och det gäller inte bara ledarna.

För mig var detta ett av de starkaste och mest tankeväckande budskapen under seminariet: Machiavelli var mycket tydlig med att ett gott styre inte bara kräver förnuftiga ledare utan också ansvarskännande medborgare med blick för det gemensamma bästa. Maurizio Viroli gav flera exempel på hur Machiavelli menar att en destruktiv trend kan vändas och i snart sagt samtliga spelar den medborgerliga dygden en avgörande roll. Professor Erica Benner från Yale höll ett skarpt och värtaligt anförande om Machiavellis syn på orsaker till politisk dekadans, där hon särskilt lyfte fram sammanblandning mellan privata och offentliga intressen, växande acceptans för omoraliskt ledarskap och urspårad polarisering mellan grupper.

Jag tror inte att Benner nämnde Washington, och jag kan inte erinra mig att Viroli tog upp parlamentet i Rom, men ingen i salen kan ha undgått att göra sådana paralleller. Även i moderna och förment upplysta samhällen har det uppstått onda cirklar, där det har brustit i uppriktighet och förtroende mellan ledarskap och folk. Följden har blivit ett alltmer urholkat medborgarskap och en alltmer kortsiktig och lynnig politik av bröd-och-skådespel-modell. Utvecklingen symboliseras av förfarna mediemanipulatorer som Trump och Berlusconi, men problemen började i sanningens namn långt före dem. Sverige är långt ifrån lika illa ute som Italien och USA, men det vore naivt att föreställa sig att just vi skulle vara immuna.

VAD SKA MAN DÅ göra för att bromsa och vända utvecklingen? Här tror jag tyvärr att Machiavelli har mindre att erbjuda än när det gäller diagnosen. Det har runnit mycket vatten under Ponte Vecchio sedan 1500-talet och det politiska torget står knappast att känna igen. Vi lever inte i intima stadsstater utan i nationer med miljontals invånare. Överstatliga organ utövar allt större makt. Det offentliga åtagandet har expanderat i snart sagt varje riktning. Konkurrensen om vår tid gör livet svårt för en kultur byggd på sammanträden och möteskvällar. Finns någon annan realistisk utveckling än att medborgarna reduceras till konsumenter, vars demokratiska delaktighet i bästa fall består av att välja mellan proffspolitiker en gång vart fjärde år?

Risken är uppenbar, och jag har ingen patentmedicin att äppelkindat erbjuda som alternativ. Däremot verkar det förnuftigt att som minsta motåtgärd sätta stopp för all ytterligare

Machiavelli.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

urvattning av vårt offentliga liv. Här kan många dra strån till stacken: Acceptera inte att public service-bolagen satsar på larv, skrik och skrän istället för genomarbetad rapportering och upplysning. Delta inte i dyngspridning på nätet. Se till att skolan väcker respekt för riktiga kunskaper och motverkar den farliga idén att allt man gör här i livet ska vara underhållande. Gå inte med på någon ytterligare devalvering av universiteten. Begär inte fler "rättigheter" från det redan överbelastade allmänna. Ställ upp för det kommunala självstyret så att lokaldemokratien bevarar ett riktigt innehåll...

Plötsligt ser jag Niccolòs leende för mitt inre öga. Uppmuntrande? Överseende? Jag kan inte mer än ana.

PJ Anders Linder

”Det har brustit i uppriktighet och förtroende mellan ledare och folk. Följden har blivit ett alltmer urholkat medborgarskap och en alltmer kortsiktig och lynnig politik av bröd-och-skådespel-modell.”

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Thomas Engström älskar krass lokalpolitik **10**
 Annika Borg förordar frivillig givmildhet **10**
Sydafrika Tor Billgren undrar vad Cyril Ramaphosa står för **12**
Etik Anders Mathlein penetrerar vårt behov av hämnd **14**
Politik Mauricio Rojas tar sig an den svenska modellens död **16**
Public service Olle Lidbom funderar över förtroendet för SVT och SR **18**
I korthet PJ Anders Linder får sig en historielektion **19**

20 FRIZON

- Lars Trägårdh svär i den heliga MR-kyrkan **20**
 Nima Sanandaji varnar för talangflykt från Sverige **24**
 Janerik Larsson minns när Westerberg lämnade tv-soffan **28**

32 OPINION

Johannes Nilsson gör upp med kulturradikalismen.

TEMA: VÄRLDS- ORDNING I KRIS

36 Utan ordning och reda

Den liberala internationalismen som garanterade demokrati och ekonomisk öppenhet är i kris. Kan en bredare koalition av stater återskapas som är villiga att samarbeta inom en reformerad världsordning? **Av G. John Ikenberry**

44 Den kosmopolitiska historicismens elände

Historicismen lever vidare i idén om den ödesbestämda globaliseringen. Dess dogmatiska drag bidrar till en illiberal motreaktion. **Av Carl Ritter**

48 Våga vara liberal

När politiken i de liberala demokratierna blir tröttare och trögare påverkas även det internationella systemet negativt. **Av Fredrik Erixon**

”

Det sena
1970-talet var
den radikala
socialismens
svanesång.

Lars Trägårdh, sid 22

54 INTERVJU

Nils Johan Tjärnlund samtalar med Siv Wennberg om opera, kulturpolitik och Lill-Babs.

58 TRADITION

Henrik Nilsson om Felisberto Hernández.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Josefin Holmström läser brev till en ung författare 62
Film David Andersson ser på Ingmar Bergman 64
Historia Charlotta Seiler Brylla om Stasi 66
Religion Eli Göndör om Dödhavsrullarna 68
Pöddar Nathalie Rothschild lyssnar på fördjupande samtal 70
Krönika Svend Dahl presenterar en politisk idé som kan fungera 71
I korthet Jakob Sjövall om arkitektur och turism 71

72 RECENSIONER

- Margareta Melén porträtterar pappas flicka 73
Jojje Olsson reder ut relationstrassel 77
Peter Johnsson upptäcker en diktator som delegerar 80
Bengt G Nilsson punkterar en korruptionsbubbla 82
Anna Victoria Hallberg förordar försoning 84
Annagreta Dyring svär i kyrkan 86
Erik W Larsson prisar en profet 88
Jan Knutsson uppdaterar politikens världskarta 90
Karin Henriksson virvlar bland skandaler 93
Emil Uddhammar påminner om betydelsefull Smuts 95

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson om att kultur ibland mår bra av att väljas bort.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson, Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Redaktionsråd: Louise Belfrage, Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 8 maj 2018

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Material insänt till Axess kan lagras och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr. 111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslag: Maria Haack

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Tor Billgren
Frilansskribent

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Svend Dahl
Chef för Liberala Nyhetsbyrån

Annagreta Dyring
Vetenskapsjournalist
och hedersdoktor vid
Stockholms universitet

Thomas Engström
Journalist och författare

Fredrik Erixon
Vd för European Center for
Political Economy i Bryssel

Eli Göndör
Fil dr i islamologi, leder
Timbros integrationsprogram
Majoritet och mångkultur

Anna Victoria Hallberg
Fil dr i litteraturvetenskap
och utredare vid
Södertörns högskola

Karin Henriksson
Författare och journalist

Josefin Holmström
Författare, kritiker och
doktorand i engelsk
litteratur i Cambridge

G. John Ikenberry
Professor i statsvetenskap
vid Princeton University

Peter Johnsson
Historiker och journalist

Jan Knutsson
Sveriges ambassadör
i Saudiarabien

Jan Erik Larsson
Journalist, författare och konsult

Erik W Larsson
Läkare och frilansjournalist

Olle Lidbom
Medieanalytiker och
kommunikationschef på
Norstedts Förlagsgrupp

Anders Mathlein
Frilansskribent

Margareta Melén
Översättare och frilansskribent

Johannes Nilsson
Författare

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Bengt G Nilsson
Journalist och författare

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Jojje Olsson
Journalist och författare

Carl Ritter
Doktorand på institutionen
för mediastudier vid
Stockholms universitet

Mauricio Rojas
Docent i ekonomisk historia

Nathalie Rothschild
Journalist

Nima Sanandaji
Teknologie doktor och vd
för tankesmedjan ECEPR

Charlotta Seiler Brylla
Docent i tyska vid
Stockholms universitet

Jakob Sjövall
Statsvetare

Nils Johan Tjärnlund
Författare och
vetenskapsjournalist

Lars Trägårdh
Professor i historia och
civilsamhälleskunskap vid Ersta
Sköndal Bräcke högskola

Emil Uddhammar
Professor i statskunskap
vid Linnéuniversitetet

Det klingar dovt

POLITIK OCH UNIVERSITET I USA präglas av miss- tro och intern polarisering. Det menar Jonathan Haidt, amerikansk socialpsykolog och professor i etiskt ledarskap vid Stern School of Business vid New York University, i Axess nr 2/2018. Haidt anlägger flera synpunkter på akademien och dess konflikter, framförallt sedan 1990-talet. För att beskriva skärpningen av motsättningar talar han om dragkampen mellan centrifugala (rotation bort från centrum, som sliter isär) och centripetal (in mot centrum, som enar) krafter. Han etablerar en sofistikerad och insiktsfull kontext för det han vill säga om de amerikanska prestigeuniversitetens låsta och kontrollerande klimat.

I artikeln gör Haidt en belysande åtskillnad mellan akademikers och studenters möten med termen intersektionalitet. Han menar att när begreppet introduceras 1989 i en juridikkuppsats på UCLA så bygger det på ett rimligt resonemang som få akademiker (forskare och lärare) skulle invända mot. När intersektionalitet småningom börjar läras ut till studenter omvandlas det ursprungliga resonemangets metodologiska poänger till tabeller som uppvisar matraser för privilegium och förtryck. Istället för att *pröva* skärningspunkterna mellan kategorier memorerar studenterna maktordningar som ska motverkas. Att fylla unga människors hjärnor med binära dimensioner och strukturer menar Haidt är strategiskt briljant eftersom allt förtryck kopplas ihop och sägs överlappa. Det som då en grupp uppfattar som kränkande leder till protester från alla grupper som anser sig vara kränkta.

RESONEMANGEN SKULLE HA VUNNIT på att fördjupa och problematisera sambanden mellan studenternas alltmer högröstade aktivism och det som benämns "vänstern vid universiteten". Det blir tydligt mot slutet av artikeln att Haidt sätter sitt hopp om förbättring till majoriteten icke-dogmatiska forskare och universitetens rektorer. Samtidigt blir gruppen "vänstern vid universiteten", som enligt Haidt utgör en farlig centrifugalkraft, diffus. Om man läser argumenten noggrant är den även rätt liten: problemen är koncentrerade till "några få institutioner som går in för politisk aktivism". Mestadels bedrivs påverkan "från sju institutioner från humaniora och identitetsstudier", skriver Haidt. Det här är en oväntad vändning från en professor som ofta talar om att intellektuella monokulturer präglar humaniora och delar av samhällsvetenskaperna. Hur ser sambanden ut mellan fenomen vi tycker oss se och empiriska bevis för våra förnimmelser? Det hade varit värdefullt för helheten om texten hade adresserat hur och varför studenternas larm och krav har fått utrymme. Särskilt då de intersektionella perspektivens fokusering på maktrelationer missar att kritiskt analysera en av de mest inflytelserika

Vad hade Jefferson sagt om dagens amerikanska studenter? undrar Jonathan Haidt i Axess nr 2/2018.

FOTO: ALAMY

maktgrupperna vid universiteten idag – studenterna själva.

Studenter som en agendasättande maktfaktor är ett komplicerat fenomen eftersom både den akademiska kärnverksamheten och lärosätenas ledningar är beroende av att studenterna är nöjda (och betalar, som i fallet USA). Jag tror, precis som jag uppfattar att Haidt gör, att studentgruppernas mobilisering är mer oroande än fulspel mellan professorer, som också förekommer. Akademins kottier är förvisso obehagliga, och kan förstöra enskilda karriärer, men har i stort sett alltid funnits i akademien.

DEN NYA SORTENS aktivism från studentgrupper tycks uppvisa styrkepositioner som leder till att kraftfälten inom akademien omstöps – exempelvis får vi nu med påtaglig täthet rapporter från den anglosaxiska världen om allianser mellan vissa studentfraktioner och lärosätenas administration. Att studenterna vuxit i antal under senare tid, och har fått bli så tongivande, är en viktig omständighet till varför repressiva förslag och intoleranta stämningar är svårare att bemöta. Därför är jag också mer modstulen än Haidt. Han vill så väldigt gärna avsluta i dur – det finns hopp om universiteten, han *misstror* sin egen pessimism – men han kan ändå inte undgå att komponera ett mycket öppet slut, med en dovt efterklang.

Anna Victoria Hallberg

Krasst men underbart

Det hålls lokalval i Nederländerna, och precis som i Sverige får man som invandrare vara med och rösta. Denna uppenbarelse drabbar mig en förmiddag när det ligger röstkort i brevlådan. Två veckor kvar. Jag hade tänkt sätta mig in i partiernas historia och särart lite efterhand, men nu är det alltså bråttom.

Vad göra? Efter att ha suttit några timmar vid datorn inser jag att partierna själva, eller rättare sagt deras reklambyråer, pratar för mycket i termer av storvulna visioner, medan Wikipedia mest rabblar tidigare valresultat – komplett med det enormt irriterande oskicket att redovisa

erhållna mandat istället för procentandelar av rösterna, vilket för en utomstående inte säger ett dugg. (Även i svensk utrikesrapportering sker detta ofta, som om alla självklart håller reda på hur många ledamöter som sitter i tyska förbundsdagen eller franska nationalförsamlingen.)

ÅTERSTÅR BARA EN metod: att ge sig ut och prata med folk i valstugorna. Det ska jag göra när jag har tid. Till dess har jag dock blivit tagen av en affisch, signerad det socialliberala D66: "Mer förtätning. Fler bostäder. Mer Rotterdam." På bilden är texten så kraftig att man nätt och jämnt anar skyskraporna i bakgrunden.

En sådan paroll vore helt otänkbar i en

Men vad står han för?

12 Frågan är vad Sydafrikas nye president egentligen vill.

Hämnden är inte ljuv

14 Det kan kännas bra att hämnas en oförrätt. Men försoning och förlåtelse är mer hälsosamt.

Det finns inget folk

16 Socialdemokraternas hegemoni byggde på en stark nationalstat och etnisk homogenitet. Nu ser Sverige annorlunda ut.

En förtroendefråga

18 Förtroende för public service är fortsatt högt. Utom hos en grupp.

En lärorik historia

19 Politiker kan lära av historiker.

Givandets ädla konst

MILJONER OCH ÅTER miljoner av våra gemensamma skattemedel går till olika välgörenhetsorganisationer. I takt med att ett ökat antal tiggare har kommit till Sverige samt att allt fler håller sig undan utvisningsbeslut, eller inte ens sökt asyl, har riktade insatser till dessa grupper blivit allt vanligare. Det kan handla om härbergen eller dagverksamhet. Kommuner ger bidrag, eftersom de inte själva av regelskäl kan bedriva verksamheten. Men det är givetvis enbart en definitionsfråga om det inte i själva verket egentligen är i kommunal regi, fast utlagd på entreprenad hos hjälporganisationerna. Medlen gör att projektansökningarna, som följer de politiskt bestämda riktlinjerna om grupper, rasar in. Miljonbeloppen rullar till ideella organisationer och till kyrkor i snabb takt.

När Stadsmissionen på en mindre ort bestämde sig för att fokusera på att bistå tiggare splittrade det invånarna i det

mindre samhället i två läger och situationen blev polariserad. Det märktes i insamlingarna att viljan att ge minskade när en del uppfattade att organisationen hjälpte vad man ansåg var fel grupp nödställda.

UNDER FLERA ÅR har hjälporganisationer själva uppmärksammat att det blir målkonflikter bland utsatta och hemlösa. Vilken grupp ska få mest uppmärksamhet och resurser? I politiskt laddade frågor, som organiserat tiggeri eller migration, är det inte alltid alldeles enkelt för organisationerna att argumentera för att de hjälper alla som är i nöd utan åtskillnad. Istället uppfattas de som aktörer i ett politiskt spel där de tydligt valt sida.

Och det är märkligt att organisationer vars själva grundidé är att samla in medel, alltså få in medel baserat på vad enskilda, grupper eller företag väljer att ge till, istället ska göra delar av sin verk-

svensk valrörelse. Genom att inleda med ett negativt eller åtminstone lite smådyskert substantiv som "förtätning" medger man omedelbart att en prioritering har gjorts. Redan där skulle en svensk partiskreterare svimma av skräck. Men holländska partier tycks inte inbilla sig att alla kan nå egen majoritet, utan nöjer sig med att mobilisera sina kärnväljare. I fallet med D 66:s byggiver i Rotterdam måste tankarna ha gått såhär: överklassen i sina gamla paradvåningar, folk som har allt att förlora på att lägenheter byggs så att priserna går ner, lär ändå aldrig rösta på oss. Men studenter och andra yngre väljare kan mycket väl låta sig lockas av ett parti som pratar klarspråk och medger att varje reform har sina baksidor, i alla fall när belöningen som hägrar är ett överkomligt förstahandskontrakt mitt i stan.

SENAST JAG PÅ RAK arm kan minnas en svensk partiföreträdare uttrycka sig så ärligt var när miljöpartiets Peter Eriksson frågades ut i tv. Tyckte han verkligen att motståndet mot vår vapenexport var värt att 30 000 människor kunde bli av med jobbet? Utan att blinka svarade han ja på den frågan, och la dessutom ut texten om varför. Det är ohyggligt länge sedan nu och jag undrar om vi någonsin kommer att få uppleva något liknande.

Lokalpolitik tar fram det bästa i männi-

En sådan paroll vore helt otänkbar i en svensk valrörelse.

skor, eller med andra ord det allra krassaste, som inte bara är synonymt med snålhet utan faktiskt med allmän nykterhet och sans. Egenintresset tränger ut de ideologiska flosklerna. Ta bara prostitutionsfrågan. Även om holländarna på det nationella planet är extremt liberala i detta ämne, precis som de är med cannabisbruk och dödshjälp, ser jag ingen politiker i Rotterdam som på allvar hävdar att man borde försöka få tillbaka bordellerna (horkvarteren revs för många år sedan i en allmän uppstädning). Hur kommer det sig? För att Amsterdam, den eviga rivalen, drunknar i brittiska fyllehundar på svensxa. Ingen vill ha hit dem, och då är det slutdiskuterat. Gärna ideologiska principer, men först en rejäl kravspecifikation på verkligheten, en lista där det ingår att slippa gator där kvinnor säljs som djurkadaver i skyltfönstren. Ingen vill ha det som i Amsterdam.

I CANNABISFRÅGAN råder en bräcklig fred. Det finns fortfarande coffeeshops i Rotterdam, men med hjälp av regleringar som bland annat stipulerar att de inte får ligga

närmare en skola än 150 meter har man fått ner antalet till en nivå där de inte på något sätt präglar gatubilden. (Återigen till skillnad från i Amsterdam, där det är betydligt enklare att hitta lätt narkotika eller t-tröjor med cannabismotiv än, säg, en ny dator eller ett par skor.)

Kanske var det detta Thatcher menade med "institutionell konkurrens". Tänk om Stockholm, Göteborg och Malmö låg blott en halvtimme ifrån varandra med pendeltåg, så som är fallet med Amsterdam, Rotterdam och Haag. Kanske skulle det ha gjort lokalpolitiken lite mer verklighetspräglad och tävlingsinriktad även i Sverige. ✨

Av Thomas Engström

samhet beroende av skattemedel. Och för den skattebetalare som bidrar med sin lön till välfärden genom skattsedeln kan det uppfattas som att betala två gånger. Eller

När frivillighet och engagemang ska skattefinansieras förlorar vi något omistligt.

tre gånger om man nu dessutom skänker pengar till organisationen i fråga. Ytterligare knepigt blir det om man betänker att en del välgörenhetsorganisationers toppskikt har astronomiska löner, på sina håll över hundratusen i månaden.

DET BLIR SKEVT när organisationer som ska bygga på frivillighet och givande behöver bemanna sina verksamheter med personal betalda av skattemedel och inte heller skulle kunna bedriva aktiviteterna utan

stora stöd från det offentliga. Principen om att det är själva givandet som ska bestämma inriktning, form och storlek på verksamheten gäller inte. Fast det borde givetvis vara så. Vill någon starta ett projekt får organisationen eller personen helt enkelt först se till att samla in medlen och engagera frivilliga som tar ansvar, inte ropa på farbror staten och skapa ömsesidiga politiska beroenden.

FRIVILLIGHET, VÄLGÖRENHET, engagemang och givande är begrepp, intentioner och institutioner på glid. I Sverige har vi en stark tillit till att det offentliga ska ta hand om utsatta och om oss själva när vi behöver det. Samma förhållningssätt tycks välgörenhetsorganisationerna ha anammat. De medel de inte själva kan samla in eller den verksamhet det inte finns tillräckliga insamlade medel för att bedriva får skattebetalarna slanta upp.

Nu är det här självklart inte enbart en fråga om pengar. Det är en fråga om människosyn. När frivillighet och engagemang ska skattefinansieras förlorar vi något omistligt. På vem eller vilka väljer jag att lägga min tid och mina pengar? Det skulle

kunna vara tiggare eller illegala migranter. Men det skulle också kunna vara som för vännen i mellersta Sverige. Han slutade vara månadsgivare i en stor hjälporganisation och gav istället pengarna till den lokala djurambulansen samt bestämde sig för att engagera sig mer för en äldre släkting. Gratis. ✨

Av Annika Borg

Men vad står han för?

Cyril Ramaphosa har slutligen nått sitt mål. Frågan är vad Sydafrikas nye president egentligen vill, skriver **Tor Billgren**.

DEN VERKLIGA DRAMATIKEN började den 6 februari. Sydafrikas parlament meddelade att presidentens årliga tal till nationen ("State of the Nation") skjutits upp, två dagar före utsatt datum.

Spekulationerna började hagla. Vad hände bakom kulisserna? Skulle landets vicepresident Cyril Ramaphosa, som de senaste fyrtio åren varit känd för sin demoniska förhandlingskonst, lyckas övertala Jacob Zuma att lämna sin post i förtid?

Den 12 februari höll ANC:s verkställande utskott ett extrainkallat möte på ett hotell i Pretoria. Pressen belägrade utfarten och efter åtta och en halv timme strömmade en bilkaravan genom grindarna. Skakiga filmer av svarta bilar med blåljus publicerades på tidningarnas webbplatser, med rubriken "Ramaphosa på väg till presidentresidenset, för att meddela Jacob Zuma utfallet av dagens möte".

48 timmar senare höll Zuma sitt avgångstal till nationen och vid en parlamentssession den 15 februari valdes Matamela Cyril Ramaphosa till president. Han svor presidenteden under lätt improviserade, men muntra, former och de församlade brast ut i den gamla kampsången "Oli-ver Tambo bamba isandla sami".

Det här kunde ha hänt redan för 20 år sedan. Det har ofta hörts en suck av kontraktisk nostalgi kring fantasin om Ramaphosa som Nelson Mandelas efterträdare. "Tänk om...". Tänk om landet hade sluppit Thabo Mbekis vansinniga aidspolitik, som kostade trehundra tusen människor livet. Eller Zumas skandaler och kleptokratiska styre.

Cyril Ramaphosa befann sig nära toppen under Nelson Mandelas presidentperiod 1994–1999 och hade öppna ledarskapsambitioner. Sådana brukar dock inte

premieras av ANC:s slutna partikultur, och han förlorade två slag mot den tio år äldre Thabo Mbeki. Det första om vicepresidentposten 1994. Ramaphosa blev så sårad att han uteblev från ceremonin då Mandela svors in som landets president. En extremt kraftfull markering – ja, rent av barnslig, med tanke på händelsens historiska signifikans. Men det säger en del om hur han värderar sig själv.

Det andra slaget gällde posten som ANC-ledare, som också hade kunnat leda fram till presidentskapet. När det 1996 stod klart att Mbeki skulle komma att ta över även den lämnade Cyril Ramaphosa politiken och gick in i affärslivet. Han blev på kort tid mycket förmögen och anses idag vara god för fyra miljarder kronor.

I SIN STORA BIOGRAFI *Cyril Ramaphosa* (2007) tecknar statsvetarprofessorn Anthony Butler en bild av en person som genom hela livet väckt omvärldens respekt. Han har alltid haft en enorm integritet och ignorerade systematiskt "whites only"-skyltar – och kom undan med det. Han steg naturligt till ledarposition i var-enda organisation han gick med i. Kristna föreningar, studentorganisationer, kommittéer.

Han föddes i Soweto 1952 och introducerades tidigt i konsten att förhandla av sin far, som var polis och ofta fick medla i dispyter. Genom att prioritera studierna och kyrkan höll han sig utanför gängkulturen som många av hans jämnåriga drogs in i.

Men det fanns något annat som också var farligt för en ung svart man i Sydafrikas kåkstäder på 1960- och 70-talen. Politiken. 1974 greps han för att ha organiserat demonstrationer och hölls i isoleringscell i 11 månader. 1976 satt han i inlåst i ett halvår.

För att få Sydafrika på rätt väg måste Cyril Ramaphosa vara beredd att öka antalet fiender inom ANC rejält.

NÄR HAN TAGIT SIN juristexamen började han intressera sig för den fackliga kampen. Svarta exploaterades och diskriminerades på den sydafrikanska arbetsmarknaden, och hade inte rätt att föra sin egen talan gentemot arbetsgivarna. Men kring 1980 vände det och deras fackföreningar började erkännas.

Att Ramaphosa sökte sig till fackrörelsen handlade delvis om att han såg potentialen i stora organisationer med långsiktiga politiska mål. En annan impuls var

Cyril Ramaphosa svärs in som president.

FOTO: RODGER BOSCH/TT

11 februari 1990 höll sitt första tal i frihet från balkongen till City Hall i Kapstaden var det Ramaphosa som höll mikrofonen.

Perioden mellan Mandelas frigivning och första demokratiska valet 1994 är en av de blodigaste i Sydafrikas historia. I delar av landet rådde krigstillstånd mellan ANC och den zuludominerade Inkatharörelsen. Samtidigt pågick arbetet med att skapa förutsättningarna för det nya Sydafrika. ANC utsåg Ramaphosa till sin representant i förhandlingarna med apartheidregimen, och blev senare också den som ledde arbetet med att författa landets nya konstitution. President F W De Klerk trodde länge att han bara skulle behöva ge ifrån sig en del av den politiska makten. Men i en förhandling går den uthålligaste och skickligaste parten segrande ur matchen. ”Han fick kalkoner na att rösta för julen”, sammanfattar journalisten Ray Hartley utgången av förhandlingarna i sin bok *Ramaphosa. The Man Who Would Be King* (2017).

ANTHONY BUTLER BERÄTTAR med mild förskräckelse om sina egna erfarenheter av hur Ramaphosa kan hantera en mot-

Norman Jewisons film *Fist* (1978), där Sylvester Stallone spelar ledaren för ett lastbilschaufförsfack i 1930-talets USA. Scenerna där Stallones rollfigur gör mos av bossarna under löneförhandlingarna gjorde starkt intryck på Ramaphosa.

Han fick anställning som juridisk rådgivare på en facklig federation, som 1982 gav honom uppdraget att bilda ett gruvarbetarfack, National Union of Mineworkers (NUM). Den då 29-årige Cyril Ramaphosa var redan känd för sin organisationsförmåga – men själva gruvinindustrin hade han inte en susning om. Anthony Butler beskriver hur han mutade sig in i en gruva för att se hur saker och ting funkade.

NUM BLEV SNABBT landets största fackförening. Ramaphosa blev rikskänd som karismatisk och kompromisslös ledare och blev också internationellt omtalad. 1987 blev han den förste mottagaren av Olof Palme-priset.

Även ANC hade fått upp ögonen för honom, framförallt vänsterkrafterna i

Med Mandela vid frigivningen.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

kommunistfalangen, och han rekryterades till rörelsen. Det var en tid då oroligheterna och regimens repression accelererade. Ett av hans första uppdrag blev att ingå i den kriskommitté som skapats för att lägga band på Winnie Mandela. För samtidigt som hon hyllades i sånger och högtidstal i USA och Europa, plågade hon och hennes följe Soweto med terror och våld. ANC:s ledning ville förhindra att hennes metoder skulle kompromettera rörelsen. Ett annat uppdrag blev att ingå i den grupp som skötte arrangemangen kring Nelson Mandelas första tid utanför fängelset. När han den

part, och liknar honom vid en djurtämjare: ”Den ena sekunden skällde han på mig, den andra klappade han mig på huvudet, för att observera mina reaktioner. Jag är glad att han inte gav mig en sockerbit.”

Ramaphosa själv är mer ödmjuk när han filosoferar kring förhandlingskonsten. I en intervju från 1995 kopplar han den till sitt främsta intresse, flugfiske: ”Det lär dig tålmod, och att acceptera nederlag.”

Och det var precis vad han gjorde 1996, när det stod klart att han var chanslös i kampen om att bli Mandelas efterträdare. >>

Tajmningen i övergången från politiker till affärsman var perfekt. De stora företagen sökte samarbetspartner för att leva upp till den statliga policyn om Black Economic Empowerment, ett särbehandlingsprogram som syftade till att ge tidigare exkluderade folkgrupper en gräddfil in i affärslivet.

Cyril Ramaphosa har många fiender inom ANC, och vi kan vara förvissade om att de har gjort allt för att hitta skandaler och oegentligheter. Men mycket lite har kommit fram. I samband med Marikanamassakern 2012, då 34 strejkande gruvarbetare sköts till döds av polisen, försökte hans motståndare göra honom ansvarig för händelsen, eftersom han satt i gruvbolagets styrelse och hade haft kontakt med polisministern. Men utredningskommisionen slog fast att anklagelserna var grundlösa.

I DECEMBER 2012 gjorde han politisk comeback. 2014 blev han vicepresident och mindre än fyra år senare ANC-ledare, just de positioner som han förlorat till Mbeki på 1990-talet.

Den 16 februari i år hölls äntligen det uppskjutna State of the Nation-talet, efter tio dramatiska dagar. Presidenten var ny, men hur var det med sakinnehållet? Samma gamla vanliga ANC-politik, förstås. Dock med en illavarslande nyhet: ANC beslutade förra året att driva igenom ett tillägg till konstitutionen som ska möjliggöra expropriering av mark utan kompensation. Omvärlden bör vara mycket vaksam mot hur den frågan utvecklar sig.

Var Cyril Ramaphosa själv står politiskt är svårt att sätta fingret på. Anthony Butler intervjuade ett otal människor under jobbet med biografien. Ramaphosas kolleger från NUM-tiden ser honom fortfarande som fackkampen. Kommunistvännerna tror att han innerst inne stöder deras kamp mot kapitalismen. Affärskontakterna är övertygade om att han har accepterat att socialismen är passé. Det enda alla tycks vara överens om är att han är en pragmatiker. "Jag vet att jag spelar en roll och jag vill att du ska veta det också", sa han till Butler inför arbetet med biografien.

Oavsett hur själva politiken formar sig finns det åtskilligt annat, mer organisatoriskt att ta itu med: korruptionen, att byta ut inkompetenta politiskt tillsatta tjänstemän, att göra ansvarsutkrävande till en del av partikulturen, bland mycket annat.

För att få Sydafrika på rätt väg måste Cyril Ramaphosa vara beredd att få rejält många fler fiender inom ANC. 🌱

ETIK

Hämnden är inte ljuv

Det kan kännas bra att vedergälla en oförrätt men ofta mår man sämre än innan den utkrävdes. Upprättelse, försoning och förlåtande kan förbättra både mental och fysisk hälsa – och självkänslan, skriver **Anders Mathlein**.

EN GAMMAL BILSKROT är en av de stora sevärdheterna i Tingsryd, "där livet är härligt!", som kommundevisen lyder. Vinden suckar i Kyrkö mosses tallar utmed stigen som en gång var landsvägen mot Hässleholm. Överallt vilar vittrande vrak som långsamt blir ett med naturen. Det är märkligt nog något högtidligt över alltsammans, nästan sakralt.

Somliga karosser är liksom upplösta av rost, andra går ännu att identifiera: Ford Taunus, Opel Kapitän, Volvo PV. En gång har de stått nyblanka och lockande i någon utställningshall. Nu bryter sly och ormbunkar igenom plåt spröd som kex. De är på väg att försvinna inför våra ögon.

Det ligger nära till hands att betrakta dem som metaforer för alltings förgänglighet, inklusive minnets.

"Det var min kusins bil", säger min pensionerade ciceron inför resterna av en Ford Anglia. "I den har man suttit och hängt en och annan gång."

GODA MINNEN, och onda. De hålls levande av olika skäl, i olika syften. De onda vetter mot hämnd, mot vedergällning, en uråldrig och möjligen evolutionärt betingad impuls som i vår offentlighet betraktas som primitiv och förkastlig. Men den som aldrig känt hämndlystnad, inför svek men också skäliga banala oförrätter, må kaste första stenen. Önskan att ge igen kan pyra under ett helt liv. I individualistiskt präglade kulturer sägs det vara aggressioner som föder hämndbegär, i kollektivistiska samhällen är det skam.

"Ty jag är Herren, din Gud, en svartsjuk Gud, som låter straffet för fädernas skuld drabba barnen intill tredje och fjärde led när man försmår mig", slås fast redan i det första budet. Det för tanken till vendetta, en ursprungligen korsikansk term för en

hämndkultur där vedergällningen också kan riktas mot det tilltänkta offrets familj. Uttrycket att hämnden är en rätt som helst ska serveras kall är ofta använt; bida din tid tills det förefaller som om du har glömt missgärningen.

I fiktionen är vedergällningen en grundläggande drivkraft. *Elektra*, de isländska sagorna, *Hamlet*, *Death wish*; hämnaren har ofta den moraliska om än inte den juridiska rätten på sin sida. Vad är så kallad hederskultur om inte hämnddrivna krav på återupprättelse? Vad är frihetsberövande om inte ett sätt att tillfredsställa hämndbegäret när staten har våldsmonopol?

DET KAN KÄNNAS BRA att hämnas, men studier visar att många senare mår sämre än innan vedergällningen utkrävdes. Oförrätten växer i medvetandet och blir än mer plågsam. Upprättelse, försoning och förlåtande kan förbättra både mental och fysisk hälsa – och självkänslan, eftersom den drabbade ofta klandrar sig själv. "The forgiveness project" i USA samlar människor som utsatts för orättvisor och våld, och som vänt hämndbegär till empati och förståelse.

Vad som krävs för framgångsrik förlåtelse är inte att glömma illgärningarna, har den israeliske filosofiprofessorn Avishai Margalit skrivit, utan att övervinna förbittringen som följer med dem. Men han avser då inte ilskan över personliga förödmjukelser, snarare förbittring som genom-syrar hela nationer, hela folk.

Det heter att vi måste minnas för att inte upprepa historiens misstag. Idag är det närmast en moralisk skyldighet att minnas, men är inte en lärdom av historien att vi inget lär av historien?

HAR HÄGKOMST någonsin förhindrat att illdåd upprepas? frågar den amerikanske

**Vendetta:
Bonasera söker
hämnd hos
Gudfadern.**

FOTO: GETTY IMAGES

författaren och politiske analytikern David Rieff i sin för många provocerande bok *In Praise of Forgetting. Historical Memory and Its Ironies*. Nästan alla konflikter i världen orsakas av överdrivet odlande av minnen som håller religiösa sprickor öppna, underblåser stam- och gränskonflikter, orsakar förnedring och utstötning.

Rieff har som reporter skildrat krig på Balkan och i Afrika, och författat böcker om bland annat immigration och internationella konflikter. Han har också ett förflutet som förlagsredaktör, vilket förvånar då hans till innehållet tankeväckande bok är så tungfotat skriven, med långa, bisatsstinn meningar.

Minnet är en möjlighet, hävdar han, i vissa fall påkallat och nödvändigt, i andra fall inte. Ibland bör man glömma. Att peta i historiska sår underlättar inte att rättvisa skipas eller att man når försoning. Men i alla tider har det historiska minnet använts och missbrukats. "Den som kontrollerar det förflutna kontrollerar framtiden", som Orwell skrev, och "den som kontrollerar nutiden kontrollerar det förflutna." Vem bestämmer vad vi ska minnas, och varför?

Ett fundamentalt problem i sammanhanget är hur "minne" ska förstås. Mycket få människor har egna erfarenheter av 1900-talets krig. Ett minne är självupplevt, medan historisk hågkomst eller kollektivt minne är något som förmedlas av till exempel familjen eller staten. Dessa "minnen"

kan styras, till självförhärlikande eller för att sopa historiska fakta under mattan. De kan hålla gamla konflikter vid liv för ett syfte. Sunni- mot shiamuslimer, Balkan-krigen, hinduer mot muslimer; det är hat som piskats upp med hjälp av myter eller flerhundraåriga historiska berättelser.

Ibland bör man glömma. Att peta i historiska sår underlättar inte att rättvisa skipas eller att man når försoning.

HISTORIEN KAN förvanskas genom tillägg eller uteslutningar. Hur ovetande var egentligen svenskarna om judeförföljelserna i Tyskland på 1930-talet? Redan den 2 april 1933 var "Skoningslös tysk judebojkott" huvudrubrik på DN:s förstasida. Hur kommer det sig att det första museet över slaveriet i USA inte öppnades förrän 2015? I Kambodja och Rumänien har nutidshistoriens illdåd blivit nationella trauman av förtigande. Vore det möjligt att tillämpa Nelson Mandelas idé om "sanning och försoning", ett avslut av det slag som brukas inom kriminalpsykologin?

Filmen förvrider historien med skildringar "inspirerade av verkliga händelser". Till exempel – var Churchill den hjälte som framträder i *Darkest hour*? Somliga kallar honom rasist och mördare med

hänvisning till bland mycket annat hans ansvar för svälten i Bengalen 1943.

I Polen avgör det nationella minnesinstitutet vad som är korrekt historia. Nya lagar syftar till att sudda bort den polska antisemitismen och medlöperiet i nazisternas förföljelse av judar. Men antisemitism är ingen tysk uppfinning, som Richard Swartz påpekar i *Dagens Nyheter*, utan en "månghundraårig europeisk praxis och en del av vårt kulturarv, som först med Hitler blir den största förbrytelsen i Europas historia. [...] Istället för självvranskan har det varit enklare att uttrycka sin avsky över Auschwitz."

DET FINNS MÅNGA exempel på bestialiska massakrer och folkmoord i historien, men Förintelsen intar en särställning på grund av omfattningen och dess industriella effektivitet. Det var ett unikt brott som sägs kräva ett universellt moraliskt minne som kan delas och föras vidare. Förintelseförnekande är förbjudet i flera länder. I Sverige rubriceras det som hets mot folkgrupp.

Men ett "aldrig mer" är magiskt tänkande, menar Rieff. Och Förintelsen blir också ett slags legitimation för Israels politik och behandling av palestinier. Vilken historisk grund stöder sig bosättningsledaren Benny Gal på när han säger att "för 3 800 år sedan, på exakt den här platsen, lovades landet Israel till det hebreiska folket"?

"Jag rekommenderar inte moralisk minnesförlost", skriver Rieff. "Vad är bäst – minnas eller glömma? Det finns inget kategoriskt svar, men med tanke på människans aggressivitet är det möjligt att glömska, trots de uppoffringar det innebär, kan vara det enda säkra svaret. [...] Hågkomst kan

vara rättvisans allierade, men ingen pålitlig vän till freden, vilket glömskan kan vara."

DET FÖRFLUTNA bleknar och försvinner. Allt har ett slut, såväl imperier som sorgearbete. Men vi måste leva och göra det bästa av vår stund på jorden, och sträva efter att inte förslösa den i hat och våld som värker fram ur sår av hågkomster av oförrätter, verkliga eller konstruerade, som inte tillåts läka.

Bland snåren på Kyrkö mosse står en spökbuss byggd för vänstertrafik som ser ut att komma raka vägen från Dödsriket. Men min vägvisare får något drömande i blicken.

"I den åkte jag på min första skolresa", säger han. "Den hörde till Linjebuss i Ryd, och vi for till Helsingör." 🌸

Olof Palme och
Thorbjörn Fälldin
i tv-debatt 1976.

FOTO: ULF NORDHOLM ULN/TT

POLITIK

När folket försvann

Socialdemokraternas hegemoni byggde på etnisk homogenitet och en stark nationalstat. När de förutsättningarna upphörde blev svensk politik alltmer vanskelig, skriver **Mauricio Rojas**.

SEDAN DEN AMERIKANSKE journalisten Marquis Childs publicerade *Sweden. The Middle Way* 1936 har Sverige ofta betraktats som ett särfall, en märklig hybrid som trotsar de enkla kategoriseringarna genom att blanda ihop till synes oförenliga drag. Så är också fallet med den svenska demokratin, som har kombinerat starka korporativa inslag och en kollektivcentrerad politisk praxis med tydliga liberal-demokratiska principer samt solida civila och politiska rättigheter. Därför brukar Sverige hamna bland toppnationerna i de internationella rankingslistorna om både korporatism (fram till 1990; till exempel i Lucio Baccaros "corporativist

index") och civil-politisk frihet (Freedom House och Polity IV Project).

Den svenska liberal-korporativa demokratin mognade under den långa socialdemokratiska hegemonin som initierades på 1930-talet men dess rötter bör sökas långt tillbaka i historien. Det traditionella Sverige (inom dess nuvarande gränser) präglades av en starkt sammanhållen samhällsstruktur, grundad på en etniskt homogen befolkning och en unik relation mellan kungamakten och bondeståndet. Det banade vägen för uppkomsten av välfungerande integrationsmekanismer samt institutionaliserade arenor för dialog och

samarbete på både lokal- och centralnivå. På det viset uppstod en politisk kultur med två huvuddrag. Å ena sidan blev förhandlingsvägen (och inte revoltens väg) det naturliga sättet att hantera konflikterna. Å andra sidan stod inte statsmakten och den folkliga friheten i motsats till varandra, snarare tvärtom. En stark centralmakt var en garant för böndernas frihet och tillgång till jorden, som bromsade adelns expansiva anspråk. Det utgjorde grunden för en särpräglad kompromiss- och statsvänlig politisk kultur, som kom att genomsyra inte bara moderniserings- och demokratiseringsprocessen utan också den

svenska demokratis utformning under den socialdemokratiska hegemonin.

TILL DENNA HISTORISKA grund måste en snabb och mycket framgångsrik industrialisering samt dess följderna läggas. 1800-talets sista årtionden var en tid av genomgripande omvandlingar som såg ett nytt Sverige växa fram. Det var städernas, fabrikernas, industriarbetarnas och emigrationens land. Under denna omvälvande tid skapades de ekonomiska och sociala förutsättningarna för den snabba demokratiseringen som präglade 1900-talets inledande årtionden. Det var också då – när ett nytt samhälle växte fram – som avgörande steg togs mot den liberal-korporativa demokratin. En imponerande organiseringsvåg svepte fram över detta nya Sverige som utvecklade vidare de gamla traditionerna av organiserat socialt samarbete. Folkrörelser, politiska partier och en avgörande organisering bland arbetsmarknadens parter (kring de blivande kolosserna SAF och LO) lade grunden för en demokrati som vilade på ett solitt korporativ-kollektivistiskt fundament.

Den svenska demokratiseringen var en förhållandevis sen, snabb och sällsynt fredlig process. Det kan ge intrycket av ett slags automatik, där historiens arv formade

framtiden utan att alternativa utvecklingsvägar stod till buds. Men en sådan deterministisk tolkning är en efterkonstruktion som bortser från de dramatiska situationer och utslagsgivande ögonblick då olika inriktningar och personligheter konfronterades med varandra och avgjorde framtiden.

Den svenska demokratiseringen var en förhållandevis sen, snabb och sällsynt fredlig process.

den. Det är sant att de reform- och kompromissinnade krafterna arbetade i historiens riktning, men att den faktiskt kunde ändras och en mer konfrontativ väg följas visas med all tydlighet av den svenska utvecklingen under 1900-talets slutdecennier.

DET FANNS OCKSÅ flera dramatiska moment då den svenska utvecklingen hade kunnat bli en helt annan. Det gäller exempelvis frågan om den allmänna rösträttens införande eller om monarkins fortbestånd eller om att acceptera parlamentarismen och socialdemokratis snabba framryckning mot den politiska makten. Socialdemokratis utveckling i reformistisk riktning var inte heller given och fraktionsstriderna hårda, särskilt 1917 då revolutionsvindarna blåste starka från Ryssland. Än mindre förutbestämd var partiets strategiska förmåga att samla nationen bakom sig genom att frångå klasskamp retoriken och antikapitalismen samt formulerandet av ett nationellt politiskt projekt som inkluderade alla samhällssektorer (folkhemmet). Till sist, det krävdes mycket talangfulla ledare för att förmå partiet och fackföreningsrörelsen att på ett måttfullt sätt utnyttja sin anse- ligen styrka. Hemligheten bakom socialdemokratis långa maktinnehav

var *konsten att underutnyttja sin maktställning i syfte att vinna allmän acceptans och en solid hegemoni*. Det skulle bestå fram till Palmeepoken, då partiet agerade på ett motsatt sätt och därmed spolierte sin unika hegemoni.

En avgörande faktor i dessa formativa

moment för den svenska demokratin var att det socialdemokratiska ledarskiktet var berett att garantera motståndaren en utväg som inte hotade dess existens. I det avseendet byggde den svenska demokratiseringen på en rad formella och informella pakter, som vidareutvecklade den gamla kompromissinriktade politiska kulturen under nya omständigheter. Men att det även kunde gå på ett annat sätt visas just av socialdemokratis radikaliserings under Olof Palmes ledning, då den svenska modellens bärande pakter bröts och Sverige upplevde ett par decennier av polarisering och konfrontation.

DEN SVENSKA liberal-korporativa demokratis nedgång berodde på en serie omständigheter, inte minst en radikalt förändrad samhällsstruktur där medelklassens betydelse ökade på bekostnad av arbetarklassen i takt med övergången från industri- till tjänste- och kunskapssamhället. Det banade vägen för en kulturell förändring där ett större utrymme för individens autonomi efterfrågades. Allt detta är känt, men förklarar ändå inte den abrupta krisperioden som präglade slutet på den socialdemokratiska hegemonin och nedmonteringen av centrala inslag i den traditionella liberal-korporativa modellen. Här spelade tidsandan och ledningens idéer och agerande en avgörande roll. Att socialdemokratin och fackföreningsrörelsen med löntagarfonderna skulle välja en socialiserande konfrontationslinje var inte givet, lika litet givet som den reformistiska och kompromissökande linjen under Hjalmar Branting och Per Albin Hansson.

Sedan 1990-talet har Sverige vandrat i en politiskt alltmer vanskelig och okänd terräng. Ingen hegemonisk kraft har avlöst socialdemokratin och så kommer inte heller att ske. Dess två huvudvillkor – som var nyckeln till svensk historia under praktiskt taget ett par århundraden – har upphört att existera: den etniskt homogena befolkningen och den starka nationalstaten. ”Folket”, i dess traditionella mening, finns inte längre och inte heller den makt, som med bestämd hand, formade dess öde. 🌱

Folkhemmets symbol:
Per Albin Hansson.

FOTO: STOCKHOLMSTAD/
STOCKHOLMSKÄLLAN

Jan Helin möblerar om.

FOTO: JONAS EKSTRÖMER/TT

PUBLIC SERVICE

En förtroendefråga

Sveriges Radio och Sveriges Television åtnjuter fortfarande stort förtroende. Men det finns en grupp som misstror public service, skriver **Olle Lidbom**.

VARJE ÅR KOMPONERAR de tre public service-bolagen ihop var sin egen granskning av hur de uppfyllt sitt uppdrag från kulturdepartementet. Det mäts, vägs och utvärderas i redovisningarna. Allt från jämställdhet, musikmix, sändningsort och minoritetsspråk sätts det siffror på och tack vare bolagens enastående skicklighet överträffas alltid målen med en aptitlig marginal. Ett exempel är att Sveriges Radio åläggs att producera minst 55 procent av sina riks-sändningar utanför Stockholm och förra året landade andelen på... 55,2 procent!

Och som ofta när gamla stötar ges tillfälle att hålla tal över sin egen förträfflighet brukar det bli långrandigt (redovisningarna är totalt över 300 sidor) och navelskådande. Det som är intressantast brukar vara det som sägs mellan raderna – eller inte alls.

En fråga som diskuteras är förtroendet för medier. Förtroendet för Sveriges Television och Sveriges Radio är mycket högt i Sverige, och har inte förändrats nämnvärt sedan 1980-talet. Bäst på förtroendet för institutioner som public service är SOM-undersökningen, som gjorts i över 30 år i Sverige och som citeras både i SVT och Sveriges Radios redovisningar. Generellt är förtroendet för svenska institutioner – från sjukvården till kommunen – högt i Sverige. Den stora förtroendeknäcken kom i början av 1990-talet då finanskrisen fick många svenskar att tvivla på både

bankerna och de politiska institutionerna. Sedan dess har det varit stabilt, ”institutionsförtroende har konjunkturer” för att citera SOM-institutets årliga antologi, *Larmar och gör sig till*.

ÄVEN FÖR MEDIERNA har det rört sig om konjunkturer. Under valåret 2014 ökade förtroendet för Sveriges Radio och Sveriges Tele-

*Risken är förstas
att public service
tappar relevans i
en stor grupp.*

vision för att därefter gå ned till tidigare nivåer. Ungefär 77 procent uppger att de har stort eller mycket stort förtroende för SVT och 74 procent för Sverige Radio. Den som gräver vidare i siffrorna gör det bäst i en artikel i nämnda antologi av Ulrika Andersson och Lennart Weibull. Det är nämligen inte alla som har stort förtroende för public service-bolagen. Skiljelinjerna går inte mellan stad och land, eller högutbildad och lågutbildad. Det är istället partitillhörighet och sakfrågorna som delar det svenska medieförtroendet. 84 procent av dem som röstar på moderaterna litar på Sveriges Television och 83 procent av de socialdemokratiska

väljarna. Men bland Sverigedemokrater är samma siffra 55 procent. Det är en remarkabel skillnad. De frågor som särskilt sabbar förtroendet för svenska medier är två, brottsligheten och invandringen. Här har till exempel högutbildade större förtroende för den svenska medierapporteringen, medan lågutbildade och sverigedemokrater är mycket negativa till mediernas bevakning. 32 procent av landets SD-sympatisörer saknar helt förtroende för radio och tv under 2016. Efter värre var det för dagspressen som nästan hälften av samma grupp sade sig sakna förtroende för.

Undersökningarna från SOM svarar inte på vad som är fel i bevakningen, men lyssnar man på andra diskussioner, till exempel i kommentarsfält och Facebook-grupper, tycks många efterlysa en mediabild som skyller all brottslighet på invandringen. Både invandring och brottslighet är förstås vanliga ämnen i nyhetssändningar, men kanske inte med den vinkel som önskas hos den grupp som visar lägst förtroende för medierna.

PUBLIC SERVICE-BOLAGEN gräver inte vidare i de här stora, underliggande skillnaderna. Det talas om en migrationsreporter på Sveriges Radio, som arbetar med ett program som tar den enskilde människans perspektiv. SVT tar satirprogrammet *Grotesco* som exempel på hur de knutit an till samhällsdebatten kring flykt, migration och invandring. Brottslighet förekommer förstås främst i nyhetssändningar, men det är knappast på pluskontot att folkäre kriminologen Leif G W Persson gått förlorad till konkurrenten TV 4.

Redovisningarna ger inget svar på hur public service-bolagen ska återvinna förtroendet från denna grupp. Kanske är det en grupp vars förtroende public service-bolagen inte tror sig kunna vinna. Att det kanske helt enkelt är omöjligt: den som läser på om allmänt institutionsförtroende ser att SD är ett parti som framförallt lockar dem som misstror institutioner – inte ens Naturvårdsverket litar den sverigedemokratiska väljaren på! Här finns ett dilemma, eftersom institutionskritiska verkar reta upp sig på samtliga institutioner, och allra mest på dem som inte bekräftar den egna världsbilden. Risken är förstas att public service tappar relevans i en stor grupp. Här finns ett saftigt köttben att bita i för public service-bolagen, vid sidan om SR-satsningen på den samiska chattboten Oddabot och Jan Helins ommöblering av SVT Morgon.

OCH VEM VET? Om de sätter upp en procentsats för hur många i den här förtroendekrisande gruppen ska återvinnas så kanske det till och med överträffas – med 0,2 procentenheter. ✨

En lärorik historia

När jag kommer tillbaka med mitt rov från frukostbuffén på hotellet i Palo Alto står en kypare vid bordet och studerar framsidan av boken som jag läser för tillfället. Det är Graham Allison's *Destined for War. Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Han tittar upp.

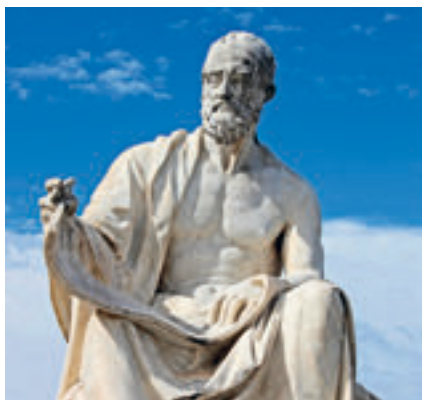
– Intressant, säger han. Halvt frågande, halvt bekräftande.

– Absolut, svarar jag. Mycket intressant. Fast ämnet är förstås ganska otäckt.

Han nickar. Efter att vi utbytt ytterligare några korta repliker förstår jag att han kommer från Filippinerna, så hans allvarsamhet är inte svår att förstå. Hemlandet ligger vid Sydkinesiska sjön, ett av de områden där Kina aggressivt flyttar fram positionerna. När Allison listar tänkbara gnistor som kan utlösa en storkonflikt mellan Kina och USA utgör taiwanesiska krav på självständighet och en kollaps i Nordkorea ett par av hans exempel. Men först på listan kommer en fartygskollision i Sydkinesiska sjön.

För mig känns scenariot hotfullt men åtminstone avlägset, för en filippinare är det hotfullt och i högsta grad nära inpå. Det är i havet utanför Filippinerna som Kina ställer krav på exklusiva rättigheter och bygger artificiella öar med hangarer och landningsbanor. Det finns för all del resurser som fisk och olja i farvattnen, men den viktigaste förklaringen till det kinesiska agerandet är inte ekonomisk utan maktpolitisk.

Kina vill tala om för grannländerna vem som bestämmer och trycka tillbaka amerikanerna. Från kinesiskt håll räknar man, enligt Allison, kallt med att "framtiden kommer att formas av geografins, ekonomins och uppmärksamhetens realiteter". I mötet mellan amerikansk rastlöshet och kinesiskt tålmod förväntar sig Peking att det senare drar längsta strået.

Thukydides.

FOTO: ALAMY

Kina flyttar fram positionerna.

FOTO: GUANG NIU/GETTY IMAGES

Vad är då den Thukydides fälla som Allison nämner i sin boktitel? Uttrycket syftar på den klassiske historikerns analys av det peloponnesiska kriget mellan Sparta och Aten på 400-talet f Kr. De båda grekiska staterna hade gemensamt besegrat perserna men så småningom bröt det ut en lång och förödande konflikt dem emellan. Thukydides förklaring är att maktbalansen förändrades i takt med att det atenska väldet expanderade och att man började göra Sparta rangen stridig som dominerande makt i regionen. Aten blev allt sturskare medan irritationen och oron i Sparta växte. Till sist kom det till urladdning och krig.

Allison har i ett stort forskningsprojekt identifierat 16 liknande situationer i världshistorien, där en stormakt med hegemoni har utmanats av en hungrig uppstickare. Det har varit osmaner mot habsburgare, habsburgare mot fransmän, fransmän mot briter och så vidare. I tre fjärdedelar av fallen har den växande rivaliteten slutat i krig, endast fyra gånger har parterna letat sig fram till ett fredligt *modus vivendi*.

Fall nummer sjutton är Kina vs USA. Det Amerika som har varit världens ledande supermakt alltsedan andra världskriget utmanas av ett uråldrigt rike med ny kraft och energi, som vill ha upprättelse för en lång tid av förödmjukelser och fullt ut inta en plats på världsscenen. Allison tecknar flera scenarier för hur det kan gå snett men resonerar också om hur det till synes oundvikliga kan undvikas.

Tillsammans med historikerkollegan Niall Ferguson har han väckt tanken på att den amerikanske presidenten borde skaffa

sig ett råd av historiker, en sorts pendang till rådet med ekonomiska experter. De resonerar i termer av *applied history*, det vill säga idén att man faktiskt kan lära ett och annat av historien: få perspektiv, hitta ledtrådar till vart en utveckling kan ta vägen, bedöma vad ett agerande kan få för konsekvenser.

Tanken kan tyckas självklar men är förvånansvärt kontroversiell i historikerskrået. En konferens på temat i regi av Hoover Institution vid Stanford, Belfer Center vid Harvard och Ax:son Johnson-stiftelsen har dock lockat ett imponerande startfält och är skälet till att jag befinner mig i Palo Alto.

Många deltagare är nyfikna på greppet och gör välvilliga inlägg, men samtidigt betonar man att historietillämpningen måste ske med respekt för att historiker och politiker har olika roller och uppgifter som skiljer sig åt. Historiemissbruk är inget okänt fenomen.

Att ta hjälp av historien för att förstå framtiden är inte heller någon unikt västerländsk idé. Oxfordhistorikern Peter Frankopan, som nyligen kommit ut med den fantastiskt rika boken *Sidenvägarna* berättar att han numera ofta kontaktas av kinesiska studenter som vill ha råd om studiet av mongolisk, bysantinsk och osmansk historia. Det är svårt att tro att detta inte skulle ha att göra med den kinesiska regeringens väldiga Sidenvägsprojekt (BRI).

Eller som författaren Tom Holland påpekar: Är det någonstans man ägnar sig åt tillämpad historia nuförtiden så är det i Ryssland, Turkiet och Iran. Och Kina.

PJ Anders Linder

Av Lars
Trägårdh

Inga kompromisser

Växande krav på absoluta rättigheter tömmer demokratin på innehåll. Juridiken tar över.

Tankefiguren ”mänskliga rättigheter” (MR) har blivit vår tids doxa. Sedan Berlinmurens fall har MR alltmer kommit att framstå som det centrala politiska och etiska begreppet i såväl internationell som nationell politik. I sin banbrytande bok om MR-idéns historia, *The Last Utopia*, visar historikern Samuel Moyn med en statistisk graf att bruket av uttrycket ”human rights” i ledande tidningar som *New York Times* hade ökat lavinartat sedan sent 1970-tal. Det var därför symtomatiskt att inflytelserika författare som David Rieff och Michael Ignatieff under 1990-talet med enfaset deklarerade att vi nu levde i MR-tankens tidevarv; att MR hade kommit att bli den primära trossatsen för sekulära idealister och tänkare, ett moraliskt fotfäste i en värld där såväl de stora religionerna som de klassiska politiska ismerna för många hade förlorat i makt och mening.

MR har i vår samtid tonat fram som en självklar, evig, universell sanning som inte kräver närmare förklaring eller rättfärdiggörande; en moralisk

hävstång besläktad med andra naturrättsliga anspråk som inte kan ifrågasättas av goda, hedervärda människor; ett retoriskt trumfkort som rätt använt tystar allt motstånd; en högre form av normativitet som står över den krassa, amoraliska realpolitiken kännetecknad av kohandel och kompromiss. I detta perspektiv kan diskussionen därför bara handla om hur vi bäst förverkligar dessa ideal och fullbordar vad som stundtals uppfattas som en teleologiskt präglad strävan att förena mänskligheten på sin färd mot evig fred och total rättvisa.

På senare tid har dock denna föreställning kommit att ifrågasättas alltmer av forskare som pekar dels på det samtida MR-begreppets förvånansvärt korta och kontextbundna historia, dels på dess problematiska samtida innebörder och svårartade konsekvenser för dem som i framtiden vill arbeta för rättvisa och demokrati. Denna artikels syfte är att ansluta till denna kritik: att svära i den heliga MR-kyrkan.

En vanlig föreställning är annars att idén om mänskliga rättigheter har djupa rötter och förgreningar i olika kulturer, religioner och politiska teorier. Genom att hänvisa till MR-tankens långa historia – från de antika Greklands stoiska

Lars Trägårdh är professor i historia och civilsamhällskunskap vid Ersta Sköndal Bräcke högskola.

Nu inleds den
postpolitiska eran.
FOTO: JOHN GAPS III/TT

filosofer, medeltidens naturlag och den tidigmoderna naturrätten, via de franska och amerikanska revolutionernas grunddokument, fram till FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna 1948 och in i vår egen tid, ges MR-idén en historisk tyngd och kontinuitet som i sin tur tycks bekräfta idealets tidlöshet och därmed förklara dess universella attraktionskraft.

Moyn visar med en bedövande bevisföring att MR-tankens genombrott i själva verket av ett mycket färskt datum. Moyn utpekar 1977 som nyckelåret, ett år som börjar med att den nyvalde amerikanske presidenten Jimmy Carter i sitt installationstal deklarerar att vårt försvar för mänskliga rättigheter måste vara "absolut" och som slutar med att Amnesty International får Nobels fredspris. Vi återkommer strax till Moyns förklaring till varför just det sena 70-talet var så viktigt, men låt oss först uppehålla oss en stund vid två alternativa ögonblick som ofta förs fram som formativa av dem som argumenterar för MR-idealets långa historia.

Det ena är de franska och amerikanska revolutionerna och i synnerhet deras grunddokument.

I det amerikanska fallet inleds självständighetsförklaringen från 1776 med de berömda orden om att "alla människor har skapats lika med okränkbara (oförytterliga) rättigheter", bland vilka räknas rätten till liv, frihet och strävan efter lycka. I den franska "deklarationen om människans och medborgarens rättigheter" från 1789 kan man i samma anda läsa om att "alla människor är födda och förblir fria och lika i rättigheter" samt att "målet med alla politiska sammanslutningar är bevarandet av de naturliga och oförytterliga mänskliga rättigheterna", vilka inkluderar "frihet, ägande, säkerhet och motstånd mot förtryck".

Att dessa två dokument ofta ses som urkunder för den moderna MR-tankens kan tyckas uppenbart, men problemet är, som jag tidigare diskuterat på dessa sidor, att kopplingen mellan rättigheterna och nationalstaten är så helt centrala. Detta är tydligt redan i den franska deklarationens titel där människan och medborgaren båda nämns. Än mer betonas detta samband i en följande paragraf där en viktig begränsande princip förs fram, nämligen tanken om nationen och dess suveränitet: "All överhöghet (suveränitet) härstammar från nationen. Ingen sammanslutning eller individ kan utöva någon auktoritet som inte kommer direkt från nationen."

Som också Moyn betonar var detta samband mellan nation, stat, demokrati och rättigheter helt grundläggande. Genom revolution eller demokratiska reformer skapades den moderna nationalstaten. Rättigheterna konstituerades i sin tur av staten; det var inom ramen för statens suveränitet som de förverkligades; och det var genom statens institutioner, inklusive dess rättsväsende och polis, som de kunde garanteras och beivras. Vi talar alltså inte om rättigheter som var gränslösa.

Detta innebär inte att det skulle saknas universalistiska anspråk. Tvärtom var nationalstaten en radikal idé som vidgade utrymmet för individens frihet bortom de stela och hierarkiska strukturer som kännetecknade förmoderna, feodala och klanbaserade samhällen. I denna tankefigur fanns också en utopisk impuls som kom att driva kampen för att utvidga medborgarskapet och rättigheterna så att de gällde alla individer i nationalstaten, inte bara besuttna, vita män. Talet om "alla människor" utgjorde en retorisk sprängbräda för kvinnor, arbetare, religiösa, sexuella och etniska minoriteter som mynnade ut i historiskt sett framgångsrika medborgarrörelser i de västerländska nationella demokratier. Men det var fortsatt medborgaren, snarare än människor i allmänhet, som utgjorde dessa samhällskontrakts grundenhet och politiska fokus.

Den nära kopplingen mellan stat och rättigheter förblev primär även efter andra världskriget, detta trots att många i efterhand gärna identifierar just skapandet av FN 1945 och i synnerhet antagandet av FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna 1948 och Europakonventionen 1950 med MR-tankens definitiva genombrott. Men i verkligheten kom MR-tankens att lysa med sin frånvaro så till den grad att en av MR-rörelsens

”

I denna reträtt från samhällsförändrande politik återstår det, visar det sig, egentligen främst välgörenhet.

>>

”

En vanlig föreställning är annars att idén om mänskliga rättigheter har djupa rötter och förgreningar i olika kulturer, religioner och politiska teorier.

tidiga förkämpar, Moses Moskowitz, bittert kunde konstatera att ”de mänskliga rättigheterna dog i samma ögonblick som de föddes”. Istället kom efterkrigstiden att helt domineras av kalla krigets moraliska och politiska logik. I den mån som MR anfördes så var det kopplat till amerikansk antikommunism eller europeisk, katolskt präglad konservatism, där motståndet mot socialism stod i centrum. Det var inte heller så att MR-tanken under denna tid inspirerade sociala rörelser eller andra former för folkligt engagemang.

Vad som snarare låg i fokus var kampen för rättigheter inom de demokratiska nationalstaterna. Det var en era då välfärdsstaten hade sin storhetstid, förknippad med såväl ekonomiskt välstånd som ökad jämlikhet. Att just staten och medborgarskapet var rättighets-tänkandets nav var inte minst Hannah Arendt på det klara med när hon tog fasta på att medborgarskapet utgjorde den grundläggande ”rätten till rättigheter”. Den konkreta, praktiska politiken var präglad av optimism om att det inom nationalstaternas hägn gick att finna en balans mellan individuell frihet och social rättvisa. Det var i detta sammanhang som T H Marshall pläderade för de sociala rättigheterna, där tillgång till resurser som utbildning och sjukvård skulle komplettera de klassiska civila och politiska rättigheterna, som rösträtten och likheten inför lagen.

Få hängav sig åt utopiska postnationella visioner där MR fanns med som tankefigur. Betoning- en låg snarare på mellanstatliga samarbeten, ofta med fokus på handelsavtal som Gatt, och Bretton Woods institutioner som Världsbanken och Internationella valutafonden. Detta gällde även den tidens stora globala fråga: kampen i Afrika och Asien mot den amerikanska och europeiska imperialismen. Denna handlade i första hand om alla folks rätt till självbestämmande, inte om alla individers rätt att hävda sig mot den egna staten inom ramen för internationell lag. Detta var helt uppenbart när man ser till den form av internationalism som växte fram i Sverige, där inte minst Olof Palme såg sig själv och Sverige som de små staternas förkämpe, där de många ”nationella befrielsefronterna” gav uttryck för legitima krav på inte bara social rättvisa utan också på nationell suveränitet. Denna princip var i vissa vänsterkretsar så primär att även demokrati och individuell frihet kunde offras på antikolonialismens altare med hopp om bättre tider när den nationella socialismen mognat till sig.

Detta tar oss då fram till förspelet som skulle leda till MR-rörelsen stora genombrott. Det sena 1970-talet var den radikala socialismens svansång. 68-vänsterns utopiska drömmar och revolutionära patos ebbade ut i en mer splittrad rörelse som idag kommer till uttryck i identitetspolitiken. Det mer handfasta fokus på socioekonomiska strukturer som kännetecknade den äldre socialismen ersattes med tiden av postmoderna teorier om rasifiering och intersektionalitet där betoning- en låg mer på kultur än på ekonomi. Samtidigt gick kommunismen i Östeuropa och Sovjetunionen in på sista varvet och även många av de nyligen

befriade, postkoloniala staterna började glida in i alltmer förtryckande former av terror och diktatur.

När såväl 68-vänstern i väst som realsocialismen i öst och de postkoloniala experimenten i syd kollapsade skapades ett tomrum som MR-idén sedan kunde fylla. Samtidigt kom den reformorienterade socialdemokratiska politiken att nå sin kulmen, följd av trötthet, idétorka och tilltagande ekonomiska utmaningar som efter hand tvingade fram en kompromiss med den framväxande neoliberal högern, till ett stort pris vad gällde självförtroende och identitet. Inte minst för unga idealister blev MR i detta läge vad Moyn kallar ”den sista utopin” som kunde erbjuda ett svar på det behov som existerade bland idealister som upplevde kalla krigets realpolitiska kompromisser som själlösa.

Ett viktig tidig arena för organisering var Amnesty International som grundades redan 1961. Amnestys grundare, Peter Benenson, var av judisk börd men konverterade 1958 till katolicismen. För honom var kampen för religions- och samvetsfrihet den centrala drivkraften. Amnesty var till en början bara en av många grenar av vad som kom att kallas de ”nya sociala rörelserna” men kom att utgöra en brygga mellan en tidigare, kristen fredsrörelse och den moderna, sekulära MR-rörelsen.

Vad som kom att bli en viktig gemensam nämnare för de nya rörelserna var en betoning på moralisk kritik som bottnade i ett avståndstagande från realpolitiken, något som först formulerades av östeuropeiska och ryska dissidenter som Vaclav Havel och Andrej Sacharov. Man sökte en renare, mindre befäckt form av engagemang där moralen, inte politiken, stod i centrum, och där fokus skiftade från samhällsförändring till försvaret för enskilda människor. Denna betoning på omsorgen för den enskilda individen snarare än på samhällsförändrande politik och det sociala ingenjörskapet var i linje med Amnesty Internationals slogan om att ”rädda människor en individ i taget”. För Havel handlade det också om en preferens för små, organiska gemenskaper som han såg som mer autentiska och mänskliga. Detta var ett program som Havel kallade ”anti-politik” och där MR var en nära kusin till det likaledes nyligen rekonstruerade begreppet ”civilsamhälle”, som även detta kom att ta världen med storm under 90-talet, som ett nytt politiskt grundbegrepp. I denna kosmologi stod MR och det lokala och globala civilsamhällets naturliga gemenskaper över staten och den nationella suveräniteten.

Helt och hållet övergav MR-tillskyndarna dock inte de institutionella maktanspråken. Liket den amerikanska medborgarrättsrörelsen vände man sig till juridiken som den maktarena som verkade mest ”ren”; de historiska kopplingarna till naturrätten är tydliga och man sökte förverkliga ett lyckligt äktenskap mellan moral och juridik genom att stödja juridifieringen av MR, så att den förutom sin potenta moralism också kunde göra anspråk på juridiskt bindande legitimitet. På detta sätt kunde konventioner, om inte ersätta staterna, som trots allt ännu hade monopol på såväl skattepengar som polis- och militärmakt, så ändock utmana stater-

nas suveränitet. Denna vändning mot juridik har dock kommit till ett pris. Det har skapat spänningar mellan den globalistiska MR-rörelsen och de demokratiska nationalstater som förväntas betala för och förverkliga MR-idealen i praktiken. Det har också förvandlat många MR-organisationer, likt Amnesty och Human Rights Watch, till professionella, elitstyrda verksamheter. Visserligen ser sig många MR-aktivister som fortsatt del av de ”nya sociala rörelserna”, men som bland annat Stephen Hopgood har argumenterat med lidelse i sin bok *The Endtimes of Human Rights*, har det också uppstått en USA-dominerad ”MR-industri”, ledd av jurister med stöd av privat och stiftelsebaserad filantropi. Den mer gräsrotsbaserade folkrörelsedimensionen har därmed ofta gått förlorad.

Som historikern Stefan-Ludwig Hoffmann har argumenterat i en debatt med Moyn så var decenniet efter murens fall än mer än det sena 1970-talet den tid då MR-rörelsen tog fart. Det var inte bara den tid då kommunismen föll och kalla kriget tog slut; det var också då som Francis Fukuyama skrev om historiens slut, då talet om ”den enda vägens politik” och ”The Washington Consensus” tog fart, och socialdemokratien i Europa reste vit flagg inför neoliberalismens anstormande trupper. Det var inte bara historien som tog slut, det var också politikens farväl.

I denna reträtt från samhällsförändrande politik återstår det, visar det sig, egentligen främst en moraliskt motiverad välgörenhet i en ny MR-skepnad. Även om det givetvis finns mycket fint i givande och välgörenhet, så kan man knappast blunda för att i kölvattnet av denna reträtt kommer också förlusten av förtroende för våra politiska system. Och inte minst i Europa var detta politiska institutioner som erbjöd ett mer kraftfullt alternativ vad gäller politiska mål med en universell räckvidd än en MR-rörelse som är dömd att stå i marginalerna. För de demokratiska nationalstaterna strävade, ibland med viss framgång, efter att förverkliga i samhället i stort ett program som via konkreta sociala rättigheter eftersträvade rättvisa, jämlikhet och solidaritet. Moralism om än så vacker kan aldrig bli en ersättning för politik.

Det är också så att politikens förfall och MR-rörelsens uppgång är en aspekt på de kriser som västvärlden nu genomlever. Ofta blir MR ett moraliserande trumfkort i den politiska retoriken som med blandad framgång döljer avsaknaden av faktiskt, konkret innehåll i denna kvasireligiösa retorik. I värsta fall blir det en del av den separation mellan globalistiska eliter och nationella folk som lett till demokratin revolt under populismens flagg. Högljudda moralister som i sin fäbles för postnationell juridik sätter sig över demokratin provocerar lätt fram ett lika onyanserat motstånd klätt i den etniska nationalismens skrud.

Som Amartya Sen tidigt varnade för blir denna konflikt akut när MR-idén expanderar från att handla om negativa rättigheter – rätten att inte bli fångslad och torterad för sin religiösa tro eller politiska ideologi – till att omfatta positiva rättigheter som kostar reda pengar och belastar skattebetalande medborgare i faktiska nationalstater.

Hannah Arendt.

FOTO: TYRONE DUKES/GETTY IMAGES

Av detta skäl pläderade också Sen för att avgränsa MR till en fråga om etiska mål snarare än juridiska anspråk, samt att behålla fokus på de klassiska, negativa rättigheterna.

Hur problematisk denna rörelse från negativa till positiva – och juridifierade – rättigheter kan bli är användandet av Barnkonventionen. Där tanken ursprungligen var att skapa ett etiskt instrument för att knuffa stater till att ändra lagstiftningen i sina respektive länder har konventionen nu effekten att i en del MR-aktivisters ögon ge alla barn som kommer över gränsen mer eller mindre fullständiga sociala, medborgerliga rättigheter. Detta leder obönhörligen till politiska konflikter, för att inte tala om en tvivelaktig ny vetenskap ämnad att fastställa ålder på ungdomar som saknar handlingar. En lärdom är att det är riskabelt att överinvestera i juridifierande rättigheter som saknar stöd i en majoritet och täckning i praktiken.

Som den Helsingforsbaserade idéhistorikern Johan Strang har skrivit om i en djuplodande analys av rättsrealismen och MR i Norden, höll man i Sverige länge – i Hägerströms anda – naturrätt och HR stången. Detta grundade sig inte minst på argumentet att en demokratisk politik som ville rikta in sig på att främja rättvisa och jämlikhet måste sätta politiken över lagen, inte tvärtom. Strang spekulerar likt Moyn i att dagens dominans av MR-retoriken har mycket att göra med politikens kris – och inte minst socialdemokratin reträtt från handfast ekonomisk politik. Det finns, skriver Strang, goda skäl att ta i akt kritiken mot såväl etatism som en majoritetsdemokrati som inte varit speciellt lyhörd för minoriteters anspråk. Effektiva antidiskrimineringslagar är ett högst legitimt krav. Men samtidigt, betonar han, är vi kanske nu i ett nytt läge där vi borde lyssna på vad en tidigare generation hade att säga kritiskt om MR-ideologi och naturrätt. Det kan vara dags att på allvar fundera på om det inte är hög tid att återerövra demokratin och återställa balansen mellan vidlyftig moralism och krass realpolitik. ✨

”

En lärdom är att det är riskabelt att överinvestera i juridifierande rättigheter som saknar stöd i en majoritet och täckning i praktiken.

Av Nima
Sanandaji

Talanglöst

2

Sverige har allt att vinna på att dra till sig högkvalificerade migranter. Men byråkratisk stelbenthet och höga skatter gör att de söker sig till andra länder.

Nima Sanandaji är
teknologie doktor och vd
för tankesmedjan ECEPR.

Det kan knappast ha undgått någon att Sverige är ett land som tillämpat en generös linje i migrationspolitiken. Det är knappast heller en nyhet att integrationen är en utmaning. OECD, samarbetsorganisationen för världens utvecklade ekonomier, noterar att Sverige under perioden mellan 2014 och 2015 mottog den största gruppen asylsökande per invånare som någonsin uppmäts för ett medlemsland. Enligt samma undersökning har Sverige större skillnader i sysselsättning mel-

Men de söker sig inte hit.
FOTO: PRABHAKAR RAO/GETTY IMAGES

lan utlandsfödda och infödda än någon annan utvecklad ekonomi. Debatten om migration i Sverige handlar om gruppen asylsökande och deras anhöriga. Men det finns också en annan viktig grupp migranter: välutbildade personer som tack vare sin expertis har hela världen som arbetsmarknad.

Hela världen tävlar idag om att locka till sig kvalificerade migranter. Vi lever nämligen i en kunskapsekonomi, där näringslivets konkurrenskraft är alltmer knutet till förmågan att locka till sig och behålla talanger. En region kan växa med talanger genom att utbilda den inhemska befolkningen och genom att locka till sig kompetens från andra delar av världen. Den senare strategin växer i betydelse, av tre skäl. Det första skälet är att en massiv upprustning av utbildningssystemet sker i länder som Indien och Kina. Asien och Öst- och Centraleuropa är världens nya rekryteringsbaser för talanger. Även Afrika och Sydamerika växer som talangexportörer. Det andra skälet är att framförallt unga

människor blir alltmer mobila över gränserna. De kulturella och språkliga barriärer som skilde världen åt bryts alltmer ned. Unga som studerar i storstäder som Kanton, Hanoi och Teheran har alltmer – eller vill åtminstone alltmer ha – en livsstil som är tämligen likt den som finns i Stockholm, London eller Los Angeles. Många vill resa och jobba utomlands, åtminstone under en del av sitt liv.

Till sist spelar också specialiseringen på arbetsmarknaden en viktig roll. Man kan tro att arbetsmarknaden idag framförallt förändras på grund av radikala tekniskiften som digitalisering och robotisering. I själva verket är specialisering en lika viktig drivkraft. Jobben blir helt enkelt alltmer specialiserade. Till exempel söker företag idag inte programmerare, utan programmerare med den särskilda inriktning på programspråk och funktion som kan fylla rätt roll. Även mera traditionella arbeten som läkare blir alltmer specialiserade. Specialiseringen är relevant, eftersom det blir allt svårare för utbildningsväsendet i en region att utbilda personal med all den spetskompetens som efterfrågas. Många unga i länder som Indien känner till vilka specialister som eftertraktas internationellt, kompletterar sina kunskaper med dessa färdigheter, och ger sig ut på den globala talangmarknaden där företagen tävlar om att rekrytera dem.

En rad vetenskapliga publikationer pekar på att konkurrensen om att locka till sig personer med rätt kvalifikationer ökar, både bland företag och länder. Forskarna Brian Becker, Dick Beatty Beatty och Mark Huselid exemplifierar med tesen att företag tävlar om att vinna "kriget om talangerna". De menar att företag i stor utsträckning kan nå en ledande ställning på marknaden genom att på bättre sätt än sina konkurrenter attrahera och utveckla talanger bland medarbetarna. Det är också viktigt att företagen lockar till sig rätt talang, det vill säga de specifika kompetenser som behövs, och utnyttjar den på bästa sätt.

Ett liknande perspektiv framförs av Thomas Davenport, Jeanne Harris och Jeremy Shapiro som noterar att ledande företag som Google, Best Buy och Sysco inte bara är fokuserade på att locka till sig talang. Som komplement till detta har de skapat sofistikerade verktyg för att samla in och analysera data kring medarbetarnas talanger. Därmed kan dessa företag utnyttja det tillgängliga humankapitalet på bästa sätt. Marina Latukha förklarar att attraktionskraft för internationella talanger kan vara särskilt viktigt för företag som verkar i globala värdekedjor, vilket stämmer in på många av de storföretag som står för betydande delar av Sveriges exportintäkter.

Talangattraktion är viktigt för ett land som Sverige, och särskilt så för Stockholm som utmärker sig som en av världens ledande kunskapskluster. Detta är något som bland annat Stockholms

”

Talangattraktion är viktigt för ett land som Sverige, och särskilt så för Stockholm som utmärker sig som en av världens ledande kunskapskluster.

»

Till slut fick Tayyab Shababs nog.

FOTO: CLAUDIO BRESCIANI/TT

”

En region kan växa med talanger genom att utbilda den inhemska befolkningen och genom att locka till sig kompetens från andra delar av världen.

handelskammare ständigt påminner om. I det sammanhanget är det dags att slå fast en obehaglig sanning: Sverige lyckas inte särskilt väl som talang-hub. Låt oss som exempel undersöka världens två folktätaste länder, Kina och Indien. Under de senaste fem åren har mer än en halv miljon högutbildade personer från dessa två länder sökt sig till och stannat i olika utvecklade ekonomier. Mindre än en halv procent av dem, eller närmare bestämt 2 010 personer, har kommit till Sverige. Justerat för befolkningsstorlek har Kanada och Nya Zeeland tio gånger så stark attraktionskraft för högutbildade personer från Kina och Indien jämfört med Sverige.

När jag nyligen sammanställde den internationella statistiken visade det sig att Luxemburg, Schweiz och Kanada är de riktiga talangmagneterna i världen. De attraherar betydligt fler högutbildade migranter än Sverige. Även Nya Zeeland, Irland, Australien och USA klarar sig bättre. Sverige kan egentligen bara sägas vara en stark magnet för talanger från en region i världen, Mellanöstern. Det beror i sin tur på att en del av den stora flyktinginvandring som kommit till Sverige ifrån länder som Iran, Irak och Syrien är högutbildade.

Totalt har cirka 49 000 högutbildade personer sökt sig till och stannat i Sverige de senaste fem åren, varav en knapp majoritet har kommit från övriga Europa. Dessa personer spelar en viktig roll för näringslivets kompetensförsörjning. Men i en värld där talanger är alltmer rörliga över gränserna är det ingen imponerande siffra. Skulle Sverige ha haft samma attraktionskraft som Kanada, hade ytterligare

53 700 personer sökt sig hit. Hade vår globala attraktionskraft varit i nivå med Luxemburgs skulle vi ha lockat ytterligare drygt 186 000 högutbildade personer.

Att Sverige klarar sig så dåligt – trots att vi slagit rekord i generös migrationspolitik – borde komma som en varningsklocka. Till att börja med är internationell talangförsörjning avgörande för näringslivets konkurrenskraft. Spotify har till exempel klargjort att man inte ser Sverige som ett attraktivt land att växa i, eftersom att det är svårt att locka talanger hit. Spotify har pekat på problematiken för unga personer som jobbat för företaget att hitta bostad på den reglerade svenska bostadsmarknaden. De menar också att skattevillkoren för Sverige är ohållbara, eftersom de personaloptioner som företaget erbjuder unga talanger beskattas så högt. Personaloptioner går ut på att företag erbjuder att dela med sig en del av den framtida värdeuppgången till sina medarbetare. Det är en attraktiv lösning för företag som siktar på att bli nästa stora IT-framgång, men som inte har pengarna att erbjuda riktigt höga löner. I omvärlden beskattas personaloptioner på låg nivå, eftersom det är förenat med stor risk. I Sverige beskattas personaloptioner så högt att lösningen knappt används. Så vad gör företag som Spotify? De expanderar utomlands, i städer där det redan finns en god talangpool och goda möjligheter att locka ytterligare talanger. Städerna får gärna vara hipa, men minst lika viktigt är att bostadsmarknaden och skattevillkoren är goda. Andra faktorer som trygghet och soltimmar spelar också roll.

Spotify är inte ett undantag. Den svenska kunskapsekonomin har gradvis börjat migrera till omvärlden. Mellan 2005 och 2015 ökade de svenska internationella koncernerna sina utgifter på forskning och utveckling med 10,7 miljarder kronor av vilka 8,5 miljarder kronor hamnade i omvärlden, medan en mindre del investerades i Sverige. Om trenden inte vänds riskerar Sveriges främsta internationella konkurrensfördel – hög kunskapsnivå i näringslivet – att undermineras. Det finns förstås mer än ett skäl till att forskning och utveckling migrerar, men ett viktig sådant är att det är svårt att rekrytera kvalificerade ingenjörer, tekniker och programmerare till Sverige. En alternativ strategi till att förstå talangerna att komma till Sverige är att förlägg forskning och utveckling utomlands, i de regioner där talangerna finns. Som talesättet lyder: Om Muhammed inte kommer till berget så får berget komma till Muhammed.

Det finns en ekonomisk teori med alarmerande resultat för Sveriges del som är relevant att ta upp i sammanhanget. Det är teorin om välfärds-magneteffekten. Ekonomiprofessorerna Assaf Razin och Jackline Wahba förklarade redan 2011 att en växande forskningslitteratur pekar på att länder med olika politisk inriktning drar till sig olika typer av migranter. Personer med hög kunskapsnivå, som förväntar sig att klara sig väl på arbetsmarknaden, söker sig till länder med lägre skattenivåer. Personer med lägre kunskapsnivå

”

Migrationsmyndigheter i andra länder har föga förvånande en vänligare och mera serviceinriktad inställning.

bryr sig mindre om skatter och väljer istället i högre utsträckning länder med generösa välfärdsstater, eftersom förmåner i välfärden givetvis är mera lockande för den som har lägre inkomst och högre risk för arbetslöshet.

Den ekonomiska politikens utformning i Sverige, tillsammans med hyresregleringarna, gör landet relativt oattraktivt för högkvalificerade migranter men ganska attraktivt för dem som vill ta del av en generös offentlig välfärd. Detta kanske låter kontroversiellt, men är egentligen en självklarhet. Människor söker maximera sitt välmående, utifrån de förutsättningar som de befinner sig i. Det hade varit en sak om utländska talanger bedömde att kvaliteten på offentlig service i Sverige var så hög att det kompenserade för de höga skatterna, men så tycks inte vara fallet.

Till det ska man lägga det svenska fenomenet med de så kallade kompetensutvisningarna. Många medialt uppmärksammade fall har lyft fram hur arbetskraftsinvandrare plötsligt tvingas lämna Sverige, eftersom Migrationsverket hittat små formaliafel i anställningsvillkoren. Ofta handlar det om små misstag som deras arbetsgivare har gjort, som att under någon månad ha betalat fel lön eller inte direkt kopplat in alla relevanta försäkringar. Sådana misstag är inte ovanliga på arbetsmarknaden och kan korrigeras i efterhand. Migrationsverket har dock drivit linjen att använda alla små fel och misstag som skäl till utvisning.

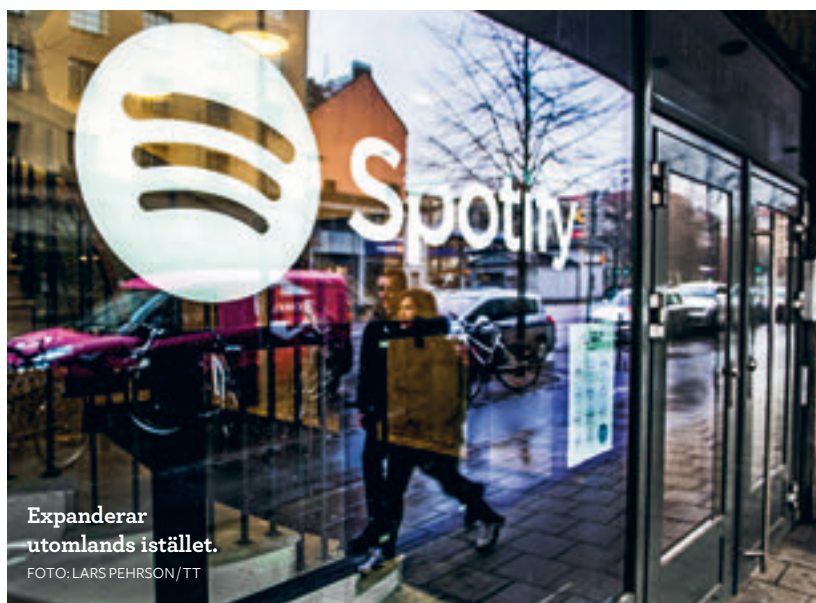
ett exempel är Tayyab Shababs fall, som har blivit något av en symbol för Migrationsverkets agerande. Tayyab kom från Pakistan till Sverige för att läsa en masterutbildning i datavetenskap. Drygt ett år senare erbjöds han fast anställning som programmerare vid ett IT-företag i Växjö. Efter att ha ordnat arbetstillstånd och arbetat fram till 2016 rekryterades han av en utvecklare av mobilapplikationer i Stockholm. När Tayyab då sökte om att få sitt uppehålls- och arbetstillstånd förlängt framkom att den tidigare

arbetsgivaren hade missat att ansluta honom till företagets tjänstepensionsförsäkring. Det var ett misstag som snabbt rättades till. Migrationsverket gick dock på linjen att utvisa både Tayyab och hans hustru ur Sverige.

Organisationen Centrum för rättvisa överklagade Migrationsverkets beslut till migrationsdomstolen i Stockholm, men en oenig domstol slog fast att Tayyab och hans hustru skulle tvingas lämna landet. Tayyab överklagade migrationsdomstolens dom, men erbjöds kort därefter en anställning på ett IT-företag i Berlin, och bestämde sig därför för att lämna Sverige tillsammans med sin hustru för Tyskland där han snabbt fick ett nytt arbetstillstånd. I slutet av 2017 lyckades dock Centrum för rättvisa få framgång i ett liknande fall, den här gången i högsta instans. I en vägledande dom den 13 december 2017 slog Migrationsöverdomstolen fast att pizzabagaren Danyar Mohammed i Jokkmokk fick stanna i Sverige, trots att hans arbetsgivare under en period hade gjort ett lönemisstag på 460 kr. Migrationsöverdomstolen meddelade samma dag även en annan vägledande dom som gällde en programmerare som Migrationsverket hade utvisat med hänvisning till att han hade saknat vissa försäkringar under en övergångsperiod. Även i det fallet ändrade Migrationsöverdomstolen det utvisningsbeslut som Migrationsverket tagit.

Fredrik Bergman, jurist och chef vid Centrum för rättvisa, menar att Migrationsverket äntligen har börjat anpassa sin policy till dessa två vägledande domar. Den sjätte mars 2018 meddelade myndigheten att man ändrat sin interna praxis. Den märkliga lagtolkning som användes för att utvisa skötsamma arbetskraftsmigranter kan därmed förhoppningsvis upphöra att tillämpas. Talangutvisningarna är dock inget isolerat problem, utan snarare toppen av ett isberg; Migrationsverket behandlar arbetskraftsmigranter allt annat än vänligt. Behandlingen är verkligen inte anpassad till högutbildade personer som har hela världen som sin arbetsmarknad. Migrationsmyndigheter i andra länder har föga förvånande en vänligare och mera serviceinriktad inställning. Skadan med talangutvisningarna är dessutom redan gjord. Kunskapen om att Sverige utvisat många kompetenta personer på grund av små formaliafel börjar sprida sig, vilket gör att framtida talangmigranter ser Sverige som ett mindre lockande land. Det är ett rykte som Sverige knappast vinner på.

Det vore på sin plats med en seriös diskussion om varför Sverige inte betraktas som en särskild attraktiv destination för internationella talanger. Det finns mycket som talar för att Sverige skulle vara en internationell talangmagnet – landets goda internationella rykte, generösa migrationspolitik och roll som utpräglad kunskapsökonomi. Ändå lockar uppenbarligen inte den svenska modellen. Migrationsverkets märkliga beteen- de och den problemfyllda Sverigebild som börjar nå ut via internationella medier förbättrar inte direkt situationen. ❁

Expanderar utomlands istället.
FOTO: LARS PEHRSON/TT

Av Janerik Larsson

3

Janerik Larsson är journalist, författare och konsult.

Elitens reträtt

Sverigedemokraternas framgångar symboliserar misstron mot det politiska etablissemangen. Men det började med Ny demokrati.

Få statliga utredningar torde fått så stor betydelse för den politiska utvecklingen som Maktutredningen vars huvudrapport *Demokrati och makt i Sverige* publicerades i Statens offentliga utredningar (SOU 1990:44).

I huvudrapporten heter det i en central, sammanfattande text att "flera av gårdagens lösningar, såsom stordrift, standardlösningar och offentlig expansion, framstår idag inte längre som möjliga. Samhällsförändringarna framtvingar därmed ett sökande efter nya samhällsorganisatoriska lösningar. På punkt efter punkt kan man därför iaktta hur de drag som en gång förknippats med den svenska modellens samhällstyp idag utmanas och omprövas."

Den mest kända manifestationen av mötet mellan det gamla och det nya utspelades på SVT:s valvaka efter riksdagsvalet den 15 september 1991. Tillfället då partiledarna samlas i valstudiosoffan är närmast en institution i svensk valbevakning. Därför fick händelsen då folkpartiledaren Bengt Westerbergs lämnade studion som en markering mot Ny demokrati ett stort symboliskt värde.

Mycket stod på spel inför riksdagsvalet 1991. Den allvarliga finanskris som utlöste 1990-talets djupa lågkonjunktur med skenande arbetslöshet hade just brutit ut. Främlingsfientliga vin-
dar blåste hårt i Sverige och nynazistiska och

rasistiska rörelser som Bevara Sverige Svenskt – i vilken Sverigedemokraterna har sina rötter – hade växt sig starkare.

Året innan hade Ian Wachtmeister och Bert Karlsson lanserat sitt nya parti Ny demokrati som snabbt fick ett stort stöd i opinionsmätningarna efter uppmärksammade kampanjer. På en av partiets valaffischer kunde man läsa "Vi vill inte importera arbetslöshet, brottslighet och aids. Vill du? Hjälp oss i vår kamp!".

Folkpartiets partiledare Bengt Westerberg hade under valrörelsen sagt att han vägrade sätta sig i en regering tillsammans med Ny demokrati på grund av de främlingsfientliga inslagen i partiets valkampanj.

När valresultatet kom stod det klart att Ny demokrati lyckats skrapa ihop nästan 7 procent av rösterna i valet vilket innebar att partiet fick 25 mandat.

De fyra borgerliga partiledarna hade traditionsenligt tagit plats i SVT:s valsoffa när så även de två företrädarna för Ny demokrati anlände. Alf Svensson (KD) ska just till att svara på K G Bergströms fråga om vilka krav partiet kommer att ställa för att ge sitt stöd till en borgerlig minoritetsregering när Ian Wachtmeister går laget runt och skakar hand med partiledarna.

Då reser sig plötsligt Bengt Westerberg ur soffan och stor förvirring bryter ut i studion.

– Jaha, nu har vi fått nya gäster i studion och då

Provokatören.
FOTO: JENS ASSUR/TT

vill Bengt Westerberg gärna gå, konstaterar KG Bergström.

– Hur är det med Carl Bildt, vill du stanna kvar? frågar han.

Bengt Westerberg lämnar studion och Alf Svensson reser sig upp och slår ut med händerna. ”Ska jag också gå?” klämmer han fram, medan Carl Bildt vrider på sig i soffan alltså sittandes.

– Det är bara jag som är kvar, säger han.

Bengt Westerbergs markering mot Ny demokrati har blivit svensk politisk historia och är förmodligen den handling som den forne partiledaren förknippas mest med. I en intervju med tidningen *Dagens Samhälle* berättade Westerberg att han inför valrörelsen noggrant läst på om Ny demokrati.

– Jag såg ganska tidigt vad de var ute efter och hörde undertonerna i det de höll på med. Det var ett främlingsfientligt parti, sa han till tidningen.

Vad hade hänt och vad skulle hända? Det är frågor som förtjänar studeras inte minst med tanke på vad som kan komma att ske i svensk politik bortom nästa års riksdagsval.

Erik Hörstadius citerade i en krönika i *Affärsvärlden* i december 2017 miljöpartisten Birger Schlaug (språkrör för Miljöpartiet de gröna 1985–88 och 1992–2000):

Under många år fanns en outtalad överenskommelse mellan journalister, politiker och tryckare att inte

säga sanningen om det framväxande mångkulturella samhället. Vi – jodå, jag tillhörde lögnarna – förnekade problemen, fast vi alla såg dem. Vi satt i teve och förnekade att det vid sidan av det positiva och nödvändiga också fanns svårigheter och problem. [...] Ny demokrati föddes som en följd av den välmenande lögnen och den hatfyllda lögnen kunde ta säte i parlamentet.

(Birger Schlaug i boken *Svarta oliver och gröna drömmar*, 1997)

Jag ska återkomma till det perspektivet men jag är övertygad om att svensk politisk utveckling i minst lika hög grad sammanhänger med det jag inledningsvis pekar på, nämligen Maktutredningens analys av hur den tidigare elitstyrningen av landet inte längre accepterades av alltfler medborgare.

Den faktor som jag tror påverkat senare tids politiska utveckling är fiaskot Ny demokrati. Här fanns en ny politisk konstruktion som hade förutsättningar att kombinera reaktionen mot elitstyrning med oron för landets utveckling. Missstro är nyckelordet. Ny demokrati hade egentligen alla förutsättningar – utom en kompetent ledning.

Partiet bildades som ett skämt.

1990 fick skivproducenten Bert Karlsson frågan från *Hänt i Veckan* om vilka personer han skulle sätta i en regering om han själv fick välja fritt. Som statsminister utnämnde han greve Ian Wachtmeister, som han aldrig hade träffat, men som han kände till som deltagare i lobbygruppen Den Nya Valfärden. Snart träffades paret och skrev därefter en debattartikel med titeln ”Här är vårt partiprogram” i *Dagens Nyheter* den 25 november 1990. Den 4 februari 1991 bildades partiet formellt vid ett möte i Skara. Flera av punkterna i partiprogrammet kopierades från Den Nya Valfärdens förslag.

I februari 1991 lyckades partiet komma med i en opinionsundersökning i *Veckans affärer*, där de fick 11,7 procents väljarstöd. *Aftonbladet* återpublicerade undersökningen.

Vid riksdagsvalet 1991 fick det socialistiska blocket (S och V) 42,2 procent medan det borgerliga blocket (C, FP, KD och M) fick 46,7 procent av rösterna. Det innebar att Ny demokrati »

”

Bengt Westerbergs markering mot Ny demokrati har blivit svensk politisk historia och är förmodligen den handling som den forne partiledaren förknippas mest med.

Bengt Westerberg gillade inte sällskapet.

FOTO: SVEN-ERIK SJÖBERG/TT

”

Organisatoriskt liknar Sverige-demokraterna mest franska Front National som också byggt sin organisation nedifrån.

med sina 6,7 procent och 25 riksdagsmandat blev vågmästare för regeringen Bildt.

1991 års valundersökning visade att 53 procent av Ny demokratis väljare röstade på partiet på grund av ”nya fräscha tag”, behovet av att ”röra runt i grytan” samt att partiet ansågs veta hur ”vanligt folk tycker och tänker”. 19 procent angav att de röstade på Ny demokrati på grund av invandringsfrågan, vilket var mångdubbelt fler än bland övriga partier. 11 procent av väljarna röstade på partiet med hänvisning till skattefrågan. Dock uppgav 48 procent att de egentligen tyckte bättre om ett annat parti, men att de av taktiska skäl röstade på Ny demokrati.

Journalisten Björn Häger forskade i medie- och kommunikationsvetenskap vid Mittuniversitetet i Sundsvall om mediernas bevakning av Sverigedemokraterna, en studie som sammanfattas i boken *Problempartiet* (Mediestudier, 2012).

I den kommenterar han Ny demokratis valrörelse 1991: ”Det hävdas ibland att Ny demokrati kom in i riksdagen på kritik mot invandringspolitiken. Så var det inte. Invandringsfrågan fanns med, men var inte särskilt framträdande i valrörelsen 1991. Ny demokrati gick till val på billigare sprit, slopade lappisar och roligare politik.”

Jimmie Åkesson
valnatten 2016.
FOTO: LARS PEHRSON/TT

Ar 1992 blev det dock tydligt att Ny demokrati valde att satsa på den invandringsrestriktiva linjen med krav på utvisning av utländska medborgare som begår brott, delvis som ett svar på den främlingsfientliga opinion som uppstått i kölvattnet av att det kommit fler flyktingar från Bosnien. Andra främlingsrelaterade frågor som partiet drev var lån istället för bidrag och tillfälliga istället för permanenta uppehållstillstånd, krav som emellertid figurerat redan i 1991 års valrörelse. Även minskad u-hjälp föreslogs.

Under den ekonomiska krisen 1992, då riksbanken höjde räntan till 500 procent, krävde Ny demokrati nyval. Carl Bildt kontaktade då Ingvar Carlsson och inledde förhandlingar med Socialdemokraterna för att genomföra snabba åtgärder mot den ekonomiska krisen.

Samtidigt började Ny demokrati falla sönder med avhopp från riksdagsgruppen, uteslutningar, besynnerliga medieutspel, skandaler och inre stridigheter. I februari 1994 avgick Ian Wachtmeister som ordförande, och en invecklad maktkamp utbröt.

Under sin tid i riksdagen lyckades partiet inte genomdriva några nämnvärda politiska beslut, men politiska bedömare har hävdats att de övriga riksdagspartierna anpassade sin invandringspolitik efter Ny demokrati.

Moderaternas gruppledare i riksdagen Lars Tobisson har berättat att han diskuterade de flesta besluten med Ian Wachtmeister inför omröstningar eftersom regeringen saknade egen majoritet.

Valet 1994 blev ett fiasko för partiet som bara fick 1,4 procent av rösterna och förlorade samtliga riksdagsmandat. Ny demokrati hade kollapsat under interna fraktionsstrider, något som Nationalencyklopedin förklarar med ”en spänning mellan en företagarinriktad höger kring Wachtmeister och en mer ’folkligt’ inriktad politik personifierad av Bert Karlsson”.

Andra förklaringar som har diskuterats var att de alltmer finfördelade fraktionerna använde angrepp genom medierna istället för interna samtal för att lösa problemen. Partiet saknade organisation för att hantera den interna debatten, och konflikter med allt fler rättshaverister och kriminella i lokalavdelningarna tog stor kraft i partiets verkställande utskott.

Ytterligare en faktor som utpekats var den fria alkohol som serverades på gruppmöten i riksdagen, vilket inledningsvis höjde stämningen, men sedan ledde till dåligt underbyggda beslut, stökighet och utvecklandet av alkoholproblem bland vissa riksdagsledamöter.

Medierna hade gett partiet stor uppmärksamhet i valrörelsen 1991 som ett underhållande fenomen, men började inte granska det på allvar förrän efter 1991, och avslöjade då felaktigheter och vandringsägner om invandrare som företrädare för partiet spred.

Ny demokrati var bildat uppifrån av en idémässigt hyfsat sammanhållen grupp som hade sikte på en parlamentarisk roll. Något som också visat sig i våra grannländer: Sannfinländarna, Dansk Folkeparti och Fremskrittspartiet. Att de lyckats väl understryker min tes att det i dessa länder fanns gemensamma förutsättningar för att utmana de ”gamla” partierna.

Ny demokrati saknade dock som synes fullständigt de förutsättningar som fanns i Finland, Danmark och Norge och lämnade därför ett tomrum, som skulle komma att fyllas av Sverigedemokraterna vars partiledare sedan 2005, Jimmie Åkesson, har visat sig besitta betydande politisk skicklighet. Sverigedemokraterna har dock en historia och ett arv i form av företrädare som kommit att prägla bilden av partiet.

Bland partiets grundare och tidiga medlemmar fanns flera personer tidigare verksamma i

högerextrema och rasistiska partier och organisationer som Framstegspartiet, Sverigepartiet och Bevara Sverige Svenskt (BSS).

Partiet, som bildades i februari 1988, passerade riksdagens fyraprocentsspärri i valet 2010 med 5,7 procent. I valet 2014 ökade det med 7,2 procentenheter och fick 12,9 procent av rösterna. Sverigedemokraterna blev därmed Sveriges tredje största riksdagsparti.

I sin avhandling *From Tax Populism to Ethnic Nationalism. Radical Right-wing Populism in Sweden* (2006) konstaterar sociologen Jens Rydgren att ”det finns en relativt stor nisch för ett svenskt anti-invandnings/invandrarparti” men han gör misstaget att tro att de etablerade partierna kan skapa en *cordon sanitaire* mot Sverigedemokraterna: ”Det råder konsensus om att undvika samarbete och koalitioner med Sverigedemokraterna [...] Den *cordon sanitaire* som upprättades av de etablerade partierna har haft en genomgripande betydelse för bristen på nationell framgång bland väljarna hos Sverigedemokraterna.”

Rydgren pekar också på den svenska pressens behandling av Sverigedemokraterna som en förklaring till dess svårigheter att nå framgång bland väljarna: ”De svenska medierna har med få undantag avstått från att publicera debattartiklar och brev av Sverigedemokrater, liksom annonser för partiet. Pressens agerande bidrog alltså på det hela till att begränsa Sverigedemokraternas förmåga till väljarmobilisering.”

Rydgren pekar på den avgörande skillnaden mellan Ny demokrati och Sverigedemokraterna. Ny demokrati strävade aldrig efter att bygga upp en folklig bas:

I motsats till Ny demokrati har Sverigedemokraterna strävat efter att bygga en folklig bas, en ”rörelse”, baserad på välorganiserade lokala sammanslutningar [...] Trots att denna strävan kan rädda Sverigedemokraterna från samma öde som väntade Ny demokrati när partiet förlorade sin väljarrepresentation, då det saknade en organisatorisk infrastruktur för att hålla partiet vid liv, innebär det samtidigt att Sverigedemokraterna inte har den fördel som Ny demokrati ursprungligen hade för att säkra sitt genomslag i väljarkåren [...] Sverigedemokraterna är inte ett nybildat parti och belastas av ett långtifrån smickrande förflutet.

Rydgren konstaterar avslutningsvis att förutsättningarna för Sverigedemokraterna eller något annat radikalt högerpopulistiskt parti är goda. Han anger tre skäl:

”I Sverige råder, som på andra håll, en utbredd stämning av xenofobi och fientlighet mot invandrare.”

”Förtroendet för politiker, partier och politiska institutioner är ungefär lika lågt i Sverige som i andra länder.”

”Andelen väljare som identifierar sig med ett eller annat parti har sjunkit.”

Men Rydgrens bild av Sverigedemokraternas dåliga förutsättningar för ett genombrott i politiska val kom snart att visa sig felaktig:

Inga muntra miner: Decemberöverenskommelsen presenteras.

FOTO: MAGNUS HJALMARSON NEIDEMAN/TT

”Sverigedemokraterna har misslyckats med sin ”anti-etablissemangsstrategi”. Partiet har också haft svårigheter att nå ut med sitt politiska budskap, och synlighet (inte minst i medierna) är ett villkor för framgångsrik väljarmobilisering.”

Rydgren har helt rätt i att Ny demokrati aldrig var så stigmatiserat som Sverigedemokraterna varit (och fortsatt är) på grund av sin historia.

Organisatoriskt liknar Sverigedemokraterna mest franska Front National som också byggt sin organisation nedifrån. Men att det inte är en garanti för framgång står klart idag.

Det största misstaget i svensk politik på senare år var enligt min uppfattning tveklöst Decemberöverenskommelsen 2014. Den kom att markera ett gammalt etablissemangsreaktion mot en stor väljargrupp. DÖ följde också på den andra mandatperioden för Reinfeldts minoritetsregering – kraftlös och beroende av stöd antingen från Socialdemokraterna eller Sverigedemokraterna.

Vad vi lär oss av detta är för det första betydelsen av Maktutredningens analys, för det andra hur Ny demokratis monumentala inkompetens öppnade för en populistisk reaktion, för det tredje att Sverigedemokraterna av några olika skäl (inte minst en debattskicklig partiledare som kom att framstå som landets ende oppositionspolitiker) fyllde ett utrymme som Ny demokrati inte fyllt. Ytterligare en omständighet var en väljaroro som intensifierades av invandringsvågen 2015 och som knappast bara kan förklaras med xenofobi utan som nog i hög grad handlat om en misstro mot den politiska elitens förmåga att hantera centrala nationella intressen.

Vägen från Bengt Westerbergs tv-soffa till Ulf KristerSSons tal om respekt för Sverigedemokraternas väljare speglar ett kvartssekel i svensk politik.

Hur vägen framöver kommer att se ut får framtiden utvisa, men ett politiskt klarspråk i centrala samhällsfrågor är en förutsättning för att respekten för demokratin ska bestå och kanske i bästa fall stärkas. ✨

”

Moderaternas gruppleddare i riksdagen Lars Tobisson har berättat att han diskuterade de flesta besluten med Ian Wachtmeister inför omröstningar eftersom regeringen saknade egen majoritet.

Vänsterhegemonin på kultursidorna betraktas som självklar. Konservativa skribenter tillåts bara inom de gränser som vänstern bestämmer.

Vänstern drar gränsen

Av Johannes Nilsson

”

Varför skulle borgerliga tidningar som ägs av kapitalister tillåta en vänsterhegemoni på sina kultursidor? Hör du inte själv hur dumt det låter?

När den konservativa Alice Teodorescu år 2015 utsågs till politisk redaktör på *Göteborgs-Posten* blev det stort rabalder på sociala medier, och flera ledarskribenter sade upp sig i protest. Man fruktade att Teodorescu skulle vrida tidningens ledarsidor i mer konservativ riktning, och många av hennes värvningar infriade de värsta farhågorna. *Göteborgs-Posten* blev, i alla fall på ledarplats, en konservativ tidning.

År 2017 utsågs Björn Werner till kulturchef på *Göteborgs-Posten*. Han kom direkt från en tjänst som chefredaktör på vänstertidningen *Arena*, samtidigt som *Göteborgs-Postens* omvandling till konservativ fyrbåk vid det laget var fullbordad. En betraktare helt utan förkunskaper om svenskt kulturliv hade kanske förväntat sig ett liknande rabalder över värvningen av Björn Werner. Rimligtvis borde väl tidningens nya, konservativa läsekrets gå i taket, och tidningens konservativa kulturskribenter säga upp sig i protest?

För betraktare med förkunskaper om svenskt kulturliv låter mina föreslagna scenarion emellertid fullständigt absurda. Skulle konservativa läsare överhuvudtaget bry sig om en kultursida? Och ”konservativa kulturskribenter”, vad är det för märkliga fabeldjur? Det låter som en omöjlig figur som konstnären M C Escher hade kunnat komma på.

Vänsterns hegemoni inom kultursfären och den konservativa frånvaron brukar förklaras med att kulturlivet till sin själva natur attraherar ”vänster” och repellerar ”höger”. ”Vänstern” är mer kreativ och flummig och blir därför i högre

utsträckning poeter, konstnärer, musiker och naturligtvis kulturskribenter, medan ”högern” med sitt starka inre behov av avgränsningar och ordning snarare blir jurister, poliser och kanske möjligtvis ledarskribenter, om något slags kreativ läggning trots allt gömmer sig djupt inne i deras fyrkantiga hjärnor.

Förr i världen förklarades bristen på kvinnliga forskare eller svarta företagsledare på ett liknande sätt. Dessa roller passade helt enkelt inte deras sinnen, och själva bristen på kvinnliga forskare och svarta företagsledare var ett tillräckligt bevis för tesen. Och lika naturligt som det en gång ansågs för vita män att syssla med avancerat intellektuellt arbete, anses det idag vara för ”vänstern” att ägna sig åt kultur.

Liksom gårdagens vita män bortser dagens ”vänster” helt från att det finns kraftiga incitament för den som intresserar sig för kultur att inta ”vänster”-positioner, eftersom det är vad som välkomnas på kultursidor, av bokförlag, av filminstitutet och så vidare, medan ”höger”-positioner tvärtom leder till refuseringar och uteslutning. Som exempel på det senare kan man nämna exempelvis Katerina Janouch och Marcus Birro, som efter ”höger”-vridna uttalanden hänvisats till självutgivning och swishtiggeri.

Exemplet på det förra är inte lika uppmärksammat. Det tas helt enkelt för självklart att ”vänster”-människor hör hemma på kultursidor, oavsett bakgrund. En av DN Kulturs mest anlitade skribenter just nu heter exempelvis Rebecka Kärde. Hon blev först känd för en bredare allmänhet efter att hon med en satirisk glimt i ögat krävt den konservativa ledarskribenten Per Gudmundsons avrättning i vänstertidningen *Galago*. Skulle någon

Alice Teodorescu skapade rabalder.

FOTO: CHRISTIAN ÖRNBERG/TT

kultursida någonsin publicera en skribent som blivit känd för att ha satt upp ledarskribenter som Anders Lindberg eller Lisa Magnusson på en satirisk dödslista i en högertidning?

Den kritiska läsaren kan säkert hitta flera exempel på "höger"-skribenter som regelbundet publicerar sig på kultursidor. Till och med skribenter som kallar sig själva "konservativa", eller bekänner sig till katolicism, islam eller någon annan konservativ världsåskådning. Deras närvaro är emellertid villkorad, genom en anständighetens gräns som "vänstern" bestämt, en gräns som dras vid den för tillfället viktigaste frågan. För tillfället är den frågan invandringen, där det enda anständiga hållningen naturligtvis är att "ingen människa är illegal", det vill säga att landet skall välkomna samtliga invandrare.

Om invandringen skulle försvinna från dagordningen kommer emellertid nya gränser för anständigheten att dras igenom abortfrågan, frågan om samkönade äktenskap, brottsprevention eller var nu den framtida striden kommer att stå som hetast, och konservativa undantag kommer bara tolereras på den rätta, "vänstra" sida av denna anständighetens gräns.

Detta privilegium är naturligtvis någonting "vänstern" absolut inte vill kännas

vid, då det hör till självbilden att man är en underdog som kritiserar privilegium, till den grad att själva ordet "privilegium" fått en smak av "vänster"-vriden samhällskritik. En vanlig invändning mot den egna hegemonin på kultursidorna brukar vara att själva tidningarna ägs av kapitalister och ofta har en uttalat borgerlig politisk färg, som *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* och *Expressen*.

Implicit i detta påstående ligger vad som närmast liknar "gaslighting", vilket innebär att man försöker få sin motståndare att framstå eller känna sig som galen. Varför skulle borgerliga tidningar som ägs av kapitalister tillåta en vänsterhegemoni på sina kultursidor? Hör du inte själv hur dumt det låter? Påminner inte resonemanget om antisemitiska konspirationsteorier, där kapitalism och socialism bara utgör den evige judens olika tentakler?

Det är just på grund av den invändningen som jag fram till nu satt de politiska beteckningarna "höger" och "vänster" inom citationstecken. "Vänster" och "höger" är populära men inexakta och ibland direkt felaktiga termer för att beskriva kulturfärens hegemoniska ideologi och dess fiende. Vad det snarare handlar om är motsatsparen "radikal" och "konservativ", där både anhängare och

motståndare gärna kallar framförallt den förra positionen för "vänster". Det är också inom den politiska vänstern som den radikala hegemonin är som starkast, medan det fortfarande går att tala om en konservativ och en liberal höger.

Detta slags vänster har dock relativt lite gemensamt med 1900-talets socialistiska vänster, och utgör snarare den borgerliga klassens överideologi, en dominerande tendens beskriven redan i *Kommunistiska manifestet*: "allt fast och beständigt förflyktigas, allt heligt profaneras". Karl Marx såg den borgerliga kapitalismen för den normkritiska kraft den är, och det är i det skenet man bör betrakta den "vänster" som dominerar kultursidorna. Då upplöses den skenbara motsättningen mellan borgerliga ägare och "vänster"-vridna kultursidor, liksom den andra stora och skenbara motsättningen: den borgerliga "vänsterns" elitism och ogenerade klassförakt.

Tidigare hade även den borgerliga "vänstern" i alla fall ambitionen att företräda och kommunicera med de lägre klasserna. Den så kallade 68-vänstern utgjorde visserligen ett tydligt ideologiskt brott med den tidigare vänstern, och utgör i mångt och mycket grunden till dagens renodlat borgerliga vänster. Men även för 68-vänstern var det fortfarande viktigt att återkoppla till folket med rapportböcker och dokumentärfilmer där folket gavs en röst. I och med de sociala mediernas uppkomst har man i allt högre grad gett upp dessa försök, för att istället hänge sig åt det rena hänet mot den särskrivande, sverigedemokratiska pöbeln.

Det här beror förstås på att de sociala medierna gett pöbeln en jämlik röst som kan göra sig hörd utan redigering, utan att kulturarbetare ställer frågor och bestämmer ämnet. Det är värt att notera att en ganska stor del av den underklass den borgerliga "vänstern" fortfarande anser sig företräda har den stora fördelen att de saknar egen röst tack vare språkbarriären, och därför fortfarande kan filtreras genom kulturarbetarnas urval, redigering och översättning.

Samtidigt bidrar de sociala mediernas särskrivande pöbel i mycket hög grad till att reproducera den kulturradikala ideologin. Detta genom att med kommentarer och arga delningar sprida kulturradikala artiklar på sociala medier, vilket motverkar den olönsamma isolering deras elitism annars skulle riskera att mynna ut i. Vilket innebär att kulturradikalismen, sin elitism till trots, ändå blir lönsam. Och på så sätt lyckas "vänstern" fortsätta att reproducera sina idéer, som en intellektuell markör för den upplysta medelklassen och ett håfullt klickbete åt plebejerna.

Johannes Nilsson är författare.

TEMA

VÄRLDSORDNING I KRIS

Efterkrigstidens världsordning har byggt på internationella organisationer och avtal och på en västlig, framförallt amerikansk, dominans. Nu blir den ifrågasatt. Vilka är orsakerna? Hur kan den förnyas och få ny energi?

Utan ordning och reda

Den liberala internationalismen som garanterade demokrati och ekonomisk öppenhet är i kris. Kan en bredare koalition av stater återskapas som är villiga att samarbeta inom en reformerad världsordning?

Av G. John Ikenberry

I sjuttio år har världen dominerats av en västerländsk liberal ordning. Efter andra världskriget byggde USA och dess partner upp en mångfasetterad ordning med stor räckvidd, organiserad kring ekonomisk öppenhet, multilaterala institutioner, samarbete i säkerhetsfrågor och demokratisk solidaritet. På vägen blev USA denna ordnings "första medborgare" och ställde upp med hegemoniskt ledarskap där man förankrade allianserna, stabiliserade världsekonomin, främjade samarbete och höll "den fria världens" värderingar högt. Västeuropa och Japan trädde fram som USA:s främsta partner och knöt sin säkerhet och sin ekonomiska framtid till denna utvidgade liberala ordning. Vid kalla krigets slut spred sig ordningen utåt. Länder i Östasien, Östeuropa och Latinamerika övergick till demokrati och integrerades i världsekonomin. I takt med expansionen växte också dess bärande institutioner. Nato fick fler medlemmar, Världshandelsorganisationen WTO etablerades och G 20 tog plats i förgrunden. Med världen så som den såg ut vid 1900-talets slut är man ursäktad om man trodde att historien rörde sig i en progressiv och liberal internationalistisk riktning.

Idag är denna liberala internationella ordning i kris. För första gången sedan 1930-talet har USA:s invånare valt en president som är aktivt fientlig till liberal internationalism. Handel, allianser, rättssäkerhet, multilateralism, miljö, tortyr och mänskliga rättigheter – på alla dessa punkter har president Trump gjort uttalanden som, om de omsattes i praktiken, snabbt skulle beröva Amerika rollen som den liberala världsordningens ledare. Samtidigt tycks Storbritanniens beslut att lämna EU och en lång rad andra bekymmer som ansätter Europa markera slutet på det mångåriga efterkrigsprojektet att bygga en större union. Europas ovissa ställning som bålverket för en bredare liberal internationell ordning har global betydelse. Den liberala demokratin själv förefaller vara på reträtt

efterhand som varianter av "ny totalitarism" stiger till nya höjder till exempel i Ungern, Polen, Filippinerna och Turkiet. I hela den liberala demokratiska världen har populistiska, nationalistiska och främlingsfientliga utslag av återgångspolitik brett ut sig.

Ingen kan säkert säga hur djupt den liberala internationalismens kris går. I det följande hävdar jag att den fortfarande har en framtid, trots alla sina motgångar. Den amerikanska hegemonins grepp om den liberala ordningen försvagas, men den liberala internationalismens mer generella organiserande idéer och impulser tränger långt ner i världspolitiken. Trots världskrigens omvälvningar och förödelse, ekonomisk depression och fascismens och totalitarismens uppgång och fall har det liberala internationella projektet överlevt. Det kommer sannolikt att överleva även dagens kriser. Men för att göra det nu, så som den har gjort förr, måste den få en ny tankegrund och uppfinnas på nytt.

Vid 1800-talets början var liberal demokrati ett nytt och bräckligt politiskt experiment, en politisk ljusglimt i en bredare värld av monarki, autokrati, imperialism och traditionalism. Tvåhundra år senare, i slutet av 1900-talet, dominerade de liberala demokratierna, anförda av stormakterna i väst, hela världen och stod för 80 procent av världens sammanlagda BNP. Under dessa två sekel utspelade sig den industriella revolutionen, kapitalismen utvidgade sina gränser, européer byggde upp imperier i andra världsdelar, den moderna nationalstaten slog rot och på vägen bevittnade världen vad som kan kallas för "den allt starkare liberala dominansen": de liberala demokratierna blev fler och större och ökade i makt och välstånd. Den liberala internationalismen är den samling idéer och program med vars hjälp dessa demokratier har försökt organisera världen.

»

VÄRLDSORDNING I KRIS

Motsatspar: Donald Trump i FN.

FOTO: SPENCER PLATT/GETTY IMAGES

Den liberala internationalismen har vuxit och avtagit och utvecklats under tiden. Men dess generella grund finns i fem principer.

Den första är öppenhet. Handel och utbyte ses som bärande element i det moderna samhället, och sambanden och vinsterna som flödar från djupt engagemang och integration skapar fred och politiskt framåtskridande. En öppen internationell ordning underlättar ekonomisk tillväxt, stimulerar flödet av kunskap och teknik och drar stater till varandra.

Så har vi engagemanget i löst regelbaserade relationer. Regler och institutioner underlättar samarbete och ger en stat möjlighet att uppfylla sina plikter mot sina medborgare. Det är vad John Ruggie beskriver som "multilateralism" – en institutionell form som samordnar relationer mellan en grupp stater och är "grundad på generaliserade principer för uppträdande".

Den tredje principen är uppfattningen att en liberal internationell ordning medför någon form av samarbete på säkerhetsområdet. Det betyder inte nödvändigtvis allianser eller ett formellt system för kollektiv säkerhet, men stater inom ordningen söker sig till varandra på sätt som är avsedda att öka deras säkerhet.

Den fjärde principen säger att liberal internationalism vilar på idén att ett internationellt samhälle är "möjligt att förbättra", som president Woodrow Wilson hävdade. Reformen kan genomföras. Maktpolitiken kan tåmjäs – åtminstone i viss mån – och stater kan bygga upp stabila förbindelser kring strävan efter ömsesidiga fördelar.

Den femte och sista principen innebär att en liberal internationell ordning förändrar staterna i progressiv riktning, definierad av den liberala demokratins grundsatser. Ordningen ställer till förfogande institutioner, relationer, rättigheter och skyddsåtgärder som låter staterna växa och göra framsteg var och en för sig. Vi får ett samhälle för ömsesidigt bistånd och värn.

Från denna synpunkt kan en liberal internationell ordning ta olika former. Den kan vara mer eller mindre global eller regional i omfång. I början av efterkrigsperioden var den västerländska ordningen främst en regional företeelse som täckte Nordamerika och Västeuropa, men efter kalla kriget har den nått ut över större delar av världen. En sådan ordning kan vara mer eller mindre organiserad kring en hegemonisk stat, alltså mer eller mindre hierarkisk till karaktären. Den kan vara mer eller mindre konkretiserad i formella överenskommelser och styrande institutioner. Det kanske viktigaste är att en liberal internationell ordnings "sociala syften" kan variera. Den kan ha ett "tunt" socialt syfte som endast inför rudimentära regler och institutioner för ett begränsat samarbete och utbyte mellan liberala demokratier. Den kan också ha ett "tjockt" socialt syfte med täta överenskommelser och gemensamma utfästelser som eftersträvar mer ambitiösa mål för samarbete, integration och gemensam säkerhet. Som helhet erbjuder den liberala internationalismen en vision av ordning där suveräna stater – med liberala demokratiska regeringar i spetsen – samarbetar till ömsesidig fördel och trygghet inom ett löst regelbaserat globalt utrymme.

Sambanden mellan inhemsk och internationell liberalism är mångfasetterade och har utvecklats under de båda senaste seklen. Man ser knappast någon distinkt eller genomförd liberal

internationell dagordning under 1800-talet. På den tiden var sådana begrepp synliga främst i idéer om världspolitiken som tänkare och aktivister hängivna liberalismen inom respektive land förde fram – i idéer om liberalisering av handeln, kollektiv säkerhet, medling i tvister och så vidare. På 1900-talet tog sig den liberala internationalismen mycket starkare uttryck i en serie föreskrifter för att organisera och reformera världen på ett sådant sätt att strävan efter liberal demokrati i det enskilda landet underlättades. Med Woodrow Wilson framträdde den liberala internationalismen år 1919 som en dagordning för uppbyggandet av ordning – ett slags "kärn" där liberala demokratier kunde leva och överleva. I händerna på president Franklin D Roosevelt och hans generation efter 1945 blev den liberala internationalismen i ännu högre grad ett program för uppbyggnaden av ett internationellt samfund där liberala demokratier kunde stabiliseras och få skydd.

Den liberala internationalismen framträdde efter andra världskriget som en organiserande vision för ordningen ledd av väst. Liksom år 1919 utnyttjade USA efter 1945 sin ställning till att leda uppbyggnaden av en ny ordning. Men under förloppet antog internationalismen en ny skepnad och karaktär, och i och med att kalla kriget intensifierades växte en USA-ledd liberal hegemonisk ordning fram. På Wilsons tid var den liberala internationalismen en ganska enkel vision. Den internationella ordningen skulle organiseras kring ett kollektivt säkerhetssystem där suveräna stater samarbetade om att upprätthålla territoriell fred. Wilsons vision var grundad på frihandel, nationellt självbestämmande och förväntan om att den liberala demokratin skulle fortsätta att sprida sig. Som Wilson själv uttryckte

te det: "Det vi söker är rättsprincipernas styre, byggt på medborgarnas samtycke och vidmakthållet av mänsklighetens organiserade åsikt." Det var en ambitiös plan, men den saknade det institutionella maskineri som behövdes för att globala ekonomiska och sociala problem skulle lösas eller relationerna mellan stormakterna hanteras. Den var tänkt som ett institutionellt "tunt" system där staterna – främst västmakterna – skulle samarbeta med hjälp av en gemensam tro på liberala idéer och principer. Nationernas förbund var centrum för Wilsons liberala internationalism och förkroppsligade den organisatoriskt.

Den stora depressionen, andra världskriget och kalla kriget var dramatiska omvälvningar som banade väg för ännu ett USA-lett projekt att bygga en liberal ordning. Ett nytt tillfälle att göra om världen var inne. Grundläggande frågor om makt, ordning och modernitet fick nya förtecken. Från och med 1930-talet var själva livskraften hos den västerländska liberala demokratin försvagad. 1930- och 1940-talens våld och instabilitet tvingade liberala internationalister och alla andra att ompröva sina idéer och dagordningar. Första världskriget var en hård knäck för den västerländska civilisationens och framåtskridandets optimism. President Roosevelt och hans generation stod emellertid inför fascismens och totalitarismens ännu mer skrämmande framväxt, följt av det totala krigets färd, Förenta staternas och atomvapnets inträde, för att inte nämna världsekonomin sammanbrott. De måste konfrontera en långt mer överväldigande, rentav existentiell rad hot. Moderniteten själv visade upp sin mörka sida.

I denna miljö fick Roosevelt och hans samtida anlägga en ny och

*"För första gången sedan
1930-talet har USA:s
invånare valt en president
som är aktivt fientlig till
liberal internationalism."*

VÄRLDSORDNING I KRIS

Muren som delade en stad.

FOTO: ALEXWAIMANN/GETTY IMAGES >>

mer desillusionerad syn på den liberala internationella ordningen. Paradoxalt nog blev den både mer universalistisk och starkare bunden till USA:s hegemoniska makt. Universalismen avspeglas i Förenta nationernas stadga och den universella förklaringen om mänskliga rättigheter. På 1940-talet tog den liberala internationalismen ny gestalt. Den liberala internationalismen på Woodrow Wilsons tid var byggd kring civiliserande, etniska och kulturella hierarkier. Den var en skapelse av den vite västerländske mannens värld, en snäv typ av principstyrd internationalism. Den ifrågasatte inte den europeiska imperialismen eller hierarkier grundade på ras. De brittiska liberalerna försvarade med eftertryck sitt imperium och fortsatte att se världen ur etniska och civiliserande synvinklar. På 1940-talet förändrades eller omformulerades dessa idéer. Universella rättigheter och skyddsåtgärder fick en mer central plats i den ideologiska visionen. Samtidigt förstärktes och legitimerades dessa universella rättigheter och skyddsåtgärder av USA:s ställning som ledare av kalla kriget. USA skulle bli den liberala ordningens mäktiga sponsor och beskyddare. Under amerikansk ledning skulle "den fria världen" bli ett "säkerhetssamhälle" med regler, institutioner, överenskommelser och fullt ut fungerande politiska instrument. Att gå med i denna ordning var detsamma som att ansluta sig till ett sällskap "för ömsesidigt skydd". Den som betann sig inuti ordningen åtnjöt handel, ökande tillväxt och instrument för att vårda sin ekonomiska stabilitet. Därinne var det varmt, utanför var det kallt. Länderna kunde få skydd i allianser och en rad funktionella organisationer. Med andra ord blev den liberala internationalismen under efterkrigstiden både mer universell i sina idéer och principer och närmare bunden till en USA-ledd politisk ordning.

Under kalla krigets många decennier framstod den USA-ledda internationalismen som en ordning av ett eget slag. USA kom att ta på sig en rad olika funktioner och förpliktelser. Det fick en direkt roll i styrningen av ordningen och knöts allt närmare de övriga deltagande staterna. USA försörjde de andra med offentliga nyttigheter, eller i varje fall med nyttigheter för "klubben". Det upprätthöll regler och institutioner, stödde säkerhetssamarbetet, ledde skötseln av världsekonomin och gick i spetsen för

Den store idealisten: Woodrow Wilson.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

*"Ingen kan säkert säga
hur djupt den liberala
internationalismens
kris går."*

gemensamma normer och samarbete mellan de västorienterade demokratierna. I säkerhetsfrågor etablerade USA en rad partnerskap som började med Nato och allianser i Östasien. I styrningen av världsekonomin knöts de internationella finansinstitutioner som bildades i Bretton Woods till den amerikanska marknaden och dollarn. I kalla krigets skugga smälte det amerikanska inhemsk systemet – dess marknad och stat – in i den liberala ordning som utvecklades och fördjupades efter andra världskriget.

Den amerikanska liberala hegemonin som en typ av internationell ordning hade flera viktiga kännetecken. För det första var den byggd kring fri multilateral handel. I många avseenden var detta den bärande visionen hos den liberala ordningens amerikanska arkitekter efter andra världskriget.

För det andra präglades den amerikanska liberala hegemonin också av sitt engagemang i en "styrd" öppen världsekonomi. Det var detta som John Ruggie har kallat "förankrad liberalism".

Internationella överenskommelser, konkretiserade i Bretton Woods-systemet, var utformade för att ge regeringarna större förmåga att reglera och hantera den ekonomiska öppenheten så att den stämde med inhemsk ekonomisk stabilitet och åtgärder för full sysselsättning.

För det tredje byggdes efterkrigstidens liberala ordning kring nya och permanenta internationella institutioner. För det fjärde lades särskild tonvikt på relationer mellan de västerländska liberala demokratierna.

Denna liberala hegemoniska ordning blomstrade under kalla kriget. Den skapade underlag för liberaliseringen av handeln och årtiondens tillväxt i hela den utvecklade industriella världen. Inkomster och karriärmöjligheter ökade i jämn takt för efterkrigsgenerationerna av européer, japaner och amerikaner. Men efterkrigstidens liberala ordning var mer än en tillväxtmaskin. Den skapade ett "kärn" där liberala demokratier kunde skaffa sig större säkerhet och beskydd. Att befinna sig inom denna liberala hegemoniska ordning var att leva inuti en serie fullt ut fungerande ekonomiska, politiska och säkerhetsförstärkande institutioner. Det var både ett *Gesellschaft* – ett "bolag" med formella regler, institutioner och band till statsledningen – och en *Gemeinschaft*, en "gemenskap" med delade värderingar, övertygelser och förväntningar. Den liberala ordningen var ett säkerhetssamhälle i vardande, där "säkerhet" definierades brett.

USA och dess allierade är mindre mäktiga än de var när de skapade efterkrigstidens ordning. Den unipolära perioden – då USA dominerade världsekonomin och den militära rangordningen – lider mot sitt slut. Europa och Japan har också försvagats. Tillsammans krymper denna gamla trio av beskyddare av efterkrigstidens liberala ordning sakta i sin andel av den bredare globala maktfördelningen. Förskjutningen tolkas troligen inte bäst som en övergång från amerikansk till kinesisk hegemoni, en "återgång till multipolaritet" eller "icke-västs uppgång". Istället är det rätt och slätt en successiv spridning av makt bort från väst. Kina kommer antagligen inte att ersätta USA och bli en stormakt som utövar illiberal hegemoni, och det globala syd framträder troligen inte som ett geopolitiskt block som direkt utmanar den USA-ledda ordningen. Men USA, och dess gamla allierade, fortsätter att vara en mindre del av den globala helheten, och detta kommer att fresta på deras förmåga att upprätthålla och försvara den liberala internationella ordningen.

VÄRLDSORDNING I KRIS

Skyddslös mot finanskrisen.

FOTO: SPENCER PLATT/GETTY IMAGES

>>

De västerländska liberala demokratiernas politiska bekymmer förstorar konsekvenserna av dessa globala maktförskjutningar. Som vi såg tidigare står demokratier överallt inför interna svårigheter och missnöjesyttringar. De äldre västerländska demokratierna upplever ökande ojämlikhet, ekonomisk stagnation, finansiella kriser och politisk polarisering och låsningar. Många nyare och fattigare demokratier härjas av korruption, de halkar bakåt och ojämlikheten tilltar. Den stora "tredje vågen" av demokratisering tycks ha kulminerat och sjunker nu tillbaka. Medan demokratierna underlåter att ta itu med sina problem reduceras deras legitimitet inom landet och hotas alltmer av starka nationalistiska, populistiska och främlingsfientliga rörelser. Tillsammans kastar dessa skeenden en mörk skugga över demokratiens framtid.

Ironiskt nog kan krisen i den USA-ledda liberala ordningen spåras till sönderfallet i kalla krigets bipolaritet och utbredningen av liberal internationalism som följde. Krisens frön såddes i detta ögonblick av triumf. Den liberala internationella ordningen globaliserades. Den lösgjordes från sina grundvalar från kalla kriget och blev snabbt scenen för ett växande globalt system av liberal demokrati, marknader och komplicerat inbördes beroende. Under kalla kriget var den liberala ordningen ett globalt subsystem, och det bipolära globala systemet förstärkte rollerna, utfästelserna, identiteten och sammanhållningen som gemensamt manifesterade den liberala hegemonin. Den liberala internationalismens kris kan betraktas som en reaktion i ultrarapid på denna djupgående omvandling i den geopolitiska miljön för efterkrigstidens liberala internationella projekt. Det var i synnerhet globaliseringen av den liberala internationalismen som utlöste två långsiktiga effekter: en kris i styrning och auktoritet och en kris i det sociala syftet.

För det första blev den USA-ledda liberala internationella ordningen det enda kvarvarande systemet för ordning efter den sovjetiska sfärens sönderfall, och allt fler och alltmer olikartade stater började integreras i den. Detta vållade nya problem för upprätthållandet av ordningen. Under kalla kriget anfördes den västorienterade ordningen av USA, Europa och Japan och var organiserad kring en invecklad serie av uppgörelser, fungerande relationer och institutioner. (Under de första efterkrigsåren utarbetades de flesta viktiga avtalen om handel, ekonomi och monetära relationer mellan USA och Storbritannien.) Dessa länder var inte överens på alla punkter, men i förhållande till resten av världen var det en liten och homogen grupp västerländska stater. Deras ekonomier löpte samman, deras intressen stämde överens och i allmänhet litade de på varandra. Dessa länder stod också på samma sida i kalla kriget, och det USA-ledda allianssystemet underlättade för USA och dess partner att engagera sig och bära bördor. Det underlättade för de europeiska och östasiatiska staterna att enas om att operera inom en USA-ledd liberal ordning. I denna mening förstärkte den liberala ordningens rötter från kalla kriget känslan av att de liberala demokratierna var engagerade i ett gemensamt politiskt projekt.

Med kalla krigets slut upplöstes dessa grundstöd för den liberala ordningen. Fler och mer olikartade stater anslöt sig till ordningen, med nya visioner och program. Nya och komplicerade

globala frågor kom också att spela in, till exempel klimatförändringen, terrorismen och spridningen av vapen, liksom det ömsesidiga beroendets allt större utmaningar. Detta är särskilt svåra frågor att nå enighet om bland stater i helt olika regioner och med olika politiska orientering och utvecklingsnivå. Följden är att multilateralt samarbete har blivit allt svårare. Maktutövning och styrning ligger i svårigheternas kärna. Vem betalar, vem anpassar sig, vem leder? Allt starkare stater utanför väst börjar höja rösten i verkställandet av den växande liberala ordningen. Hur ska makten över ordningen omfördelas?

För det andra handlar den liberala ordningens kris om legitimitet och socialt syfte. Under kalla kriget var den USA-ledda efterkrigsordningen ett samfund av liberala demokratier som blev fysiskt tryggare och ekonomiskt stabilare genom att hålla samman. De första generationerna efter andra världskriget insåg att staterna inom denna ordning befann sig i ett politiskt och ekonomiskt utrymme där deras samhällen kunde blomstra och få skydd. Detta fångades i John Ruggies begrepp "förankrad liberalism". Handel och ekonomisk öppenhet blev mer eller mindre förenlig med ekonomisk trygghet, stabil sysselsättning och högre levnadsstandard. Den västorienterade liberala ordningen kunde kallas för ett säkerhetssamhälle präglad av ömsesidigt beskydd. Ett medlemskap i ordningen medförde påtagliga rättigheter och förmåner, och det var givetvis lockande. Det var ett system av

multilateralt samarbete som försåg regeringarna med verktyg och kapacitet att eftersträva ekonomisk stabilitet och framåtskridande.

"Trots världskrigens omvälvningar och förödelse, ekonomisk depression och fascismens och totalitarismens uppgång och fall har det liberala internationella projektet överlevt."

Denna syn på den liberala ordningen som ett säkerhetssamhälle försvinner ofta i efterkrigstidens historia. USA och dess partner byggde upp en ordning men utformade också ett "sällskap" som vilade på gemensamma intressen, gemensamma värderingar och

ömsesidig sårbarhet. De gemensamma intressena syntes tydligt bland annat i vinsterna från handeln och fördelarna med samarbete. De gemensamma värderingarna märktes i allmänhetens förtroende och vilja och förmåga till samarbete med den liberala demokratiens värderingar och institutioner som bas. Den ömsesidiga sårbarheten tog sig uttryck i att dessa länder genomlevde en likartad rad storskaliga risker, som härrörde från geopolitikens och modernitetens stora faror och osäkerheter. Med kalla krigets slut och globaliseringen av den liberala ordningen underminerades detta säkerhetssamhälle. Som vi såg ovan inleddes processen med att antalet sinsemellan olika medlemmar av ordningen ökade. Den liberala ordningen förlorade sin identitet som västerländskt säkerhetssamhälle. Nu blev den en vidsträckt plattform för handel, utbyte och multilateralt samarbete. Den demokratiska världen blev mindre angloamerikansk, mindre västerländsk. Den omfattade större delen av världen – utvecklad, stadd i utveckling, nord och syd, kolonial och postkolonial, asiatisk och europeisk. Även detta var ett exempel på att planteringen av frön till kris hade "lyckats". Resultaten var allt större meningsskiljaktigheter rörande medlemmarna, deras plats i världen och deras historiska arv och klagomål. Känslan av att den liberala internationalismen var ett samhälle med gemensamt förflutet och gemensam framtid blev allt svagare.

VÄRLDSORDNING I KRIS

Ny världsordning på Jalta: Churchill, Roosevelt och Stalin 1945.

FOTO: TT

Den liberala ordningens sociala syften undergrävdes ytterligare av ökande ekonomisk osäkerhet och missförhållanden i hela den västerländska industrialiserade världen. Åtminstone sedan finanskrisen 2008 har den ekonomiska utvecklingen i medel- och arbetarklassen i Europa och USA stagnerat. De större möjligheter och högre löner som tidigare efter krigsgenerationer kunnat glädja sig åt har hejats. Ett exempel är att nästan hela förmögenhetstillväxten i USA sedan 1980-talet har gått till de högsta 20 procenten av inkomsttagarna. Tillväxten efter kalla krigets slut i handel och ömsesidigt beroende tycks inte ha gynnat inkomsterna och karriärmöjligheterna i många segment av de västerländska liberala demokratierna. Branko Milanovic är känd för att ha beskrivit vinsterna i hela det globala systemet de senaste tjugo åren som en "elefantkurva". Han konstaterar att den stora mängden vinster i reala inkomster per capita har ägt rum i två helt olika grupper. Den ena omfattar arbetare i länder som Kina och Indien som har fått anställning i lågavlönade tillverknings- och servicesektorer och gjort dramatiska vinster från mycket låga löner i utgångsläget – även om de ligger kvar vid den lägre änden av den globala inkomstskalan. Detta är puckeln på elefantens rygg. Den andra gruppen består av den högsta procentandelen – rättare sagt den högsta tiondels procentandelen – som har sett väldiga förmögenhetsökningar. Detta är elefantens snabel som är sträckt uppåt. Denna stagnation i de västerländska arbetar- och medelklassernas privatekonomiska utveckling förstärks av långsiktiga förändringar i teknik, handelsmönster, facklig organisering och arbetsplatser i tillverkningssektorn.

Under dessa ogynnsamma ekonomiska villkor är det svårare än förr att se den liberala ordningen som en källa till ekonomisk säkerhet och skydd. I hela den västerländska liberala demokratiska världen liknar den liberala internationalismen alltmer nyliberalism, ett system för internationella kapitalistiska transaktioner. Den liberala internationalismens "förankrade" karaktär har sakta gnagts sönder. Den liberala ordningens sociala syften är inte

desamma som förr. Det är mindre självklart idag att den liberala demokratiska världen är ett säkerhetssamhälle. Vad får medborgarna i de västerländska demokratierna ut av den liberala internationalismen? Hur levererar en öppen och löst regelbaserad internationell ordning säkerhet – ekonomisk eller fysisk – åt den stora medelklassen? Den liberala internationalismen på 1900-talet var knuten till progressiva dagordningar i de västerländska liberala demokratierna. Den liberala internationalismen betraktades inte som nationalismens fiende utan som ett verktyg som gav staterna kapacitet att eftersträva säkerhet och framsteg. Det som har hänt de senaste årtiondena är att bandet mellan framstegsanda i det egna landet och liberal internationalism utomlands har slitits av.

Den liberala internationalismens framtid hänger alltså på två frågor. Den första lyder: Kan USA och andra liberala demokratier än en gång fånga upp sin progressiva politiska orientering? USA:s "varumärke" – sådant det uppfattas i världen utanför väst – är nyliberal, det vill säga ensidigt inriktat på kapital och marknader. Det är oundgängligen nödvändigt att USA tar avstånd från denna idé. Utanför väst – och för den delen i nästan hela Europa – är detta inte kärnan i det moderna samhällets liberala demokratiska vision. Om det finns någon ideologisk "gravitationspunkt" i demokratiernas bredare värld är den mer socialdemokratisk och solidarisk än nyliberal. Eller för att uttrycka det enkelt: den liknar mer den version av liberal demokrati som utformades av USA under New Deal och årtiondena närmast efter andra världskriget. Den andra frågan lyder: Kan USA och dess gamla allierade utvidga

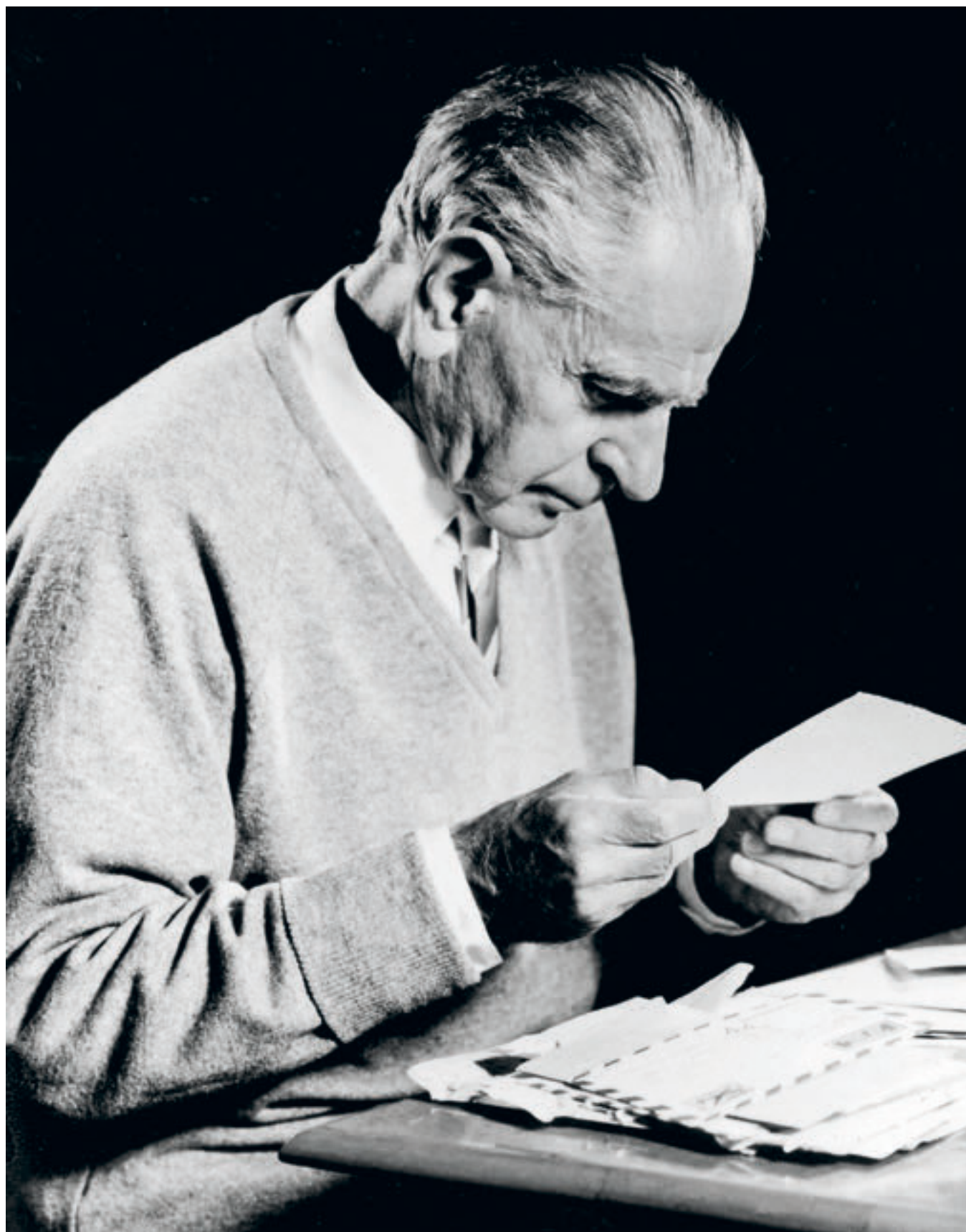
och återskapa en bredare koalition av stater som är villiga att samarbeta inom en reformerad liberal världsordning? Det bästa som kan hända den liberala internationalismen är antagligen det enkla faktum att fler människor skadas av att något slags global liberal internationell ordning upphör än som vinner på det. Detta betyder inte att den kommer att överleva, men däremot att det finns stora grupper, också i västs gamla

industriella samhällen, som har anledning att stödja den. Därutöver finns det inget storslaget ideologiskt alternativ till en liberal internationell ordning. Kina har ingen modell som resten av världen tilltalas av. Det har inte heller Ryssland. De är auktoritära kapitalistiska stater. Men den typen av stat kan inte omsättas i en bred uppsättning alternativa idéer för organiserandet av världsordningen. De värden, intressen och ömsesidiga sårbarheter som drev den liberala internationalismens uppgång och utbredning har vi alltjämt kvar. Kriser och omvandlingar i den liberala internationalismen har präglat dess tvåhundra år långa vandring till nuet. Om den liberala demokratin överlever denna tidsålder kommer också den liberala internationalismen att göra det.

G. John Ikenberry är professor i statsvetenskap vid Princeton University.

Översättning: Margareta Eklöf

Ikenberry: "The End of Liberal International Order", publicerades ursprungligen i *International Affairs* 2018; 94 (1): 7-23, doi:10.1093/ia/iix241.
© G. John Ikenberry 2018. Alla rättigheter förbehållna. För tillstånd, mejla: journals.permissions@oup.com. Den är översatt och omtryckt med tillstånd av Oxford University Press på uppdrag av The Royal Institute of International Affairs. OUP och RIIA kan inte hållas ansvariga för översättningens korrekthet.
Endast Margareta Eklöf är ansvarig för översättningen.

Historicismens ärkefiende: Karl Popper.

FOTO: TOPHAM PICTUREPOINT/TT

Den kosmopolitiska historicismens elände

Historicismen lever vidare i idén om den ödesbestämda globaliseringen.
Dess dogmatiska drag bidrar till en illiberal motreaktion.

Av Carl Ritter

Sovjetunionens fall innebar slutet för den marxistiska utopismen. Sedan dess har en annan form av utopiskt tänkande blivit högsta intellektuella mode. Kosmopolitismen drömmer om en gränslös värld förenad i fred och endräkt, och innefattar ett dramatiskt narrativ om historiskt framtidskridande som har mycket gemensamt med sin marxistiska kusin. Detta är den kosmopolitiska historicismen.

I *Det öppna samhället och dess fiender* skrev Karl Popper: "Vi kan skapa vårt eget öde när vi har upphört att posera som dess profeter." Enligt Popper utmärktes historicismen av sin uppfattning att historiens utveckling följer oböjliga järnlagar. På grundval av vad de trodde var sin unika insikt i dessa lagar utfärdade historicisterna storslagna profetior om det mänskliga samhällets framtid – för vilket de kritiserades obarmhärtigt av Popper. I Poppers ögon var det den dogmatiska fixeringen vid en utopisk planritning som föranledde historicismens anhängare att envist trampa på mot historiens slut. Samtidigt ledde deras hybrisartade tro på sin egen förståelse av historien till att de blundade för tecken på att deras utopiska idéer resulterade i storskaligt mänskligt lidande.

Idag är fascismen och kommunismen, de främsta historicistiska ideologierna från Poppers epok, besegrade. Men inte historicismen som sådan. Sedan kalla krigets slut har en annan sorts historicism blivit populär bland västerländska intellektuella och politiker. Den kosmopolitiska historicismens bärande tanke är att världshistorien följer en kosmopolitisk bana, i riktning mot kulturell och politisk enhetlighet. Den drömmer om ett kosmopolitiskt slut på historien, en utopisk gränslös värld där varor, idéer och människor fritt rör sig över vad som förr var nationsgränser, och där vi alla förmodas vara i första hand världsmedborgare, snarare än medborgare i enskilda länder. Även om den kosmopolitiska historicismen på senare tid åtnjutit ett uppsving i popularitet är den ingalunda ett nytt påfund, utan har utgjort en viktig del av

såväl de liberala som de socialistiska förgrenarna av den västerländska upplysningstraditionen.

Immanuel Kant, som exemplifierar den liberala kosmopolitismen, hävdade för mer än 200 år sedan att förverkligandet av ett "universellt kosmopolitiskt tillstånd" var naturens "yttersa syfte". Cirka 50 år senare sekunderades Kants kosmopolitiska profetia av Karl Marx och Friedrich Engels, som vid 1800-talets mitt drog slutsatsen att "nationella skillnader och motsättningar mellan folken försvinner mer och mer för varje dag som går". Medan de var överens om historiens kosmopolitiska riktning var den stora skillnaden mellan Kant och marxisterna politisk. Kant tänkte sig det universella kosmopolitiska tillståndet som liberal-kapitalistiskt; för Marx och Engels var det kommunistiskt.

Anledningen till att den kosmopolitiska historicismen under det senaste kvartssekllet har upplevt en ny guldålder är enkel. År 1945 lade fascismens nederlag grunden för den liberala internationella ordningen, som hade mycket gemensamt med Kants kosmopolitiska vision. Från 1970-talet gav globaliseringen ytterligare näring åt den kosmopolitisk-historicistiska fantasin. Berlinmurens fall 1989 tolkades av många som den liberala demokratis slutgiltiga globala triumf, vilket blev startskottet för ytterligare en omgång av hejdlöst kosmopolitiskt profeterande. Francis Fukuyama hävdade i en berömd formulering att kalla krigets slut också betydde historiens slut, med vilket han avsåg förverkligandet av det universella kosmopolitiska tillstånd som Kant hade förutspått. Den inflytelserike tyske sociologen Ulrich Beck var övertygad om att globala "risker" – klimatförändring, terrorism, finanskriser – hade kosmopolitiska implikationer: Beck menade att "ett globalt risksamhälle frigör ett 'kosmopolitiskt ögonblick'".

Kosmopolitismens inflytande har dock inte begränsats till det akademiska elfenbenstornet utan har även gett sig till känna inom högsta beslutsfattande kretsar. Ett år efter Berlinmurens fall förklarade George H W Bush inför FN:s generalförsamling att han »

såg framför sig ”en värld med öppna gränser, öppen handel och framför allt öppna sinnen”. Hans efterträdare Bill Clinton var betagen av liknande idéer och ansåg att globaliseringen ”är den ekonomiska motsvarigheten till en naturkraft”. George W Bush hyllade denna naturkraft som ”den mänskliga frihetens triumf över nationsgränserna”, och senare proklamerade Barack Obama högtidligt att ”givet vårt ömsesidiga beroende kommer den världsordning som upphöjer en nation eller en grupp människor över en annan oundvikligen att misslyckas.” Sedan kom Donald Trump, som lovade ”representera invånarna i Pittsburgh, inte Paris”, och vars valseger utdelade ett dräpshot mot tanken att vår epok är ett kosmopolitiskt slut på historien.

Trumps presidentskap innebar också slutet för hans företrädares kosmopolitiseringsåtgärder. På ett sätt som påminner om hur marxister uppfattade sitt historiska uppdrag har kosmopolitiskt sinnade eliter sett sig själva som ”historiens barnmorskor”: istället för att försöka hejda kosmopolitiseringsåtgärder (vilket enligt den historicistiska synsättet vore omöjligt) försökte de påskynda den post-historiska tidsålderns inträde – det kosmopolitiska tusenårsrike varom Kant och Marx profeterade. Den kosmopolitiska historicismens politiska dagordning har vilat på tre pelare, tre kosmopolitiseringsåtgärder. Orsakssambandet mellan den kosmopolitiska historicismen och dess åtgärder är svåra att bevisa empiriskt, men det finns starka logiska skäl att anta att ett sådant samband föreligger. Den första åtgärden är politisk och ekonomisk integration genom internationella klubbar som EU och Världshandelsorganisationen. Den andra är massinvandring, som börjat ersätta gamla tiders nationer med en global hybridkultur. Den tredje är västernisering av icke-västliga länder. Medan massinvandringen har gjort Väst mer lik Resten, har liberal-demokratiskt nationsbyggande sökt göra Resten mer lik Väst.

Idéer har inte varit den enda drivkraften bakom kosmopolitiseringsåtgärder – internationell migration kan exempelvis inte förstås utan krig och fattigdom – men det är högst sannolikt att historicistiska övertygelser har drivit politiken i en kosmopolitisk riktning. Sammantagna kan kosmopolitiseringsåtgärder ses som exempel på vad Popper kallade utopisk social ingenjörskonst, nu enligt en kosmopolitisk planritning. I arbetet med att stöpa om världen enligt denna planritning kom den globala integrationen att ses som ett självändamål, snarare än som ett pragmatiskt sätt att hantera gränsöverskridande problem som klimatförändring och terrorism. Massinvandringen främjades av partier över hela den politiska skalan och man ignorerade tecknen på dess impopularitet. Och när västerlänningar missgöt sin egen partikulära kultur för en universell kultur blev västerniseringen en 2000-talets motsvarighet till 1000-talets korståg, när politiska eliter tog sig för att exportera västerländska institutioner till länder som Irak och Afghanistan.

Idéer har konsekvenser. Dåliga idéer har negativa konsekvenser, och utopiska idéer är dåliga idéer. Som Popper skulle ha förutspått har den utopiska kosmopolitiska ingenjörskonsten lett till resultat som är negativa även om de bedöms efter kosmopolitismens egen måttstock, alldeles som den marxistiska historicismen aldrig lyckades förverkliga den egalitära statslösa utopi varom Marx drömde. Den dogmatiska tron på att deras epok var ett kosmopolitiskt slut på historien fick till följd att politikerna

blundade för bevis som motsade deras tro. Istället körde de vidare mot sina drömmars gränslösa utopi, övertygade om att alla motgångar var tillfälliga bakslag. Tvivlare betraktades per automatik antingen som okunniga bakåttänkare eller som moraliskt suspekta, vilket bidrog till att kosmopolitismen, vars anhängare såg sig själva som heroiska aktörer i en kompromisslös kamp för Gott mot Ont, utvecklades i en alltmer dogmatisk och radikal riktning.

Vart vi än vänder blicken är resultaten idag synliga. Väst är omskakad av en populistisk revolt och icke-västliga länder tycks alltmer inställda på att följa en väg till moderniteten som bevarar deras kulturella särart, snarare än att svälja den västerländska moderniteten med hull och hår. Detta skulle säkerligen ha hänt även utan den kosmopolitiska historicismen, men den senare fick en generation västerlänningar att underskatta styrkan och självförtroendet hos icke-västliga kulturer. Vad den populistiska revolten i väst beträffar finns det goda skäl att åtminstone delvis betrakta den som en förutsägbar följd av den historicistiska inställningen till politisk förändring. En utopisk form av liberal kosmopolitism har slagit över i en illiberal och antikosmopolitisk reaktion, och missnöjet med kosmopolitismen hotar nu att utvecklas till ett angrepp på den liberala ordningen som sådan, inrikes likväl som internationellt.

Idéer bör bedömas efter sina iakttagbara konsekvenser, inte efter hur goda eller radikala de låter. Popper kontrasterade utopisk ingenjörskonst med vad han kallade gradvis social ingenjörskonst. Utopiska idéer låter per definition bättre än den gradvisa ingenjörskonstens mer modesta idéer, men de tenderar att generera ojämförligt sämre resultat. Den gradvisa ingenjörskonsten förkastar de genomgripande,

ideologidrivna samhällsomvandlingar som utmärker den utopiska metoden och strävar istället efter småskalig, evidensbaserad förändring.

Idag skulle ett icke-utopiskt förhållningssätt till det globala samhällets utmaningar erkänna att den antikosmopolitiska trenden i världspolitikens avspeglar varaktigheten hos organiska, trögrörliga kulturella realiteter som sannolikt inte kommer försvinna under överskådlig framtid. Massinvandring är impopulärt världen runt, och om kosmopolitiskt sinnade eliter fortsätter att blunda för detta blir följden sannolikt fler populistisk-nationalistiska revolter, snarare än förverkligandet av den gränslösa utopin. Västerniseringen kommer att fortsätta att möta motstånd bland icke-västliga folk och ledare som är stolta över sitt arv, och om västliga beslutsfattare nonchalerar detta lär resultatet inte bli en kantiansk evig fred utan snarare en konflikttrabbad och instabil internationell miljö. Det börjar nu framgå med alltmer tydlighet att den ovanifrån framtvingade kosmopolitiseringen inte har skapat någon Fukuyamaisk utopi utan tvärtom vad som börjar likna det civilisationernas-kamp-scenariot för vilket Samuel Huntington är känd. Detta är ytterst oroande och understryker behovet av att kritiskt utvärdera de kosmopolitiska idéer som har drivit de senaste decenniernas hyperglobalisering.

Det viktiga i sammanhanget är att inte överge kosmopolitismen som sådan, utan endast dess extrema och verklighetsfrånvända historicistiska yttring. Den kosmopolitiska idétraditionens grundprinciper är sunda, och migration och globalisering har i många fall varit framgångssagor. Globaliseringen har lyft

*”Idéer har konsekvenser.
Dåliga idéer har
negativa konsekvenser,
och utopiska idéer
är dåliga idéer.”*

VÄRLDSORDNING I KRIS

Barack Obama var trosviss.

FOTO: CHARLES OMMANNEY/GETTY IMAGES

miljoner ur fattigdom och i betydande grad minskat den globala ojämlikheten. Internationellt samarbete genom organisationer som FN är nödvändigt för att möta globala hot som klimatförändring och kärnvapenspridning. Mänsklig anständighet dikterar att rika länder har en moralisk plikt att hjälpa flyktingar och andra nödställda. Poängen är emellertid att dessa mål sannolikt inte uppnås bäst av den historicistiska kosmopolitismen utan istället av en mer återhållsam vision för det globala samhället som inte uppfattar nedmonteringen av nationella och kulturella gränser som ett ödesbestämt självändamål.

Extrem kosmopolitism av den typ som nyligen varit förhärskande är oförenlig med alla former av nationalism, precis som extrem nationalism är oförenlig med alla former av kosmopolitism. Stora tänkare har dock länge förstått att en mer moderat kosmopolitism kan kombineras med en moderat form av nationalism. "Nationalism står inte i konflikt med kosmopolitism, ty den enade nationen ville inte ha missämja med grannfolken utan fred och vänskap", hävdade Ludwig von Mises. Martha Nussbaum, en av nyckelfigurerna i det tidiga 1990-talets kosmopolitiska renässans, påstår med eftertryck att det är "försvarbart enligt universalistiska kriterier" att "ägnas den egna sfären speciell omsorg". Enligt Nussbaums uppfattning "blir politiken, liksom barnuppföstran,

illa utförd om var och en anser sig ha lika stort ansvar för allting, istället för att ägna den närmaste omgivningen särskild uppmärksamhet och omsorg".

Nussbaums formulering anger klart att moralisk universalism inte behöver innebära kulturell och politisk universalism. Det är ett misstag att tro att hela mänsklighetens öde nödvändigtvis tjänas bäst genom nedmonterandet av alla kulturella och politiska gränser. Det är ett misstag, vars olyckliga konsekvenser vi nu bevittnar, som den kosmopolitiska historicismen gjort sig skyldig till. Resultatet har inte blivit kosmopolitisk utopi utan snarare populistisk dystopi: en demagog sitter i Vita huset, EU-samarbetet är hotat, Mellanöstern präglas av konflikt och vi ser olycksbådande tecken på förnyad rivalitet mellan stormakterna. Det ligger utanför ramen för denna essä att presentera lösningar på dessa problem, men att avfärda den kosmopolitiska historicismen, med dess simplistiska, utopiska och i slutändan kontraproduktiva förståelse av politisk förändring, tycks vara en lovande början.

Carl Ritter är doktorand på institutionen för mediastudier vid Stockholms universitet.

Översättning: **Margareta Eklöf**
Texten publicerades ursprungligen i *Quillette* (17/11 2017) som "The Poverty of Cosmopolitan Historicism".

Våga vara liberal

När politiken i de liberala demokratierna blir tröttare och trögare påverkas även det internationella systemet negativt.

Av Fredrik Erixon

O m det italienska valet i mars säger något om möjligheten för den liberala världsordningen att överleva är det väl att det inte kommer att gå utan ett stort mått av kreativ destruktion i den politiska mitten. Valresultatet var nu inte en seger för fascismen. Men precis som i många andra val i väst de senaste åren var det ett nederlag för de partier som i 70 år byggt den liberala ordningen. Populister och extremer gick framåt. Silvio Berlusconi mittenhöger och Matteo Renzi mitten-vänster, däremot, förlorade.

Parallellerna med 1922, då Mussolini manövrerade sig till makten, är dessutom för många för att inge lugn. Lega Nord attraherade fler väljare än Forza Italia och de milanesiska separatisterna drar precis som Benito Mussolini huvudsakligen sitt stöd från Italiens norra regioner. Legas ledare Matteo Salvini är mer Prada än svartskjorta, men talar om "en kampanj mot Rom" som ska inledas från Milano. Kopplingen till Mussolinis "marsch mot Rom" är naturligtvis medveten. Och bokstavligen, om inte andligen, står ju Fratella d'Italia (det italienska brödrskapet) och Movement 5 Stelle för en liknande position: råmande populism blandas med illiberal nationalism och attacker mot en uppgiven nationell makt som bara går att riva, inte räddas.

Association till Mussolini handlar inte bara om framgångar för extremister. Förspelet till maktövertagande är snarare vad som nu är det intressanta, särskilt kollapsen för dåtidens mittenhöger. Efter månader av politiskt kaos kliver Mussolini, *signore braggadocio*, in till kungen 1922 och, efter ursikten ovan om sin militära klädsel, erbjuds makten. Mussolinis patrask av svartskjortor hade varit marginella för valet 1921 och kunde fortsatt ha varit det ett år senare också. Men en mitten-högerregering som inte kunde få majoritet kallade till nyval 1921 med den cyniska kalkylen att en valallians med Mussolini skulle ge dem nödvändiga mandat. Det gick nu inte. Det "borgerliga blocket" vann inte mer än 20 procent av valet. Mussolini, däremot, hade nu fått ett efterlängt erkännande av Giovanni Giolittis liberaler: han var en accepterad del av italiensk politik.

Valstrategisk sofism av det slaget är sällan framgångsrik. Silvio Berlusconi gjorde i årets val armkrok med extremer i ett höger-

block i tron att de skulle ge hans parti makten. Jo, mandatet för Lega Nord och brödrskapet behövdes för att Forza Italia skulle kunna bilda regering. Men det var varken självklart att Berlusconi parti skulle bli större än de andra eller att valalliansen skulle civilisera Salvini snarare än stämpla Forza Italia som extremismens lakej. Och vad blev sedan resultatet? Salvinis separatister kan nu agera med tydligare acceptans i italiensk höger och politik och Forza Italia, om Steve Bannon har rätt, är nu en tydlig del av Italiens populism.

Men det italienska hotet mot den liberala världsordningen handlar inte främst om att väljare ändrat uppfattning. Såvitt det går att bedöma är det inte en utbredd uppfattning i något västerländskt land att det internationella samarbetet som utvecklats sedan andra världskriget radikalt bör ändras eller rivas i spillror. Det finns i den breda europeiska opinionen en kritik mot flyktingmottagande och ett nyvaknat intresse för nationell identitet som regeringsbärande partier i mitten haft svårt att möta. Men krisen för den liberala demokratin handlar om etablissemangspartiernas fall och det misstroende de möter i Västeuropa och USA handlar ytterst om maktarrogans.

F ör både republikanerna och demokraterna sågs presidentvalet 2016 som en kröning av antingen Bush den tredje eller Clinton den andra. Två politiska dynastier skulle ställas mot varandra. Kunde man se på detta spektakel annat än som en inbjudan till en populist att utmana dem båda? En trött och oinspirerad Angela Merkel sökte förra hösten en fjärde mandatperiod som kansler, förlorade ungefär en fjärdedel av sina väljare men har återigen bildat en allians med socialdemokraterna, ett parti som proportionellt förlorade ännu fler röster i valet. "Det är en blind som leder en blind", kommenterade en parlamentariker för Merkels kristdemokrater det nya koalitionsavtalet. Väljarnas efterfrågan på förändringar i makten har mötts med maktarrogans: en ännu tröttare och än mer motsägelsefull allians mellan maktpartierna till vänster och höger.

Europas regeringsbärande mittenpartier är idag lösa koalitioner

VÄRLDSORDNING I KRIS

Men italienarna börjar tappa tålamodet med EU.

FOTO: MAXROSS/REUTERS/TT

tioner av olika ideologiska stammar. Åsiktsskillnaderna inom partierna är ofta större än de mellan partierna, och de har alla svårt att konfigurera sig med väljare. För parlamentariska demokratier är det allmänt svårt att skapa hållbara majoriteter i mitten när de traditionella partierna rämnar utan att det skapas nya och trovärdiga alternativ. Det finns förutom Frankrike inget exempel på ett land där väljarna förlorat tålamodet med mittenpartier samtidigt som nya politiska entreprenörer i mitten tagit deras plats. I flera länder är det enda alternativet till sittande maktkoalitioner partier som är populistiska eller extrema.

I Italien förstärks misstroendet mot etablissemangspartierna av att deras sätt att hantera en stökig politisk kultur har varit att europeisera italiensk politik. Politiska problem som ansetts olösliga i Italien har deporterats till EU. Italien gick delvis med i euron för att få extern assistans för att hantera vad som italienska politiker inte klarat av: att bryta traditionen av konstant hög inflation och regelbundna makroekonomiska kriser. Bankunionen var också särskilt tilltalande för Italien. Det finns ett ömsesidigt beroende mellan de två ledande partierna och regionala banker som ingen regering hittills kunnat bryta. När de lånat ut pengar alltför generöst och hamnat i marknaders onåd har dessa partier varit tvungna att agera för att inte stöta sig med egna väljare.

Men efter tio år av ekonomisk kris och budgetar som fjärrstyrts från Bryssel och Berlin hade väljarna tappat tålamodet. Oavsett om premiärministern har hetat Berlusconi eller Renzi, Mario Monti eller Paolo Gentiloni, har det varit en årlig ritual mellan Rom och Bryssel där löften om nya skattesänkningar, bidrag och infrastruktursatsningar – naturligtvis ofinansierade – ställts ut för att sedan få kalla handen. Lägg därtill de volymer av flyktingar som anlänt till Italiens kuster sedan 2014. Italienska regeringar har hanterat situationen genom att erbjuda skenlösningar, särskilt att det ska bli ett kvotssystem på Europainivå som fördelar flyktingarna solidariskt mellan EU-länder. Det var naturligtvis ingen riktig lösning, men det var vad den sittande italienska regeringen försökte vinna väljare med i år. Oviljan hos nationella institutioner för ansvar och auktoritet har förstärkt misstroendet mot mittenpartierna.

”Internationalism, like charity, begins at home”, konstaterade en gång den tyske ekonomen Wilhelm Röpke. Den liberala världsordningen är inte starkare än de nationella institutioner för makt och demokrati som byggt denna ordning. Vår tids meme är att Trump, brexit, Le Pen, Alternativ für Deutschland, Sverigedemokraterna och andra politiska protester som utmanar den liberala världsordningen handlar om en revansch för globaliserings förlorare. Det stämmer – men bara på marginalen. Precis som i det italienska valresultatet är utbildningsnivå, inkomster eller tillgångar inte betydande faktorer bakom moderna politiska revolter. Ja, det finns växande bruna ideologiska tendenser, men i de flesta länder är de randopinioner. Det finns också växande misstro till demokrati, men främst bland unga – och inte i de åldersgrupper som huvudsakligen röstar på populistiska revolter. Protesterna handlar snarast om auktoritet hos nationella institutioner och passiviserat politiskt ansvarstagande av de stora partier som burit den liberala världsordningen. De kan

ändras – och, som exemplet Emmanuel Macron visar, de kan också snabbt bytas ut.

Håller västerländsk liberalism på att efterlikna islam? Den franske filosofen Pierre Manent uppmärksammade för 20 år sedan att modern västerländsk liberalism har blivit synonym med regler. Det finns definitivt ett tekniskt problem med västerländska regler: regleringar i Europa, USA och internationella institutioner blir allt mer komplicerade. Men Manent återopade snarare de filosofiska och konstitutionella irritationer som uppstår när ett samhälle tillåts leva med föreställningen att alla delar av livet och samhället ska omfattas av regler. Manent var givetvis provokativ i sin liknelse med islam. Men den var likväl träffande: den moderna liberalismen skriver ut regler och preskriptiva beteenden för snart sagt allt – mat, sex, alkohol, språk och så vidare.

Denna filosofi är också påtaglig i de institutioner och metoder som hanterar vad vi idag kallar för *global governance*. I rättsfilosofi görs en skillnad mellan olika sätt att uttrycka en regel, till exempel en lag eller en reglering. En proskriptiv regel är negativ: den berättar vad som inte får göras. Den är ofta enkel, kan formuleras på ett begripligt sätt, och avvikelser från den möts med en sanktion. En preskriptiv regel, däremot, är positiv – den instruerar ett särskilt beteende och tillvägagångssätt, ofta utan att vara tydlig med vad som är målet. Det är den senare formen av regel som kommit att dominera global governance

Matteo Salvini. Parallellerna med Mussolini inger oro.

FOTO: NICOLA MARFISI/TT

VÄRLDSORDNING I KRIS

Posör, populist och fascist.

FOTO: TT

och gjort den liberala världsordningen allt mindre bestämd och allt mer ineffektiv.

Ett exempel är den globala frihandelspolitiken. Frihandelsavtal handlade under lång tid om två proskriptiva regler: stater får inte diskriminera exportörer från andra länder och får inte ha högre tullar än vad de förbundit sig om i frihandelsavtal. Senare tillkom likadana regler för att hantera icke-tariffära handelsbarriärer och frihandel inom tjänstesektorn: om ett land inte gjort ett specifikt undantag för öppenhet inom en tjänstesektor – till exempel export av en finansiell tjänst – står det företag från andra länder fritt att exportera. Jan Tumlir, under lång tid Gattasekretariatets egen filosof, brukade säga att alla världens språk kan uttrycka de två bästa orden i varje form av reglering: ”nej” och ”inte”.

Dagens frihandelsavtal är annorlunda. De siktar ofta på harmonisering av regleringar men lyckas sällan. Istället för att ömsesidigt erkänna varandras regleringar kommer de överens om preskriptiva beteenden för hur olika aktörer ska bete sig. Som en konsekvens har dessa avtal blivit både obegripliga och ineffektiva. Handelsavtalet mellan EU och Kanada, till exempel, omfattar när allt tas med mer än 1 500 sidor som inte kan förstås utan tillgång till en grupp handelsjurister. Och om få förstår avtalet och kan anpassa sin handel till avtalets preskriptiva beteenden betyder det också att effekten av avtalet blir marginell.

Exempel kan också hämtas från andra former av internationellt samarbete som ytterst konstituerats av västerländsk liberalism: deras system av regler blir labyrinter av beteenden där det inte är enkelt att avgöra om principer och föreställda överenskommelser faktiskt efterlevs. De leder också till samma slutsats: attityden till

de regler som skapas gör den liberala världsordningen allt mindre konsekvent. Ordningen blir allt mindre användbar för dem som vill använda internationella institutioner och samarbeten för att nå resultat.

Det finns flera orsaker till denna utveckling, men en viktig är förstås att nationella regleringar blir alltmer komplicerade. Världen har blivit allt mer komplex och regeringar har reagerat på denna utveckling genom att göra regleringar ännu mer komplexa. Under det senaste decenniet har det skett en explosion i antalet regleringar inom områden som finansiella tjänster och miljö, och de är i de flesta fall svåra att begripa.

Tag till exempel EU:s nya regler för försäkringssektorn: de innebär nu att en veterinär som tar emot katter och kaniner som är försäkrade ska kategoriseras på ett visst sätt, utbildas i försäkringsrätt och omfattas av preskriptiva regler för hur denne ska undvika blanda samman rollen som veterinär och ekonomisk intressent i en försäkring.

I EU:s politik för förnybar energi finns en reglering som heter ILUC och står för ”Indirect Land Use Change”, eller – på svenska – indirekt förändrad markanvändning. Ambitionen är att reglera markpolitiken i länder som inte är med i EU. Om en bonde i Australien, till exempel, tar en del av åkermarken för matproduktion till att odla energigrödor kan det skapa möjlighet för andra bönder att odla mer grödor för matproduktion. Den första bonden ska därför ta med i beräkningen om koldioxidutsläpp från sin energiodling vad andra bönder gör som en konsekvens av den förändrade markanvändningen. Ändamålet med reglering är enkel att förstå: EU vill undvika att regnskogar skövlas för att ge plats för mer matproduktion då betydande åkerarealer ställs >>

om för energiodling. Men hur är det praktiskt möjligt för en aktör att veta vad andra aktörer gör som en konsekvens av dennes handling? Den informationen finns naturligtvis inte och andra instruktiva regler har därför tillkommit, utan att någon riktigt förstår vad som ska göras – annat än att fylla i formulär.

EU är inte mer skyldig än andra till denna regelmani, men exemplen åskådliggör ett problem för den liberala världsordningen. Liberalismens psykologi är att göra individer till aktiva subjekt, inte att objektifiera eller passivisera människor. Men det är just det som allt fler regleringar gör – här hemma och internationellt. Liberal konstitutionalism är principiellt grundad i proskriptiva regler, men utvecklingen bestäms nu av annan rättsfilosofi. Och det leder till frågan: Går det verkligen att upprätthålla en liberal världsordning utan liberalism? Frågan kan också vändas om: om världsordningen nu krackelerar, är det inte dags igen för liberalism?

V ill de nya supermakterna i Asien radera den liberala världsordningen? Det är en spridd uppfattning idag att det land som framförallt varit en vinnare på den liberala ekonomiska världsordningen, Kina, nu håller på att underminera den. Det krävs ingen närmare granskning av Kinas ekonomiska politik för att förstå att tillväxten i global protektionism kan delvis härledas till Peking. Det är också uppenbart att landets regim blir allt mer auktoritär och nu har betydligt större makt att kunna negligera västerländska föreläsningar om mänskliga rättigheter. Men den förändrade balansen i ekonomisk makt leder inte omedelbart till slutsatsen att liberalismens

Favorit i repris? Merkel och Schulz i nygammal koalition.

FOTO: CARSTEN KOALL/GETTY IMAGES

*”Europas regerings-
bärande mittenpartier
är idag lösa koalitioner
av olika ideologiska
stammar.”*

principer blir mindre attraktiva för andra länder. Om det vore så enkelt skulle Ryssland inte kunna vara en säkerhetspolitisk plåga för Europa; landets ekonomi är trots allt inte större än Spaniens. Den liberala världsordningen var ju heller inte en principiell dogm från början utan växte fram som en metod med principiella aspirationer. Den var också omtvistad. USA:s säkerhetspolitiska roll, till exempel, tolkades inte på samma sätt under Olof Palmes Vietnamkrigsdemonstrationer som i det krigsskadade Europa som mottog Marshallhjälpen. Tyskland har länge pendlat mellan en konfessionell syn på transatlantiskt samarbete och ”Ostpolitik”, en syn på Ryssland som är förstående till dess säkerhetspolitiska intressen.

Den förändrade ekonomiska maktbalansen handlar dessutom om många andra än Kina. En av detta århundrades stora aktörer i global ekonomi och politik är Indien. Även om landet inte har en äppelkindad tro på västerländska värderingar är det världens största demokrati. Landets regim må hämta inspiration från hinduisk nationalism men den är också mer tolerant för andra religioner än svenskt politiskt styre någonsin varit. Indien är ett land med betydande barriärer mot utländska före-

tag, men det delar ambitionen att bygga internationellt samarbete på en kombination av ekonomisk öppenhet och säkerhetspolitiska allianser. Vad det inte accepterar är den kulturella imperialism som fortsatt genomsyrar många västerländska regeringars attityd till Indien.

Jämför till exempel attityden till Indien mellan Justin Trudeau och Emmanuel Macron – liberalismens två gunstlingar. De var båda på besök i Indien runt månadsskiftet mellan februari och mars, och visade på skolboksexempel på vad liberala demokratier bör och inte bör göra för att vinna nya allierade. Trudeaus besök var en kraschlandning. Han hade varken en specifik agenda eller visade respekt för landets politik. Han skröt om hur Kanada har fler sikher i regeringen än Indien och bjöd in sikhiska separatister till en mottagning. Trudeau lämnade landet med svansen mellan benen. Macron fick däremot ett kungligt mottagande. Han kom med konstruktiva erbjudanden om samarbete, slöt ett dussintal avtal med Indien och försökte inte vinna inrikespolitiska poänger i Frankrike med en hög moralisk svansföring i Indien. Precis som i möten med Donald Trump var Macron rak och tydlig med sina värderingar och undvek inte känsliga frågor om till exempel sikhers rättigheter. Macron praktiserade en viktig princip: utrikespolitik handlar om att bemästra nationella intressen, inte att förändra andra länder.

F öreställningen om den liberala världsordningen är ofta att den frikopplar stater från sina nationella intressen. I länder som Sverige är ofta premissen för utrikespolitik att vi ska få andra länder att bli som Sverige. Men det är varken den princip som startade den liberala världsordningen eller vad som fått stater att acceptera etablerade institutioner och metoder för internationellt samarbete under senare tid. Förmågan för den liberala världsordningen att överleva handlar inte om i vilken grad som länder i världen kommer att efterlikna västerländska beteenden. Dess framtid handlar om acceptansen hos nya makter för de institutioner som manifesterat denna världsordning. Om liberala demokratier fortsatt kommer att visa respekt för dem – ja, då kommer andra länder också att göra det.

Fredrik Erixon är vd för European Center for Political Economy i Bryssel.

VÄRLDSORDNING I KRIS

Macron gick hem i Indien.

FOTO: ALAMY

Hovsångerskan **Siv Wennberg** ser tillbaka på en karriär med tvära kast. Snart kommer filmen som ger den osminkade bilden av hennes liv.

Av Nils Johan Tjärnlund

Sivan-Divan sjunger ut

”

*Feminismen
borde se mig
som en ikon, en
stark kvinna.*

Siv Wennberg tar emot hemma i våningen i Vasastan. Den mustiga inredningen för tankarna till operans värld. I ett hörn av salongen står en svart flygel och framför fönstret soffor i blommiga och röda tyger. Väggarna fylls av guldglänsande oljemålningar, speglar och prydnader samt en uppsjö av fotografier och minnessaker. Högar av videokassetter och tidningsurklipp vittnar om det pågående arbetet att skildra hennes liv i en dokumentärfilm, *Sivandivan* – från uppväxten i Timrå till debuten på Stockholmsoperan 1972, de stora framgångarna i Europa och det plötsliga avskedet från Frankfurtoperan. I centrum står hennes kärlek till konsten, de eviga klassikerna och humanismen – och vreden över hur det arvet idag håller på att förslösas.

Nils Johan Tjärnlund (NJT): Du har flera gånger sagt att operakonsten är på väg att för-

svinna. Vad är det som får dig att bli så pessimistisk?

Siv Wennberg (SW): Bland annat det faktum att sångarnas teknik har gått i sank. Vi har aldrig haft så dålig återväxt. Förut fylldes röstfacken på, men nu är det stopp. Jag instämmer med den australiska operasångerskan Joan Sutherland som sade att hon ser mörkt på framtiden inom operakonsten. Det finns inte en ung talang som har en nyansering. Alla sjunger bara starkt och mycket starkt, "loud and very loud". Pianissimo existerar inte. Men det är inte ungdomarnas fel, utan jag skyller på pedagogerna. De gamla, stora läromästarna är borta och de nya är dilettanter.

NJT: Saknas det också inspiration – det är antagligen inte många unga som kommer i kontakt med opera och klassisk musik?

SW: Inte bara det, utan idag får de inte heller höra traditionell populärmusik. Aldrig att det spelas en operettmelodi och sällan visor eller

»

”

*Det är främst två saker
jag aldrig kan förlåta
operavärlden: att jag
aldrig blev inbjuden till
Metropolitan och Bayreuth.*

klassiska schlager. Det finns ingen mångfald. Istället har popen och rocken tagit över nästan hela marknaden och brett ut sig som en cancersvulst. Men pop och rock förstör klangupplevelsen, alltså hur en sångare ska forma sin röst för att få en klang. I de flesta sammanhang används handmikrofonerna, till och med i kyrkokören. Hur ska de unga någonsin få lära sig hur en naturlig röst ska låta? Förr fanns skickliga schlagersångare som kunde sjunga rent, som Lasse Lönndahl, Towa Carson, Anita Lindblom, Lill-Babs och många fler. Jag hade inte velat höra dem sjunga Peterson-Berger eller Schubert, men i den genre de sjöng var deras röster bra.

NJT: Hur kom du själv i kontakt med musiken under uppväxten? Du föddes 1944 i bruksorten Timrå i Medelpad, som förknippas mer med bolmande fabriker och ishockey än de sköna konsterna.

SW: Min pappa, Ernst Johansson, var murare och min mamma Linnéa hemmafru. Vi hade det inte särskilt fett med ett rum och kök med kallt vatten, utedass och vedspis. Senare byggde pappa ett fint hus i Bergeforsen med tre rum och kök med varmt vatten och badrum. Hela Timrå var då genomsyrat av socialdemokraterna. Allt var rött. Men man hjälpte och stöttade varandra. Det fanns en solidaritet mellan människor som jag tror inte existerar idag.

NJT: Fanns det en bildningskultur i Timrå som var starkare än idag?

SW: Det fanns en bildningshunger! De gamla socialdemokraterna ville bilda sig och till folkparkerna kom resande teatersällskap som spelade Moberg och Strindberg och inte minst operetter. Det älskade mina föräldrar. Jag glömmar aldrig de sommarminnena med en doft av puder, smink och parfym. Och alla familjer var uppklädda och flotta. Arbetarklassen ville komma sig upp. Mamma sade alltid till mig: försök, Siv, att bli något i livet! Min mamma kom förresten från en musikalisk familj som hade vandrat hela vägen från Gästrikland upp till Timrå för att få jobb inom massaindustrin. Min morfar grundade Timrås blåsorkester 1921 och alla mina morbröder var också musikaliska. De spelade bland annat piano, cello och trombon. Mamma hade en mycket vacker röst och sjöng också som amatör. I den myllan växte jag upp, att livet utan musik inte var värt att leva.

NJT: Var det realistiskt att tänka sig en framtid som yrkesmusiker, eller sågs det mer som ett fritidsintresse?

SW: Min mamma hade stora drömmar. Hon hade själv velat bli sångerska, men det fanns inte på kartan för henne. Dock ville hon att jag skulle spela piano och barndomens piano står ännu kvar här ute i hallen. Från början gick mitt pianospel knackigt. Min första lärare tyckte inte att jag hade någon talang, och det lärde mig en bitter läxa: Du ska aldrig döma ut unga människor! Men morbror Arne, en tjugisig karl, kom upp varje sommar och spelade fyrhändigt med mig och det gav blodad tand. Det här var långt före sången, som ännu inte existerade i medvetandet.

NJT: I dina memoarer skriver du om att du haft turen att träffa många vägvisare, eller mentorer, under livet. Den första var musikdirektör Anna-Lisa Wallmark som såg dina möjligheter inom musiken.

SW: Hon kom till Timrå 1956 och ryckte upp bygdens musikliv. Hon var nog den enda i hela Timrå som kunde berätta för mig vad som krävdes för att jag skulle komma vidare. Som 17-åring sökte jag 1961 till Ingesunds musikhögskola och kom in som pianist. Dagarna var oerhört inrutade. Jag gick upp varje morgon klockan fem och övade orgel i Trefaldighetskyrkan i Arvika Östra mellan halv sex och halv åtta. Sedan tog jag bussen till skolan där det var lektioner fram till kvällen. Så kom jag till Uppsala 1963 och var fast besluten att avlägga ett stort prov som organist och pianist.

NJT: Du såg framför dig en karriär som kyrkomusiker, har du berättat. Vad visste du då om opera?

SW: På Ingesund kom jag inte ens in i kören första året. Jag hade ingen röst. Andra året kom jag in i kören med hjälp av Erland Hagegård. Men jag minns att det gjorde stort intryck när jag hörde Birgit Nilsson på en inspelning första gången 1961. Vilken klang, vilken explosion! Mina kamrater från den tiden har sagt att jag försökte härma det efteråt, och det har jag själv inget minne av. Då kunde jag aldrig ana att jag en dag skulle stå på scenen och sjunga med Birgit Nilsson.

NJT: Vad hände i Uppsala som fick dig att börja överväga sången?

SW: I det sista provet innan man ska bli kantor förekommer även sång. Jag hade lärt mig en aria ur Matteuspassionen av Bach och tänkte att jag kanske skulle bli underkänd. Doktor Weman, har jag klarat mig? frågade jag. Klarat er? Ni har gått ut som nummer ett med stort A i orgel, sång och piano, svarade han. Det var domkyrkoorganisten Henry Weman som blev den första personen att berätta för mig om mina stämband. Era stämband, fröken Johansson, är hårda som granit, sade han. Men kommer ni till en pedagog så kan de bli någonting fantastiskt. Jag fick en chock och tog inte till mig det på en gång.

NJT: Under dina fortsatta studier på gamla "Ackis", Kungliga Musikhögskolan, träffade du din blivande man, Bengt Wennberg, som uppmuntrade dig att satsa på sången och du förkovrade din teknik hos pedagogen Arne Sunnegårdh. Det blev en historisk vändpunkt. Du som egentligen skulle bli pianist vann nu dina första sångtävlingar 1971 och redan före debuten på Stockholmsoperan fick du kontrakt med Wienoperan. Hur upplevde du det?

SW: Det var som att allt föll över mig på en gång. Jag fick telegram från en agentur i München som sökte en Senta i *Den flygande holländaren* till ett stort operahus. Det visade sig vara Wienoperan. Jag for ner till Wien och sjöng upp där på senhösten 1971 och fick engagemang nästkommande år. Birgit Nilsson pikade mig: Siv hade kontrakt med världsscenerna redan innan debuten var klar.

NJT: Så kom debuten i Stockholm som sågs som sensationell. Rubriken

i *Svenska Dagbladet* löd "Valkyrian tände stjärna". Vad minns du från kvällen?

SW: Det var den 17 februari 1972. Jag sjöng Sieglinde och Birgit Nilsson Brünhilde. Alla var där. Även min mamma kom ner från Sundsvall och två mostrar. Mamma blev chockad av alla applåder. Det var som att taket skulle rasa in. Och alla blommor i logen: 75 buketter var till och med mer än vad Birgit Nilsson fick. När Birgit fick se det kommenterade hon med sin omisskännliga talröst: Jag tror att jag har kommit in i en blomsteraffär – och så gav hon mig en maskot, en liten valkyria som följt mig genom livet.

NJT: Sedan följde gästspel i London, Paris, Moskva, Venedig, Barcelona, Berlin, ja snart sagt överallt, och längre engagemang i Stuttgart och Frankfurt. I Stockholm gjorde du Kejsarinnan och Birgit Nilsson Färgarfrun i den svenska urpremiären av *Die Frau ohne Schatten*. Det måste ha varit oerhört intensiva år?

SW: Det var många olyckskorpar som kraxade att det aldrig kan gå vägen. Hon kommer att sjunga ihjäl sig. Bara under mina tio första månader sjöng jag tre stora Wagnerroller och en stor Verdiroll, 28 år gammal, förutom Sieglinde även Senta, Elsa i *Lohengrin* och Aida. Men jag hade min grund som musiker och det fotografiska minnet som gör att jag kan lära mig en roll på nolltid. Siv har ett fantastiskt minne, sade Birgit Nilsson, hon kan lära sig en roll på en kafferast. Ja, om det är en lång kafferast, Birgit, svarade jag.

NJT: Men en schism med Frankfurteroperan 1978 blev en dödstöt för din karriär, har du själv berättat. Vad var det som hände?

SW: I Frankfurt ville jag ändra på en repetition. Då bröts

kontraktet och det förstörde hela min tyska karriär. I Wien har jag inte sjungit på 42 år. Där var det en tysk sångerska som skulle se till att den unga, begåvade Frau Wennberg skulle bort från Wienoperan – och hon lyckades. Det har varit en maffia mot mig även här i Sverige. Jag har till exempel bara haft ett engagemang på Sveriges Radio under alla år. I tv har jag inte sjungit på 23 år. I Malmö har jag aldrig sjungit. På Stockholmsoperan blev jag uppkallad 1997 och fick beskedet att jag skulle gå i pension, 53 år. Men jag skulle få återkomma som gäst varje år. Jo tack. Jag fick kämpa mig till tre Sentakvällar i februari 1998. Sedan dess har jag inte hört ett ord från Stockholmsoperan – på 20 år! Min egen hemmascen.

NJT: Det framstår som obegripligt att du inte fick fler uppdrag när man läser översvallande recensioner och beröm, till exempel för din insats som Isolde i en konsertversion. Det var en milstolpe som gav dig *Svenska Dagbladets* operapris 1988 och juryn menade att du tillhör en av världens främsta röster. Och 1994 kom utnämningen till hovsångerska. Varför fick inte publiken höra dig mer?

SW: Jag fick inte ett enda engagemang på rollen som Isolde. Det var dött som i graven, trots att Isolde tillhör ett röstfack som är välkänt svårbesatt. Men allt kan spåras tillbaka till min debut 1972 som skapade en avundsjuka. Man får bara vara begåvad till en viss gräns och gärna ska man vara svag. De ska helst få tycka synd om dig, du ska falla ihop, tappa rösten och börja dricka. Men jag har alltid haft en kapacitet att kunna jobba. Jag är aldrig sjuk och jättestark. Vilket slöseri att inte nyttja en sådan kapacitet, men det passade inte. Det är främst två saker jag aldrig kan förlåta operavärlden: att jag aldrig blev inbjuden till Metropolitan och Bayreuth.

NJT: Motgångarna och tystnaden fick dig inte att bli deprimerad och överväga att byta bana?

SW: Tvärtom! Jag var rasande. Min starka vilja och min aggressivitet har lett mig framåt. När jag med två dagars varsel hoppade in som Aida i en föreställning på Istadion 1985, sju år efter Frankfurterskraschen, var jag den enda som sjöng utantill. De andra hade noter. Det blev en jättesuccé och tog publiken med storm och pressen skrev att "Sivan Divan klarar skivan". Så föddes mitt smeknamn. Senare gjorde jag ett liknande inlägg 1994 som Salome i Göteborg och då med en dags varsel. Och sjöng utantill. De hade tagit in en helt okänd sångerska från USA som inte behärskade partiet.

NJT: Det är nog många som känner till dig som "Sivan Divan" i glittrande klänningar från mingelreportage och från tv. På 1990-talet var du återkommande gäst hos Aschberg i TV 3. Dessutom har du gjort dig känd som en frispråkig debattör. Det är en bredd som kanske inte bara har varit till gagn för dig?

SW: Operasångerskor i veckopress var inte fint nog – det har jag fått höra mycket. Men idag är vi i en tid när man kan se på allt med andra ögon. Jag har velat föra ut den klassiska musiken i många olika sammanhang, som folkbildare och debattör. "Täppas" Fogelberg i Ring P 1 har kallat mig för "ett härligt salt". Ett ord som jag avskyr är kommunikation, men det är ändå viktigt. Man måste kunna kommunicera med sin publik på ett enkelt sätt och ändå med kvalitet och fakta. En som också kunde det var Kjerstin Dellert. Idag försöker jag föra ut musiken bland annat som ordförande för Wilhelm Peterson-Berger Sällskapet sedan sex år tillbaka.

NJT: I likhet med den stridbare tonsättaren och musikkritikern Peterson-Berger har du många bestämda åsikter. Ett hatobjekt gäller att handlingen i klassisk opera och teater alltmer förflyttas till nutid. Vad är det som gör dig så upprörd?

SW: Bevara mig väl för överföringarna till vår tid. Många gånger är det gräsliga uppsättningar inom operan och teatern och orsaken är att det saknas historia. Hur ska man kunna veta hur en Falstaff betedde sig på 1400-talet om man inte får se hur han

ser ut och hur den tidens människor såg ut? Det är en dumhet hos dagens regissörer att de tror att publiken inte kan begripa något annat än vår tids scenografi och kostymer. Sedan är det än värre att de också lägger in ett politiskt budskap hämtat från vår tid. Vi ska inte behöva se Don Juan vid en toalett på Stureplan.

NJT: Varför ställer artisterna upp, tror du? Har de en längtan att göra något annorlunda, eller driver de bara med strömmen?

SW: I hela västvärlden är det en trend att man ska massakrera klassicismen. Inte så mycket i USA, kanske, men här i Europa. Det är en färsckocksmentalitet. Dessa människor tror att de för operakonsten vidare, men tvärtom blir det en björntjänst. Vår tids opera, den nyskrivna operan, ska självklart utspelas i vår tid. Men klassikerna får man inte röra.

NJT: Men experimenterandet inom teatern och operan – fanns det inte mycket av den varan på 1970-talet?

SW: Ska man vara ärlig så är boven i hela dramat 68-vänstern. De satte ner klubban. Ändå hade vi inte mycket av det under min tid på Operan. Där fanns bra chefer som hade koll på det här. Jag minns att Göran Gentele var rasande när det fanns de som ville riva Operan och ta bort Jenny Linds byst. Jag beundrar också Ingmar Berg-

man för att han inte blandade in politiken i sina uppsättningar, utan det var ren och skär konst. Han ville skildra människan – och det är det viktiga.

NJT: Det finns artister idag som gärna agerar politiskt. I dina memoarer nämner du några exempel.

SW: Jag har till exempel skällt ut Malena Ernman i Ring P 1. Det gällde Birgit Nilsson och 500-kronors-

sedeln. Ernman hade skrivit om det hemska att Riksbanken haft mage att avbilda Birgit Nilsson i en scen ur Wagners Valkyrian på sedeln eftersom Ernman kopplar ihop Wagner med antisemitism. Men Birgit Nilsson är den största Wagnersopranen någonsin. Det är helt i sin ordning att placera henne på sedeln. Den judiske dirigenten George Solti har många gånger uttryckt att Wagner är en av de största operatonsättarna. Man får skilja på konst och politik.

NJT: Jag vet att du efter mer än 45 års karriär vill öppna en sångskola "bel canto". Vad hoppas du på att åstadkomma?

SW: Vad jag vill lära de unga sångarna idag är dels tekniken, dels en framställning. Tekniken är grunden, golvet att stå på. Sedan måste du ha musikalitet och inlevelse. Det går inte att stå med notställ framför sig – då reser jag ragg direkt. Klangen avgör om en sångare låter bra eller inte. Nu har vi de djävulska, hemska vibratona, något som var straffbart på min tid. Undervisningen har redan börjat med två elever och jag kommer att ta emot sammanlagt sex sångare på avancerad nivå och jag har låtit skapa en särskild hemsida, sivwennberg.com, där man kan läsa mer.

NJT: Snart kommer också en film om ditt liv, *Sivandivan*, producerad av Gustav Ahlgren och Emelie Jönsson. De har följt dig i fyra år och dokumentären är redan såld till festivaler och ska visas i SVT. Hur kommer filmen att tas emot, tror du?

SW: Antingen blir det dödstyst eller ett väldigt ramaskri, för i filmen säger jag vissa saker som inte alla tycker om. Bland annat ger jag mig på feminismen. Jag är humanist, inte feminist. Jag värnar om bägge könen, både män och kvinnor. För 50 eller 100 år sedan var det beundransvärt med kampen för kvinnors rösträtt och möjlighet att komma ut på arbetsmarknaden. Men idag har vi den skenheliga feminismen som betar sig kontraproduktivt. Jag tycker själv att jag är en annorlunda person och borde väl egentligen vara en ikon för hela feminismen, eller hur? De längtar ju efter starka kvinnor som tar plats. Men jag är inom fel fack. Jag håller på med klassisk musik och jag sjunger Wagner, hemska tanke! Kanske om jag varit inom sporten, eller popen och rocken, eller kommit från ett annat land, eller haft en hemska barndom, men jag är i fel genre för att omhuldas av feministerna. ✨

Musiken lämnade inte hans berättelser

Felisberto Hernández, som har fått klassikerstatus i sitt hemland Uruguay, utövade ett avgörande inflytande på latinamerikanska författare som Julio Cortázar och Gabriel García Márquez.

Av Henrik Nilsson

När jag vaknar är det ännu mörkt i hotellrummet. Ändå tycker jag mig kunna urskilja föremålens konturer med en underlig skärpa, som om de avgav ett svagt ljus – den uppslag-

na resväskan på golvet, golvlampan vid fåtöljen, nattduksbordet med boken som jag läste till sent igår kväll. Jag kom till Montevideo för några dagar sedan och checkade in på Hotel Cervantes. Här utspelar sig en av den argentinske författaren Julio Cortázars mest lästa noveller, ”Den igenmurade dörren” från 1956. På Cortázars tid var detta ett ”mörkt, lugnt och så gott som tomt hotell”, men det enda som nu vittnar om epoken då berömda författare och tangostjärnor ibland hörde till gästerna är en minnestavla vid den gamla ingången som inte längre används.

Ändå är det inte främst Julio Cortázar som upptar mina tankar under dagarna i Montevideo och som får mig att betrakta allting runt mig med en annorlunda blick. Utan en internationellt sett betydligt mindre känd författare, som dock genom sin egensinniga prosa-

konst har utövat ett avsevärt inflytande på den moderna latinamerikanska litteraturen – och kanske allra mest på Cortázar. Det är Felisberto Hernández samlade verk – en volym på drygt femhundra sidor – som vilar på nattduksbordet och som jag inte kunde sluta läsa igår kväll. Hans berättelser följer mig under promenaderna i staden; när jag känner vinden från havet på strandpromenaden La Rambla, följer de färgsprakande repetitionerna inför karnevalen i Barrio Sur eller besöker de dammiga antikvariaten längs

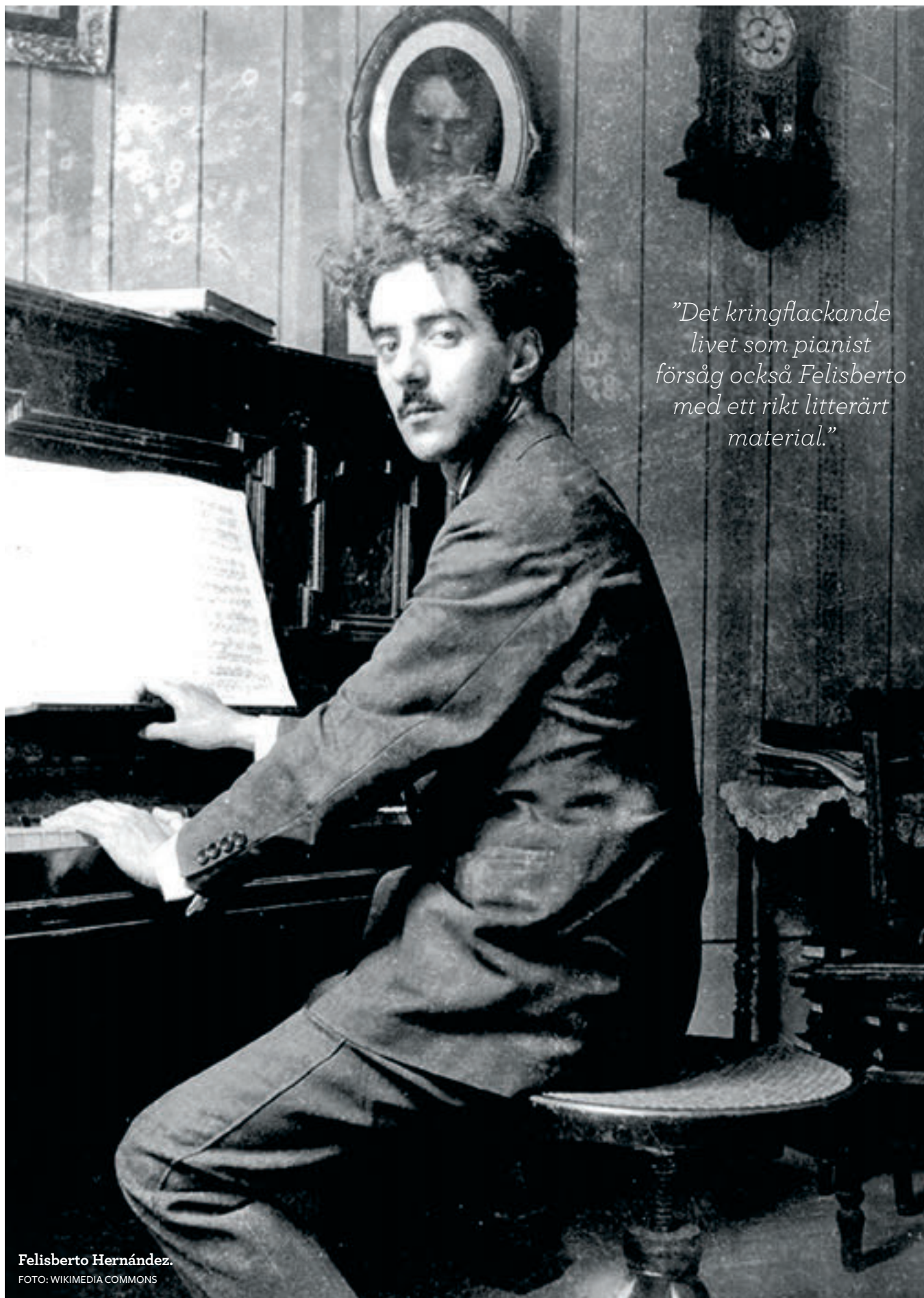
Tristán Narvaja-gatan.

Man brukar hänvisa till Felisberto Hernández – som föddes här i Montevideo 1902 – endast genom förnamnet, vilket säger något om hans upphöjda ställning i den uruguayanska litteraturen, samtidigt som man på så vis skiljer honom från argentinarerna José Hernández, skapare av gaucho-epoet *Martín Fierro*.

Felisberto växte upp under relativt enkla förhållanden och bidrog redan i de tidiga tonåren till familjens ekonomi genom att spela pia-

no på stumfilmsföreställningar. Under många år – också efter att han hade börjat publicera enkelt formgivna litterära alster i mitten av 1920-talet – arbetade han som kringresande pianist på kaféer, biografier och mindre teatrar i både Uruguay och »

”På de svartvita fotografier som finns bevarade sitter Felisberto nästan alltid vid ett piano; på det mest återgivna av dem blickar han in i kameran med allvarsamma ögon och Proustliknande mustasch, med ena handen vilande på klaviaturet och den andra något lyft – liksom på väg därifrån, mot något annat.”

*"Det kringflackande
livet som pianist
försåg också Felisberto
med ett rikt litterärt
material."*

Felisberto Hernández.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Argentina. Breven från denna tid, med sin beskärda del av sorgsna landsortshotell och ostämnda pianon, vittnar om en ständig oro för att pengarna inte ska räcka till. Ett av dem berättar om hur han i en argentinsk småstad framträder på en dyster teater som också är hemvist för skabbiga hundar; de sover i fätöljerna och lämnar kvar loppor som åskådarna sedan tar med sig hem.

Men det kringflackande livet som pianist försåg också Felisberto med ett rikt litterärt material. Sin musikaliska utbildning hade han fått genom privatlektioner. Den viktigaste av lärarna porträtteras i *Por los tiempos de Clemente Colling* (På Clemente Collings tid, 1942), kortromanen som utgör hans egentliga bokdebut. Den ingår i en självbiografisk fas av författarskapet och hyllades av den franske poeten Jules Supervielle, som själv var född i Montevideo och som med tiden blev Felisbertos vän och mentor.

Pianoläraren Clemente Colling var en blind och fattig man som tidvis levde i misär men som gjorde ett stort intryck på sin elev genom att inviga honom i musikens värld, men också genom sin vana att avsluta lektionerna med att berätta en historia; det är svårt att inte se detta som en av de tidiga impulserna till Felisbertos dubbla konstnärliga gärning. *Por los tiempos de Clemente Colling* rymmer dock inte bara känsliga skildringar av dåtidens Montevideo och en rad gestalter i barndomen, författaren förhåller sig här också högst medvetet till det vanskliga projektet att formulera det förflutna. I romanens inledning konstaterar berättaren att också till synes ovidkommande minnen tränger sig på, men att han bestämt sig för att uppmärksamma även dessa. Dessutom bör han inte bara skriva det han vet, utan också "det andra". Formuleringen säger något centralt om Felisbertos litterära hållning, som överskrider realismens återgivanden och närmar sig betydligt ostadigare territorier i verkligheten.

När Felisberto Hernández till slut ändå lämnade musiken för att helt ägna sig åt skrivandet var det ett steg förknippat med mycket vanda och osäkerhet. Musiken lämnade däremot aldrig hans berättelser – som huvudsakligen består av noveller och kortromaner – där berättaren ofta är just en pianist som dras med i någon överraskande och gåtfull händelseutveckling. På de svartvita fotografier som finns bevarade sitter Felisberto nästan alltid vid ett piano; på det mest återgivna av dem blickar han in i kameran med allvarsamma ögon och Proustliknande mustasch, med ena handen vilande på klaviaturet och den andra något lyft – liksom på väg därifrån, mot något annat.

På samma sätt som det till ytan oansenliga Uruguay – beläget där Río de la Plata vidgas mot Atlanten – trängts genom historien mellan Argentina och Brasilien, har landets litteratur intagit en mer blygsam ställning utomlands än de mäktiga grannarnas. Montevideo är därtill fortfarande som ett mer stillsamt och gammalmodigt Buenos Aires; en "lönndörr i tiden" som det heter i Jorge Luis Borges vackra dikt om staden. I ett latinamerikanskt sammanhang har det ibland talats om *los raros* i den uruguayanska litteraturen; detta att landet uppvisar en anmärkningsvärd rad "udda" eller "märkliga" gestalter bland sina främsta författare. Till dessa brukar man räkna den moderna centralfiguren Juan Carlos Onetti (1909–1994), som genom sin urbana och pessimistiska berättarkonst utgjorde ett säregt bidrag till "boomen" under mitten av 1900-talet, låt vara att han aldrig riktigt nådde samma internationella framgångar som vissa andra av kontinentens författare. Liksom den excentriske Mario Levrero (1940–2004), prosaisten från Montevideo som för närvarande

är föremål för en tilltagande postum kult i vissa spanskspråkiga litterära kretsar på båda sidorna om Atlanten. I detta sammanhang kan också den visionära och surrealistiska lyrikern Marosa di Giorgio (1932–2004) nämnas, som en del av en förvånansvärt vital poetisk tradition, där inte minst de kvinnliga rösterna imponerar.

Men frågan är om inte Felisberto Hernández ändå intar hedersplatsen i denna särlingarnas kanon i Uruguay. Italo Calvino – en av de utländska författare som tog intryck av honom – har träffande skrivit att Felisberto inte riktigt påminner om någon annan författare, vare sig latinamerikansk eller europeisk; han "undflyr alla klassifikationer och kategorier men är samtidigt omisskännlig redan på första sidan".

Det bultande hjärtat i Felisbertos mogna prosakonst utgörs av novellsamlingen *Nadie encendía las lámparas* (Ingen tände lamporna) från 1947, som var den första av hans böcker som publicerades på ett ansett förlag. Här återfinns flera av hans mest kända noveller och här når hans föreställningsförmåga sitt konstnärliga krön. Den första på samma gång sakliga och suggestiva mening- en i titelnovellen är typisk: "För länge sedan läste jag en berättelse i en gammal sal." Begränsningen i rummet återkommer i Felisbertos noveller; här finns för det mesta inga konkreta plats- eller tidsangivelser, vi får på sin höjd veta att det rör sig om en "sommardag" eller "höstkväll" i en icke namngiven stad.

Berättaren i denna korta novell, som är både författare och pianist, erinrar sig en uppläsning inför en liten publik. Den första iakttagelsen rör solljuset som faller in genom persiennerna och efter hand växer över åhörarna tills det når fram till ett litet bord med uppställda porträtt. En olustig känsla vilar över alla detaljer; berättarens ord lämnar kroppen som ur "ett instrument med brustna strängar" och någons ögon i publiken liknas vid "immiga fönster utan någon där bakom". Efter läsningen spelar han ett pianostycke och talar med några i publiken – dialogerna är lätt surrealistiska. Men det märkvärdiga sker hela tiden på ett annat plan än i den yttre handlingen – i berättarens perception av det som händer i rummet och utanför fönstret, från hans oförklarliga fixering vid människornas hårfästen till duvorna som rör sig på en staty ute på gatan. Allt medan rösterna dämpas och det långsamt mörknar i rummet; ingen tänder lamporna.

Jämte spelet mellan ljus och mörker och mellan musik och tystnad är Felisbertos mycket säregna sätt att förhålla sig till föremålen ett återkommande drag – också i de noveller där händelseförloppet tydligare knyter an till den "fantastiska" tradition i den latinamerikanska novellkonsten

som Felisberto är en av de viktigaste föregångarna till. I "Balkongen" blir berättaren – också här pianist – efter en konsert uppsökt av en äldre man i publiken som beklagar att hans dotter inte kunde komma. Mannen undrar om han inte vill besöka dem en kväll för att äta middag och spela piano. Det visar sig att dottern aldrig går ut och att hennes enda vän är balkongen i hennes rum, som hon behandlar som en levande varelse. I likhet med balkongen är inga föremål i lägenheten stilla och döda; de förändras ständigt i takt med att novellens gestalter tar dem i bruk och lämnar dem, och när det mörknar kurar objekten ihop sig "som om de hade fjädrar och förberedde sig för att sova". När balkongen en dag under en storm har rasat från huset är dottern otröstlig; hon menar att den i själva verket har "kastat sig ut" från huset och lämnat henne ensam kvar som änka.

"Frågan är om inte Felisberto Hernández ändå intar hedersplatsen i denna särlingarnas kanon i Uruguay. Italo Calvino – en av de utländska författare som tog intryck av honom – har träffande skrivit att Felisberto inte riktigt påminner om någon annan författare, vare sig latinamerikansk eller europeisk."

Efter att ha läst "Det översvämmade huset", där en författare kontrakteras som rorsman av en kvinna som låtit rummen fyllas av vatten, är det lätt att under en stund tycka att allting skvalpar och böljar runt en. Om man för "Krokodilen" på tal för en litteraturintresserad uruguayare möts man nästan garanterat av ett ömsint leende – så uppskattad är denna novell om en pianist som har sadlat om till kringresande försäljare av damstrumpor, med en lika oväntad som framgångsrik teknik att brista ut i gråt för att folk ska tycka synd om honom och köpa hans produkter.

"Platsanvisaren" rymmer ett av de mest förbluffande ögonblicken jag känner till i Felisbertos prosakonst, som knyter an till just hans originella undersökningar av rummet och föremålen. Här möter vi en man som arbetar på en teater i en stor stad. Varje kväll iklär han sig sin gröna frack för att kontrollera besökarnas biljetter och visa dem till deras platser. Efter föreställningen återvänder han till sitt lilla kyffe, lägger sig på sängen och betraktar rummets föremål flera timmar i sträck. En natt vaknar han mitt i natten och tycker sig se ett ljus över tapeten med de violetta blommorna. Han får en känsla av att vara med om något extraordinärt:

Jag rörde blicken åt sidan och ljusfläcken gjorde samma rörelse. Flicken liknade sådana man kan se i mörkret just efter att man har släckt lampan; men den här stannade kvar längre och det gick att se genom den. Jag sänkte blicken till bordet och såg flaskorna och mina föremål. Det stod utom allt tvivel; ljuset strömmade ur mina egna ögon, och det hade formats under lång tid. Jag lät handen glida framför ansiktet och såg mina utspärrade fingrar. Snart kände jag mig trött; ljuset avtog och jag slöt ögonen. Sedan öppnade jag dem igen för att försäkra mig om att jag inte misstagit mig. Jag tittrade på glödlampan och såg att den sken med mitt ljus. Jag blev övertygad på nytt och kunde inte låta bli att le. Vem, i världen, ser med sina egna ögon i mörkret?

Det är just den här sortens noveller som gör Felisberto Hernández till en författare med förmåga att rubba ens varseblivning, att skärskåda förutsättningar man vanligtvis tar för givna och få en att uppmärksamma ljusets skiftningar och föremålets egenskaper på ett nytt sätt. Hans granskningar av verklighetens grundläggande beskaffenhet gjorde att Julio Cortázar placerade Felisberto i försokratikernas "andliga ätt". Att läsa honom – inser jag när jag vaknar i gryningen på Hotel Cervantes – är framförallt att vistas i ett rum på ett särskilt sätt. Att betrakta sin omgivning genom en särskild sorts optik. Efter att man har lämnat det rummet är allting annorlunda – åtminstone under några minuter.

Medan jag översätter stycket ur "Platsanvisaren" ovan går det också upp för mig att jag begår misstaget att försöka "förbättra" Felisbertos prosa. Det är inte överraskande att hans formuleringar kunde möta hårt motstånd bland vissa av dåtidens kritiker. I jämförelse med Cortázars mer avspända andning, mer följsamma gåtfullhet, formulerar sig Felisberto inte alltid på det smidigaste eller mest effektiva sättet. Det finns tidvis något konstruerat över hans berättelser; i jämförelse med den argentinska kollegan är det som om han låter bli att avlägsna novellernas byggnadsställningar.

Mycket tyder emellertid på att hans stela formuleringskonst var konstnärligt betingad; kritiken av vaneseendet sätter avtryck också i hans språk. Ibland går mina tankar till den tysk-rumänska författaren Herta Müllers skeva formuleringar; låt vara att dessa till skillnad från Felisberto Hernández måste ses mot bakgrund av ett totalitärt tryck. Hursomhelst kan det lite aviga draget bidra till känslan av att man aldrig riktigt blir färdig med Felisbertos berättelser, att det alltid finns något i dem som undflyr en. Det kan i detta sammanhang vara på sin plats att

nämna hans intresse för stenografi. Han såg denna teknik som en potentiell inkomstkälla bredvid skrivandet men använde den också för att sätta vissa av sina historier på pränt. Det är på något vis symptomatiskt att det finns manuskript av hans hand som ingen ännu har lyckats dechiffrera – eftersom innehållet är dolt bakom ett personligt anpassat system av snabbskrift.

Med åren skulle Felisberto nå ett visst mått av anseende i de litterära kretsarna på både Río de la Platas västra och östra strand. När han 1946 får en möjlighet att resa till Paris förbyts tvivlen som ofta ansatte honom i ett hopp om genombrott. I de upprymda breven hem till Montevideo förundras han över hur de älskande paren kysser varandra på gatan i den franska huvudstaden – "ibland stannar de inte ens, de kysser varandra samtidigt som de promenerar". Supervielle presenterar honom vid Sorbonne, men de franska översättningar av hans berättelser uteblir ändå.

Paris ger emellertid upphov till en av de märkligaste episoderna i hans liv, även om han själv aldrig kommer att få veta det. Här lär han känna María Luisa de Las Heras, en spanjorska som har flytt inbördeskriget. Något år senare gifter de sig i Montevideo – det blir hans tredje äktenskap – och hon hyr en liten lokal för att arbeta som sömmerska. Förhållandet blir kortvarigt och efter ett par år försvinner hon ur hans liv. Först många år senare visar det sig att hon har varit en av KGB:s mest legendariska kvinnliga spioner, som verkat under kodnamnet "Patria". Essäisten och kritikern José Pedro Díaz spekulerar i en av de få biografier som skrivits om pianisten och författaren, *Felisberto Hernández – vida y obra* (1999), om att spanjorskans främsta syfte

med äktenskapet var att kunna resa under uruguayiskt pass och infiltrera vissa inflytelserika kretsar i Montevideo. Dessutom menar Díaz att Felisberto – som alltså aldrig fick kännedom om sin frus sanna identitet innan han dog 1964 – var en perfekt täckmantel för en sovjetisk agent eftersom hans politiska sympatier låg till höger och

han hade publicerat antikommunistiska artiklar i dagspressen.

Det mesta av berömmelsen skulle ändå komma postumt. Idag står det klart att Felisberto intar en framskjuten plats när historien om föregångarna till Latinamerikas moderna litteratur ska skrivas, tillsammans med andra Río de la Plata-författare som Borges läromästare Macedonio Fernández (1874–1952) och novellkonstens föregångare Horacio Quiroga (1878–1937). Den något äldre Borges publicerade tidigt Felisberto i tidskriftsform. Gabriel García Márquez tillstod att han inte hade blivit den författare han blev om han inte hade läst Felisberto. Ingen har dock skrivit så skarpt och innerligt om honom som Cortázar, som vårdade och byggde vidare på hans estetiska arv, och som i en oförglömlig text fantiserade om de platser där det i efterhand stod klart att de båda hade vistats under samma period utan att träffas: "Så nära varandra vi var under de där åren, så lite som fattades för att vi skulle skaka hand i en hotellkorridor, ett gathörn med duvor eller vid ett biljardbord i en sällskapsklubb."

I sitt hemland har han numera förvisso klassikerstatus, men att kalla honom folkkär skulle vara att gå för långt, därtill är han något för avancerad och besynnerlig. Så småningom översattes han också till en rad olika språk, dock ännu inte till svenska. Felisberto förblir på många sätt en av Latinamerikas bäst bevarade litterära hemligheter, svår att definiera och trogen endast sina egna visioner. Men har man en gång stiftat bekantskap med dessa ögon som ser i mörker är det svårt att glömma dem. Det tänker jag när jag checkar ut från Hotel Cervantes för att bege mig till hamnen. Och när båten kastar loss mot Buenos Aires är det som om jag inte lämnade en stad bakom mig, utan en särskild sorts musik. ✨

LITTERATUR

Gå till jobbet

Colum McCann är skeptisk mot författarskolor men understryker att det krävs hårt arbete för att bli diktare, skriver **Josefin Holmström**.

DET HAR GÅTT strax över hundra år sedan Rainer Maria Rilke skrev sina *Brev till en ung poet*. Vid den tiden var även han själv en ung poet – blott 27 år gammal – men hade redan utvecklat en bestämd syn på litteraturen. Raderna ur det första brevet är med rätta berömda: Rilke förklarar för sin korrespondent Franz Kappus att han måste sluta upp med att skicka sina dikter till andra, till redaktörer och författare, för "ingen kan ge dig råd eller hjälpa dig – ingen". Kappus måste istället blicka inåt: "Ta reda på varför du skriver ... [och] huruvida du skulle dö om du förbjöds att skriva. Detta mest av allt: fråga dig själv under nattens tystaste timme: måste jag skriva?"

Det är en syn på författarskapet som ett näst intill gudomligt kall, i rakt nedstigande linje från romantikens förståelse av poeten som utvald och upphöjd. Keats skrev en gång att "om poesin inte kommer till dig lika naturligt som löven på ett träd, vore det bäst om den inte kom alls".

Den irländske författaren Colum McCann, som kommit ut med boken *Letters to a Young Writer* (Random House), ett slags modern version av Rilkebrevet, är inte fullt så hård. McCann, som fick sitt genombrott med *Dansare* (på svenska 2004), en roman om Rudolf Nurejev, arbetar som lärare i kreativt skrivande, och *Letters to a Young Writer* är tydligt sett ett slags skrivmanual. Men den är inte en handbok som bryter ned skrivprocessen steg för steg och förklarar hur en bästsäljare blir till, snarare ett slags löst sammansatt kreativt peptalk. Och i detta lyriska angreppssätt uppenbarar sig den fråga varje författare och skrivlärare måste ställa sig: Går det överhuvudtaget att lära någon att skriva? Kan man utbilda författare? Eller är det så att poesi faktiskt är något som bara kommer?

TITTAR VI på marknaden för skrivarskolor tycks svaret vara: Visst kan man utbilda författare. Skrivarutbildningar finns i överflöd, både i Norden och utomlands. Åtskilliga unga svenska poeter har haft kontakt med Biskops-Arnö, och i USA finns fler än någon kan räkna. Både Oxford och Cambridge erbjuder masterutbildningar i kreativt skrivande. Men McCann är försiktigt skeptisk: "A program might allow you to write, but it

will not teach you. But allowing is the best form of teaching anyway." Ett sätt att hitta det egna rum som Virginia Woolf förordade för kvinnliga författare, kanske: ett utrymme i det hektiska vardagslivet där hantverket kan utövas, eller där den presumtiva författaren kan inspireras.

SYNEN PÅ INSPIRATION har varierat genom århundradena, förstås. Romantiska poeter tog emot och kanaliserade en gåva från ovan. Poesi, skriver Percy Bysshe Shelley i essän *A Defence of Poetry* (1821, publicerad 1840), "är inte som ett resonemang, en kraft man kan bestämma sig för att använda. Man kan inte säga 'jag ska skriva poesi'." Det skapande sinnet "är som en bit slocknande kol" som plötsligt glöder till, påverkad av en osynlig kraft: "denna kraft har sitt ursprung i det inre, likt en blomma vars färg bleknar och förändras när den utvecklas". Vårt medvetna jag vet inte varifrån kraften kommer eller vart den tar vägen, och den kan aldrig bestå i sin första "renhet och styrka". Shelley suckar: "när skrivandet börjar är inspirationen redan på avtagande, och den mest ljuvliga poesi som någonsin förmedlats till världen är förmodligen bara en blek kopia av poetens ursprungliga föreställning". Men notera dubbelheten i Shelleys resonemang: å ena sidan vet poeten inte varifrån hans inspiration kommer, å andra sidan är han bärare av en ursprunglig föreställning.

Trots att de ofta har ansetts vara varandras motsatser kan man kanske dra ett slags sicksackande linje till den franske litteraturkritikern Roland Barthes, vars essä *Le mort de l'auteur* (1967), författarens död, blivit orimligt inflytelserik inom modern litteraturteori. Hos Barthes är författaren som person oviktig: han förmedlar texten, men kan inte förklara den; han "föds samtidigt som texten". Texten är "en väv av citat" från kulturens otaliga centrum. För såväl Barthes som Shelley är skrivandet på något plan bortom den skrivandes kontroll. Men sådant säljer ju inte skrivmanualer.

McCann fnysar också åt dem som tror att de är författare för att de tänker på eller pratar om sina planerade böcker. "Gå till jobbet", ryter han. Rumpen måste vara på

Mytoman och humorist

64 David Andersson om Ingmar Bergman

Stasi bidrog till DDR:s konkurs

66 Charlotta Seiler Brylla om Jens Gieseckes bok

Beduinpojknas fynd

68 Eli Göndör om Dödahavsrullarna

Ett friare samtal

70 Nathalie Rothschild lyssnar på poddar

Krönika

71 Svend Dahl om en idé som kan fungera

I korthet

71 Jakob Sjövall om arkitektur och turism

Från gåspenna till dator.

FOTO: ALAMY

”Om poesin inte kommer till dig lika naturligt som löven på ett träd, vore det bäst om den inte kom alls.”

stolen: författare är den som *skriver*. Unga herrar i manchesterbyxor som drabbats av Kerouacfeber och super mer än skriver göra sig icke besvär (drick inte en massa sprit, ryter McCann). Myten om det perfekta första utkastet är just en myt (och jo, jag har träffat killar som trott att de likt Kerouac kan skriva en glänsande debutroman i en lång, febrig och oredigerad session). Hantverksaspekten av författaryrket glöms ofta bort i attackerna av inspiration, men sanningen är ju att varje framgångsrik poet eller romanförfattare slitit hund i dagar, veckor, månader för att redigera och korrigera sina texter.

MODERN LITTERATURFORSKNING, särskilt den som går under namnet *textual criticism*

eller *history of the book*, tar hänsyn till hela den sociala miljön i vilket verket har tillkommit. Författaren är förvisso ursprung och upphovsman, men hans text formas i samspel med förläggare, redaktör, förlag, grafiker, reklamare och publik. Titta bara på TS Eliots manuskriptversion av *Det öde landet*, som var en radikalt annorlunda dikt innan Ezra Pound fick fatt i den och mejlade fram den tajta och eleganta text vi idag lär ut i skolor och på universitet.

Letters to a Young Writer är, precis som McCanns romaner, ett slags lyrisk dans med språkets möjligheter. Han lär ut den typ av litteratur han själv skriver: den som njuter av vokalernas klang, som är empatisk utan att vara programmatisk (”You don’t speak *for* people, but *with* people”), som har karaktären av ett äventyr eller en rörelse – ”Don’t write what you know, write toward what you *want to know*”. Skrivan- det får inte ha en alltför tydlig agenda, då blir texten tråkig. Samtidigt är det till sin natur moraliskt, i och med att det tar ställning i frågan om sanningen och det goda. Ibland, menar McCann, måste vi skriva oss bort från det som plågar oss.

Författaren måste också tänka igenom

konsekvenserna av sin gärning, det vill säga, hur han skriver om människor han känner. ”Var inte elak”, är en genomgående förmaning. Lämna inte ut andra. Skriv inte bara om dig själv – skriv bort från dig själv, uppfinn dig själv på nytt. Det är ett lätt kontroversiellt uttalande i en tid då många debutanter gärna lämnar ut både sig själva och folk i sin närhet i konstens namn, som hade de alla gått i skola hos herr Knausgård. Men kommer du att orka leva med dig själv om du gör så? frågar McCann, och det är en motiverad fråga. Litteratur handlar också om makt. Den som skriver, för att inte tala om den som blir publicerad, har ett övertag.

DOCK MISSTÄNKER JAG att McCanns främsta kritik mot den självupptagna litteraturen är att den är tråkig eller konventionell: det blir mycket roligare om fantasin får bli viktigare än det egna livet och dess bråk, sorger och glädjeämnen. Inte så att en författare någonsin kan undkomma sig själv, förstås, men han kan förvandla sina erfarenheter, gjuta dem i en ny form. På så sätt kommer han att förstå både sig själv och andra på ett helt nytt sätt. Det hade nog Rilke hållit med om. ✨

Mytoman och humorist

Ingmar Bergman var en lysande, om än opålitlig, berättare. Förhoppningsvis kommer hans varma, humoristiska sida inte att glömmas detta jubileumsår, skriver **David Andersson**.

KANSKE ÄR *Fanny och Alexander* Ingmar Bergmans mest omtyckta film, åtminstone i Sverige där den långa tv-versionen visas regelbundet. Den kortare tretimmarsversionen hade premiär strax före jul 1982. Det var nog den första vuxenfilm jag såg på bio, jag var bara tio år då. Fortfarande är det en av mina favoritfilmer.

Eftersom filmen gjorde ett så starkt intryck skaffade jag också boken *Fanny och Alexander*. Det var intressant att läsa manuset, som innehåller uppgifter som saknas i filmen. I originalet finns ytterligare ett syskon, storasystern Amanda. Den senare strukna rollen var skriven för Linn Ullmann.

Beskrivningen av barnens tillkomst är betydelsefull. Oscar och Emilie är barnlösa under tio år. År 1895 reser Emilie, som är skådespelare, på ett gästspel i Helsingfors. Ungefär ett år senare föds Amanda. Efter att en ung skådespelare har engagerats i teatern utökas familjen med Alexander: "Han var liten och klen och nöddöptes på sjukhuset, men repade sig så småningom under moderns ömma vård. Två år senare föddes Fanny, frisk och rund och mycket lik ärkebiskopen som hade varit på visitation i stiftet."

Filmen har klara självbiografiska inslag, Alexander är på många sätt ett självporträtt. Och snart därefter skrev Bergman sina memoarer, *Laterna magica* (1987). De följdes 1990 av *Bilder*, där han kommenterar sina olika filmer. Till samma kategori hör några manus Bergman publicerade på 1990-talet, det mest kända av dem *Den goda viljan* (1991), som handlar om hans föräldrar. Den filmatiserades framgångsrikt av Bille August, men kan utmärkt läsas som en roman.

Det är fina böcker, som jag ofta återvänder till. Men hur bra är de som källmaterial? I inledningen till *Den goda viljan* förklarar Bergman att den i stor utsträckning är fiktion. Han har döpt om sina föräldrar, som egentligen hette Karin och Erik, till Anna och Henrik. Men också de mer regelrätta självbiografierna innehåller fiktiva inslag. I de första meningarna i *Laterna magica* heter det: "Då jag föddes i juli 1918 hade mor spanska sjukan, jag var i dåligt

Bergman 1960.

FOTO: TT

skick och nöddöptes på sjukhuset. En dag fick familjen besök av den gamle husdoktorn som tittade på mig och sa: Den där håller ju på att dö av undernäring." Förutom födelsedatumet stämmer inte detta, kanske hade Bergman omedvetet inspirerats av Alexanders nöddop.

DET FINNS FLERA exempel på denna Bergmanska opålitlighet. I *Bilder* förklarar han att han "aldrig ett ögonblick" tänkte på Victor Sjöström när han skrev manuset till *Smultronstället*. Det var Carl Anders Dymling på SF som kom med förslaget. "Jag tror att jag tvekade ganska länge." I en intervju med Marie Nyneröd, som finns på dvd-utgåvan av filmen, säger Bergman däremot att han skrev filmen med tanke på Sjöström. Och att den inte hade kunnat göras om han inte hade lyckats övertala sin gamle idol att medverka.

Allvarligare är Bergmans påståenden i *Laterna magica* om att han, liksom sin far och bror, skulle ha varit nazister. Bekännel-

sen väckte uppseende på sin tid. Jan Myrdal, som inte själv är någon förebild när det gäller att genomskåda totalitära ideologier, gick till hårda angrepp. Senare har påståendena blivit ifrågasatta. I sin biografi *Lusten och dämonerna* (2008) konstaterar Mikael Timm att ingen av dem som kände Bergman på 1930- och 40-talen har berättat om några nazistsympatier hos honom. Dessutom tog Ingmar Bergmans föräldrar från och med 1939 hand om en tysk-judisk pojke. Många har förvisso ljugit om vad de gjorde under kriget, men Bergman är originell genom att göra sig värre än han förmodligen var.

Memoarböckerna är alltså otillförlitliga som dokument, men lysande som litteratur. Bergmans betydelse som författare har markerats detta jubileumsår genom att Norstedts förlag återutgett *Laterna magica*, liksom volymer med texter som tidigare inte har publicerats. I *Arbetsboken 1955–1974* kan man följa framväxten av de kända filmerna, det framgår till exempel att

Fanny och Alexander.

FOTO: ALAMY

Sjöström fanns i tankarna när Bergman skrev *Smultronstället*. I *Artiklar, essäer, föredrag* hittar man bland annat hans studentuppsats om Selma Lagerlöf från 1937, liksom det ödesmättade öppna brevet i *Expressen* i samband med skatteaffären 1976, "Nu lämnar jag Sverige". Där finns också kommentarer till det egna skapandet, som "Det att göra film" (1954).

SOM ETT KOMPLEMENT till dessa böcker har Norstedts också gett ut Jan Holmbergs intressanta verk *Författaren Ingmar Bergman*. Holmberg konstaterar att Bergman skrev jämt och ständigt, och alltid för hand: "Utan papper och penna är ensamheten bortkastad eftersom jag aldrig tänker då jag tänker", skrev han vid ett tillfälle. Samtidigt förnekade Bergman bestämt att han var författare. I texten "Varje film är min sista film" (1959) heter det: "Film har ingenting med litteratur att göra. Oftast är det två konstarter vars karaktär och substans bekämpar varandra [...] Själv har jag aldrig haft några ambitioner som författare. Jag vill inte skriva romaner, noveller, essayer, biografier eller uppsatser i skilda ämnen. Jag vill inte ens skriva teaterpjäser. Min lust är att göra film."

Bergman hävdade också att hans tidiga litterära försök sågades. Holmberg ifråga-

sätter detta och konstaterar att Bonniers på 1940-talet publicerade flera av Bergmans pjäser i bokform, vilket är ovanligt när det gäller dramatik.

Också många av Bergmans filmmanus publicerades under hans livstid. De första kom ut på engelska, som en följd av Bergmans framgångar i USA. När svenska förlag vådjade om att också få ge ut dem var regissören till en början kallsinnig. På 1960-talet kom dock enstaka volymer på Norstedts,

"Då jag föddes i juli 1918 hade mor spanska sjukan, jag var i dåligt skick och nöddöptes på sjukhuset. En dag fick familjen besök av den gamle husdoktorn som tittade på mig och sa: Den där håller ju på att dö av undernäring."

och från och 1970-talet var utgivningen regelbunden. En avgörande betydelse för detta hade Lasse Bergström, som både var filmkritiker och förläggare, och vars intervjuer med Bergman senare utgjorde grunden för *Bilder*. Dessa publicerade manus har i stor utsträckning använts av filmvetare, i synnerhet innan videon och dvd-spelaren ökade möjligheterna att titta på gamla filmer. Holmberg menar dock att de kan läsas som litteratur i sin egen rätt, och inte bara som "halvfabrikat".

BERGMAN TONADE INTE bara ned sina ambitioner som författare. Han kunde också framställa sig som en hantverkare snarare än konstnär. I "Varje film är min sista film" drömmer han sig tillbaka till en tid då konsten hade ett religiöst syfte och konstnärerna var anonyma, innan den moderna individualismen hade slagit igenom: "Så levde man och dog utan att vara märkligare eller föraktligare än någon annan dugande hantverkare. 'Evighetsvärdet', 'odödligheten', 'mästerverket' var oanvändbara ord utan all suggestiv effekt."

Frågan är på hur stort allvar man skall ta sådana uttalanden. Naturligtvis var Bergman en starkt personlig filmdiktare, en *auteur*, för att använda ett vanligt uttryck i filmsammanhang. Han kunde »

Bergman, cirka 1948.

FOTO: TT

vara ordentligt pretentiös. Det finns filmer som havererar på grund av detta, som *Vargtimmen* (1968). (Jan Holmberg menar att manuset är för litterärt skrivet för att bli bra film.)

Mot slutet av sitt liv lyfte Bergman fram den experimentella *Persona* (1966) som sitt främsta verk. Denna uppfattning delas av många kritiker. Vart tionde år anordnar tidskriften *Sight and Sound* en omröstning om historiens bästa filmer. Senaste gången, år 2012, hamnade *Persona* på 17:e plats. Det var den enda Bergmanfilmen bland de 50 bästa, vilket visar att han inte har haft någon högkonjunktur på senare år. År 1972 blev *Persona* 5:a och *Smultronstället* 10:a.

Persona är förvisso en fascinerande film, men också något överlastad. Den inledande filmsekvensen, där Bergman försöker skapa "ett poem i bilder", hade kunnat klippas bort. Jag föredrar *Fanny och Alexander* och några av de filmer han gjorde på 1950-talet: *Gycklarnas afton* (1953), *Sommarnattens leende* (1955), *Smultronstället* och *Sjunde inseglet* (båda 1957). Men sådana bedömningar är naturligtvis preliminära: varje gång man ser om någon av filmerna förändras värderingen en smula.

OM MAN DÅ och då ser en Bergmanfilm kommer man att upptäcka att det finns ett antal pärlor också bland hans mindre kända verk. Själv är jag förtjust i hans gravallvarliga ynglingsverk *Fängelse* (1949), den första film han regisserade efter eget manus. Men också i hans ljuva komedi *En lektion i kärlek* (1954), med Gunnar Björnstrand och Eva Dahlbeck i huvudrollerna, precis som i *Sommarnattens leende* året efter.

Bergman var en beundrare av komediregissörer som Chaplin, Tati och Billy Wilder. Woody Allen har i sin tur tagit avgörande intryck av Bergman, en beundran som var ömsesidig. Man får hoppas att den varma, humoristiska delen av Bergmans produktion inte glöms bort under detta jubileumsår. ✿

HISTORIA

Stasi bidrog till DDR:s konkurs

Den som intresserar sig för underrättelseverksamhet kommer att ha stort utbyte av Jens Gieseckes bok om Stasi, skriver **Charlotta Seiler Brylla**.

TV-SERIEN *Berlin – under samma himmel* som visades på SVT i somras börjar med en bisarr scen: ett antal unga manliga Stasi-agenter utbildas i den så kallade Romeo-metoden. De skolas "vetenskapligt" i att förföra kvinnliga måltavlor som tjänstgör vid underrättelsetjänster i väst. Språkbruket är så absurt att det måste finnas en autentisk förlaga. Bland annat talar den undervisande officeren om den "post-coitala mottagligheten" hos målpersonerna. Eftertexterna bekräftar att producenten UFA Fiction anlitat en av de främsta experterna på den östtyska säkerhetstjänsten till serien: Jens Giesecke.

Giesecke är historiker och verksam vid centret för samtidshistoria i Potsdam. Han har forskat om Stasi sedan 1991, då specialmyndigheten för Stasiarkivens förvaltande (BStU, i folkmun kallad Gauck-Behörde) möjliggjorde insyn i de hemliga dokumenten. År 2001 publicerade Giesecke en bok om Ministeriet för statssäkerhet (MfS) i DDR, baserat på en stor mängd arkivmaterial. Boken har blivit något av en klassiker och utkommit i flera uppdaterade upplagor, den senaste 2011 innehåller också ett nyskrivet kapitel om hur fenomenet Stasi blivit det mest prominenta föremålet för *Vergangenheitsbewältigung* och minneskultur i det återförenade Tyskland. Det är den utgåvan som nu har kommit i en fin översättning av Per Lennart Månsson med titeln *Stasi. Östtysklands hemliga polis, 1945–1990* (Fischer & Co).

TROTS ATT BOKEN har denna status i den tyska historieskrivningen måste jag erkänna att min första reaktion var något motsträvig – en bok om Stasi nu igen? Bearbetningen av DDR har som sagt varit minst sagt Stasifixerad både ur ett tyskt och ett internationellt perspektiv, och man undrar lite vad som kan adderas till detta. Tack vare Birgitta Almgren och Christoph Andersson finns intresseväckande böcker

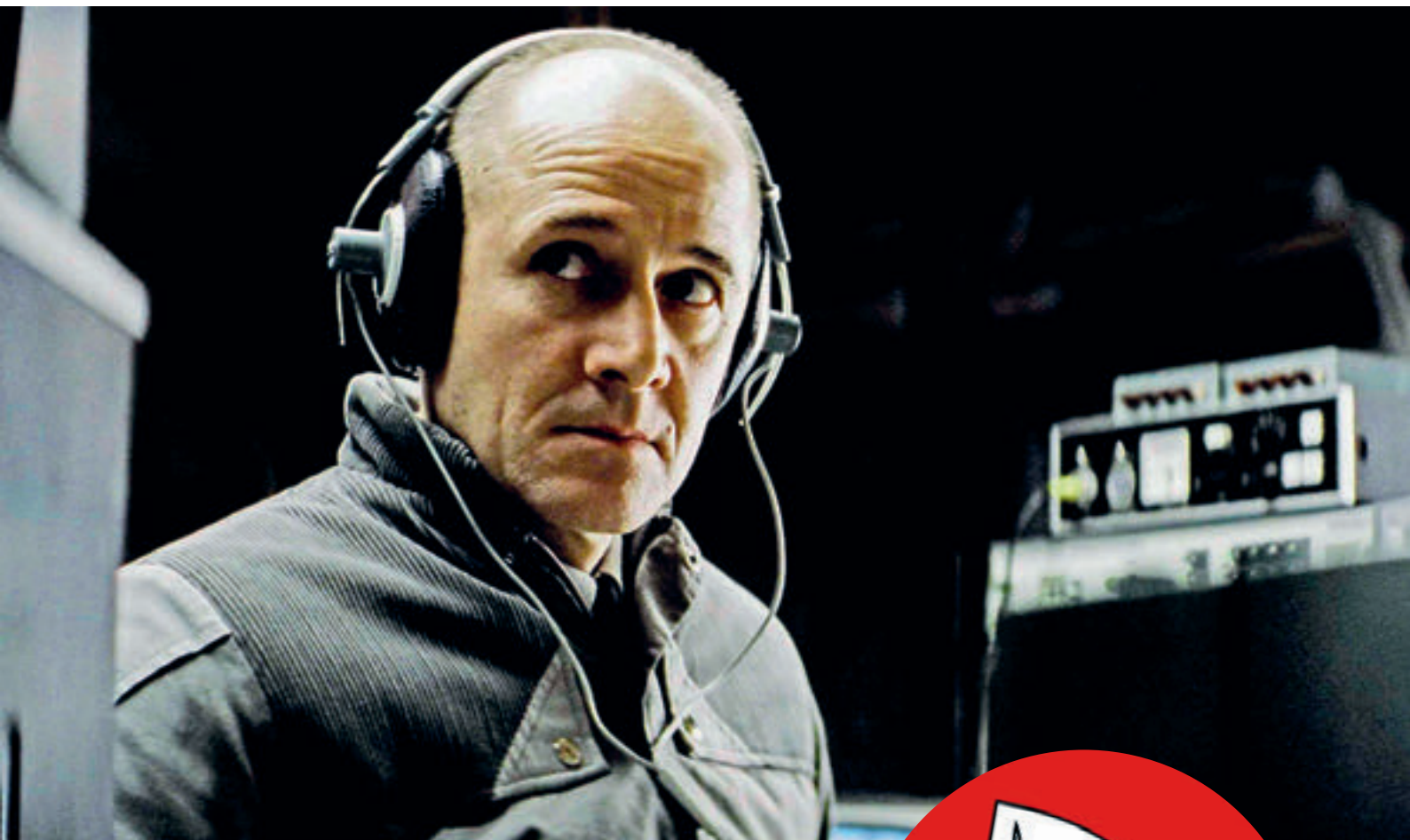
om Stasi, med svensk anknytning, att tillgå. Så varför en ny Stasibok?

JAG KAPITULERAR DOCK tämligen omgående. Giesecke skriver bra och medryckande – vilket översättaren alltså lyckas att överföra trots att det måste ha varit svårt med den tidvis terminologitunga prosan. Dessutom kombinerar författaren en kronologisk beskrivning av den östtyska underrättelsetjänsten med ett sociologiskt perspektiv så att läsaren får inblick i hur vardagen tedde sig i DDR, med denna gigantiska säkerhetsapparat som en ständigt närvarande storebror. Giesecke har gått igenom ett omfattande material, som han bygger en bred mosaik av. Det mesta är förvisso bekant. Men vissa saker är nya, andra

Inte minst visar boken än en gång betydelsen av att arkiven öppnades: en av de allra mest slutna staterna är nu tack vare tillgången till arkivmaterial en av de mest genomlysta.

får en ny belysning, omstridda tolkningar ställs mot varandra och han slår också hål på några myter.

Boken tecknar bilden av en underrättelsetjänst som bildades enligt föreställningen om en elitistisk tjeka, men som under åren expanderade till en omfattande rik maktapparat med inflytande över allt fler områden som knappast var traditionella arbetsuppgifter för en hemlig polis.

Från filmen *De andras liv*.

FOTO: ALAMY

Den klassiska uppgiften, att skydda mot angrepp från främmande underrättelsetjänster, flöt ihop med ett allmänt övervakningsuppdrag som inte minst riktade sig mot de egna medborgarna. MfS skötte ett stort antal uppgifter som i regel åligger polisen, armén eller civila institutioner. Gränskontrollerna är bara ett exempel. Säkerhetstjänsten kopplades in på alla möjliga nivåer och blev till sist ett slags firma för diverse problem.

Under ledning av Erich Mielke var kampen mot den "politisk-ideologiska diversionen" sedan slutet av 1950-talet en central del av Stasis verksamhet. Uppgårelsen med Stalinerans brott hade öppnat upp för en antistalinistisk socialism som med alla medel måste stävas i DDR, då den hotade statssocialismen.

I SAMBAND MED avspänningspolitiken i början av 1970-talet – som ledde till erkännandet av DDR i väst – tog Stasi på sig uppgiften att "spåra upp de negativa politisk-ideologiska konsekvenser" av de nya kontaktmöjligheter som uppstod i och med närmandet till Förbundsrepubliken. Därmed uppstod det paradoxala förhållandet att övervakningen expanderade i avspänningspolitikens kölvatten. Men DDR-regi-

men hade en bräcklig maktposition med ett attraktivare Tyskland runt hörnet och Stasi såg en viktig uppgift att skydda sina medborgare från den imperialistiska grannen (eller sin regering mot regimkritiska medborgare). MfS krävde således ständigt ökade resurser för sin verksamhet trots de ekonomiska problem som DDR redan hade att hantera. Först 1983 fick ministeriet ett symboliskt sparkrav, men hösten 1989 hade Stasi en personal på 91 000 medarbetare, vilket saknar motstycke i jämförbara underrättelsetjänster. Anslagen till Stasis verksamhet torde därmed ha varit en bidragande orsak till landets konkurs.

GIESECKE ÄGNAR GIVETVIS ett kapitel åt de så kallade IM – inofficiella medarbetare – som har präglat debatten om Stasi och som ökat det akademiska intresset för angiveriet som historiskt, socialt och psykologiskt fenomen. Var det ett "folk av förrädare" som levde i DDR? Själva begreppet inofficiell medarbetare tjänade till att uppvärdera angiveriet till en konspirativ verksamhet, där personer ingick ett avtal om att stödja "fiendebekämpningen" och utöva inflytande på samhällsutvecklingen.

Stasi var ständigt på jakt efter nya IM som inte sällan värvades genom utpressning. Ideologiska drivkrafter har framhållits som den huvudsakliga bevekelsegrunden för många avslöjade IM i efterhand, men Giesecke kan i sitt material visa att rent personliga fördelar spelade en betydande roll i IM-verksamheten. Föreställningen om angiveriet som en utbredd praktik inom de närmaste familjerelationerna kan Giesecke inte bekräfta. Förutom några spektakulära fall tycks familjen snarast vara en social institution som stått emot Stasis rekryteringsförsök. Kolleger och grannar var dock inte lika motståndskraftiga och här hade Stasi större framgång, särskilt bland funktionärer och SED-medlemmar, vilket inte överraskar.

>>

Åren 1988–1989 var ungefär 173 000 personer verksamma som IM och 85–90 procent av dem var män. Kan man då säga att DDR-medborgarna var särskilt benägna att ange sina vänner och kolleger? Den starka formaliseringen av angiververksamheten tyder snarare på motsatsen. Det är intressant att jämföra med Nazi-Tyskland. Gestapos ordinarie apparat hade förhållandevis få anställda och nätet av informanter var dessutom inte särskilt omfattande. Istället kunde Gestapo och dess regim förlita sig på spontana tips från allmänheten: viljan och acceptansen för politiska angiverier var alltså mer utbredd i Tredje riket. Skälen till detta är flera. Rädslan för repressalier var större, men det fanns uppenbarligen också en ideologisk gemenskap som riktade sig mot den "andre" och som gick att mobilisera. DDR-regimen hade inte den legitimiteten hos befolkningen och måste rekrytera sina angivare.

Den inledningsvis beskrivna genomgången av Romeometoden ingick i Stasis utlandsspionage som vid sidan av IM-verksamheten varit en av de grenar som fått stor medial uppmärksamhet och självklart får utrymme i boken. Utlandsspionaget hade mycket på grund av sin karismatiska chef Markus Wolf en särskild status, och Giesecke visar att den östtyska under rättelsetjänsten här utförde ett arbete som även i väst väckte respekt. När det gäller militärt spionage gentemot västmakterna konstaterar Giesecke dels att DDR-regimen var väl informerad, dels att de befintliga Stasirapporterna är sakliga och nyanserade, vilket annars sällan var fallet.

DEN SOM INTRESSERAR sig för under rättelseverksamhet i allmänhet och för fallet Stasi i synnerhet kommer att ha stort utbyte av Gieseckes detaljrika bok som är ambitiös i sin kontextualisering av materialet. Han erbjuder en systematisk analys av Stasis roll i staten och samhället, men öppnar även upp perspektiv för fortsatt diskussion. En omfattande litteraturlista ger möjligheter till fördjupning.

Inte minst visar boken än en gång betydelsen av att arkiven öppnades: en av de allra mest slutna staterna är nu tack vare tillgången till arkivmaterial en av de mest genomlysta. Utan dessa hemliga dokument hade vi inte suttit med kunskapen om Stasis agerande vid sidan av rättsstatliga principer, om dess totala förakt för mänskliga och medborgerliga rättigheter eller för den delen om deras nätverk i västländerna. ✨

RELIGION

Beduinpojkarernas fantastiska fynd

Dödahavsrollarna, som nu kommit i svensk översättning, ger en unik inblick i judiskt liv vid tiden strax före kristendomens framväxt, skriver **Eli Göndör**.

I JUDA ÖKENS karga landskap samlades de under det första århundradet enligt vår tideräkning för att ägna sig åt de utvaldas gemenskap. De gick klädda i vitt och levde enligt rörelsens strikta principer, som in i minsta detalj reglerade medlemmarnas dagliga rutiner. Den som bröt mot gemenskapens regler straffades. Den som uttryckte sig dåraktigt, skrattade enfaldigt, avbröt andras tal eller lät sin lem skymta fram ur kläderna riskerade att under vissa tider förvisas från gemenskapen.

För att bevara sin andliga renhet badade medlemmarna flera gånger om dagen. Regn i Jerusalem fyllde upp flodbäddarna i Juda berg, som ledde vattnet två mil genom en höjdskillnad på 1 200 meter ner till gemenskapens läger. Där samlades vattnet upp i ett avancerat system som förde det vidare till både cisterner för dricksvatten och små bassänger där ljusets söner kunde rena sig.

Tankar kring den yttersta tiden upptog stora delar av gemenskapens vakna tillstånd. De såg sig som en utvald grupp, de var ljusets söner som i den sista striden skull drabba samman med de onda krafterna, mörkrets söner.

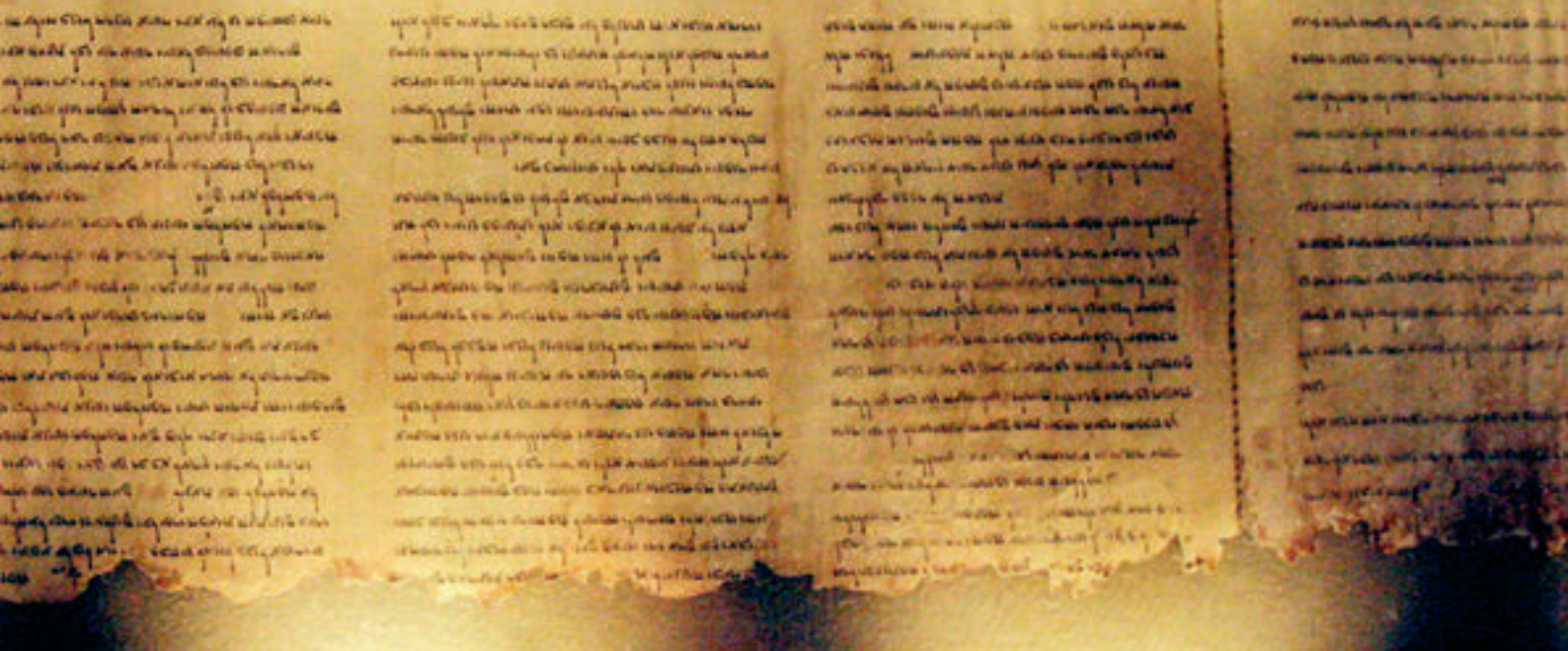
De åt sina måltider tillsammans och formulerade regler och tankar i skrift. Hudar förbereddes och färg producerades. Ingen tid fick gå till spillo. När mörkret lade sig över öknen och den torra ökenhettan försvann satt de kvar i ljuset av oljelampor. Böjda över pergamentstycken skrev de varsamt ner regler för gemenskapen, tankar kring den yttersta tiden, poesi och bibeltexter. När de skrivit färdigt rullade de ihop texterna som förvarades i lerkrukor.

Den detaljerade bilden av hur människor i gemenskapen levde sin vardag kommer från de texter som blev ett av 1900-talets viktigaste arkeologiska fynd och som kom att samlas under namnet "Dödahavsrollarna". Tack vare att de togs om hand av en noggrann och produktiv forskargrupp är det möjligt att veta i detalj hur de människor i Juda öken som kallades för esséer levde sin vardag, upplevde sin omvärld, såg på den yttersta tiden och relationen till Gud.

För några sedan utkom boken *Dödahavsrollarna. Innehåll, bakgrund och betydelse* (2011). Nu har det också för första gången blivit möjligt att läsa originalskrifterna på svenska i *Dödahavsrollarna. I svensk översättning* (Bibelakademiförlaget, 2017). I inledningen ger bokens redaktör Mikael Winnige en detaljerad introduktion till texterna. Han påpekar att de ger en unik inblick i judiskt religiöst och politiskt liv vid tiden strax före kristendomens framväxt. Han resonerar också om svårigheterna med att översätta så gamla texter och understryker att stilen i *Bibel 2000* har varit vägledande.

Böjda över pergamentstycken skrev de varsamt ner regler för gemenskapen, tankar kring den yttersta tiden, poesi och bibeltexter. När de skrivit färdigt rullade de ihop texterna som förvarades i lerkrukor.

WINNINGE DEFINIERAR TRE kategorier av texter som hittades i Juda öken. Den första är handskrifter från den hebreiska bibeln, som naturligtvis är av stor betydelse för forskningen kring den hebreiska bibelns texthistoria. Den andra är skrifter som hamnade vid sidan av den kanoniserade bibeln. Den sista kategorin är den så kallade sektlitteraturen, vilket också är den som presenteras i boken. Genom dessa texter framträder en judisk grupp som kan anses vara extrem – både på grund av de hårda regler som medlemmarna förväntades

följa och genom den strikt dualistiska synen på världen. Texterna är dessutom präglade av en apokalyptisk världsbild med tydliga föreställningar om ett nära slut på den jordiska tillvaron. Den sista striden förbereds noggrant. Detaljerat beskrivs hur de olika styrkorna ska fördelas, attackera fienden och genom trumpetstötar kommunicera med varandra.

EN AV DE stora förtjänsterna med denna utgåva är att den också presenterar antika källor om esséerna. Den judiska filosofen Filon (ca 20 fvt–50 evt) var verksam i Alexandria och tog upp dem i några av sina texter. De skildras också i den romerske författaren Plinius den äldres skildring över Judeen och den judiske historieskriivaren Josefus verk. Det är en fördel att dessa antika källor ligger i slutet av boken. Det ger läsaren möjligheten att först bilda sig en egen uppfattning om hur de säregna esséerna tänkte – och sedan ta del av hur de upplevdes av andra. Josefus betraktade dem med respekt och förvåning. Han påpekar att det visserligen är en judisk sekt men att medlemmarna ”visar större kärlek till varandra än de andra. De vänder sig bort från njutning såsom något ont och betraktar självbehärskning [...] som en dygd.”

Historierna om hur dessa texter hittades och så småningom hamnade på Israels museum i Jerusalem är oändliga. Men vad de flesta numera är överens om är att det började med att några beduinpojkar under vintern 1946–47 hittade krukor och texter. De bestämde sig för att sälja dem till en antikvitetshandlare i Betlehem. Denne kontaktade genast en av de

syrisk-ortodoxa ledarna, metropoliten i Jerusalem, som förstod värdet av det han såg och genast köpte fyra av rullarna. Vad som skulle göras med texterna eller hur de skulle säljas vidare visade sig dock inte vara ett lika enkelt beslut.

Den 29 november 1947 röstade FN för att dela det brittiska mandatet i Palestina mellan den judiska och den arabiska befolkningen i området. Qumran, platsen där texterna och krukorna hittades, hamnade efter krig och vapenvila i Jordanien. Under tiden tävlade arkeologer och beduiner med varandra i Juda öken för att hitta fler texter. Det ledde så småningom till upptäckten av en stor mängd texter och en ivrig handel världen över med förfälskade dokument. Men den politiska utvecklingen gjorde att det blev oklart vilket land som kunde göra anspråk på texterna, vilket fortfarande med jämna mellanrum leder till diplomatiska konflikter.

År 1954 försökte metropoliten sälja sina texter genom en annons i *Wall Street Journal* under rubriken ”The Four Dead Sea Scrolls”. Israeliska forskare, som var oroad över att metropoliten inte skulle vilja handla med dem, anlitade en bulvan som köpte texterna. Nu kan alla se dem i en speciell byggnad kallad för ”Bokens helgedom”, som anknyter till Israels museum i Jerusalem.

PUBLICERINGEN OCH HANTERINGEN av texterna har också kantats av akademiska skandaler. Fragment från cirka 800 handskrifter innebar i praktiken ett pussel bestående av tiotusentals bitar. Jordanien anlitade en grupp forskare som satt i östra Jerusalem och försökte ta sig

Rullarnas hemvist, Bokens helgedom, i Jerusalem.

FOTO: GETTY IMAGES

igenom det. Texter som hanterades klumpigt förstördes av solljus. Judiska eller israeliska forskare förbjöds att befatta sig med dem. Men efter 1967 förändrades villkoren då östra Jerusalem, där forskningen hade bedrivits, hamnade under israelisk kontroll. Under 1990-talet fick den israeliska forskaren Emanuel Tov huvudansvaret för utgivningen av texterna. Sedan dess har volymer med översättningar publicerats med jämna mellanrum.

TEXTERNA VISAR PÅ en judisk religiös mångfald under tiden före templets förstörelse 70 evt, som samtidigt är den miljö där kristendomen formas. För teologer, bibelforskare och religionsvetare är naturligtvis texterna en fantastisk tillgång. Men också för den som rent allmänt intresserar sig för historia och finner det fascinerande att kunna följa texter och tankar genom 2 000 år. ✨

Ett friare samtal

Trots att vår koncentrationsförmåga sägs ha blivit sämre lyssnar alltfler på poddar med långa, fördjupande samtal, skriver **Nathalie Rothschild**.

BEGREPPET "PODCASTING" MYNTADES i mitten av förra decenniet och är en samsättning av Ipod och *broadcasting*. Under de senaste åren har det talats en hel del om en *podcast boom*, då nedladdningar av ljudprogram i olika genrer ökar. Boomen har beskrivits som en renässans för det talade ordet och eftersom teknologin är lättillgänglig innebär podcasting både möjligheter och utmaningar för de etablerade medierna. I USA står till exempel

National Public Radio och *New York Times* för några av de mest populära poddarna med program som *Serial*, en dokumentär följetong i kriminalgenren, och *The Daily*, ett program som sammanfattar dagens stora nyheter med hjälp av *The New York Times* reportrar.

MEN NU HAR OCKSÅ ett nytt internetfenomen uppstått som har kommit att kallas "The Intellectual Dark Web". Namnet är en humoristisk blinkning till den del av internet som är dold för utomstående, webbsidor som inte indexeras av sökmotorer och som du inte hittar med hjälp av Googlesökningar. Begreppet syftar på ett alternativt nätverk av intellektuella som producerar och medverkar i podcaster och pratshower på nätet i både ljud- och videoformat, utan att behöva rätta sig efter redaktörer och andra grindvakter.

Såväl huvudpersonerna i nätverket som deras följare består av allt från vänsterstruktur och liberala till konservativa och libertarianer samt de som menar att de gamla politiska etiketterna är obsoleta. En gemensam nämnare är värnandet av det öppna samtalet i en tid då det på nätet hotas av Twittermobbar och inom akademien av kraven på trygga rum.

The Intellectual Dark Web är alltså en brokig grupp individer som i både separata och gemensamma forum bedriver frispråkiga samtal. Här ingår personer som Sam Harris – neuroforskaren och filosofen bakom podden *Waking Up* – och Ben Shapiro, konservativ chefredaktör för nättidningen *The Daily Wire*, där han också är värd för en pratshow. Bröderna Bret och Eric Weinstein – den ene biolog, den andre ekonom – samt

Jordan Peterson, klinisk psykolog, är andra exempel.

De ovannämnda är också regelbundet med i *The Dave Rubin Show*. Ett avsnitt som publicerades den 31 januari och som gästades av Shapiro och Peterson har i skrivande stund nästan 1,8 miljoner visningar på Youtube och många fler har också lyssnat på programmet i podcastformat. Under 1 timme och 40 minuter avhandlas ämnen som postmodernism, yttrandefrihet och religion.

Rubin är en frontfigur i The Intellectual Dark Web, då hans pratshow har blivit ett forum för ett slags ny politisk diskurs. Liksom många andra finansierar han sin verksamhet till stor del genom publikbidrag som skänks via webbsidor som möjliggör crowdfunding eller gräsrotsfinansiering – och detta trots att det också går att ta del av programmen helt gratis. Rubin drar in nästan 30 000 dollar i månaden via den webbaserade plattformen *Patreon*.

PODDBOOMEN I ALLMÄNHET ser inte ut att avta. När Apple nyligen lanserade ett verktyg som för första gången gör det möjligt att i detalj analysera podcast-lyssnarens beteenden var det många som oroade sig. Om det skulle visa sig att lyssnarsiffrorna egentligen var låga, att få hänger kvar till slutet av programmen och att de flesta skippar reklamsnuttarna vore det dåliga nyheter för poddproducenter. I januari skrev dock magasinet *Wired* att allt tyder på att podcastlyssnare i regel är "hyperengagerade och trogna". Många populära podcaster i olika genrer blir nu också till filmer och tv-serier; aktörer som HBO och Netflix hör till dem som har köpt rättigheter.

En gemensam nämnare för de intellektuella poddar som ges ut av nätverket inom The Intellectual Dark Web är att avsnitten tenderar att vara långa. I en tid då det sägs att vår koncentrationsförmåga blir alltmer begränsad tillbringar ett växande antal personer timmar med att lyssna på fördjupande samtal om allt från ateism och akademisk frihet till medicinsk etik och klimatforskning. The Intellectual Dark Web utmanar inte bara gängse politiska uppfattningar utan även förutsägelserna om internets avtrubbande effekter. ✿

Dave Rubin.

FOTO: JEROD HARRIS/
GETTY IMAGES

Ett budskap om frihet

Här är friheten större, brukade det stå på skylten som markerar kommungränsen mellan Malmö och Vellinge. Det lär ha varit Lars-Ingvar Ljungman, under 20 års tid moderat kommunalråd i Vellinge, som en gång formulerade parollen.

I slutet av förra året lade Ljungman i en intervju i *Dagens Samhälle* (44/2017) ut texten kring den idé som varit vägledande för honom, och som bidragit till att göra Vellinge till ett av Moderaternas starkaste fästen:

”När mannen och hustrun kör in sin BMW i garaget på fredagskvällen så vill de inte höra att det är stökigt på dagis, eller att det är problem med skolan. Sophämtningen ska ha fungerat och svärmor ska ha det bra på vårdboendet. De ska i lugn och ro kunna koppla av i familjens sköte.”

Sinnebilden av de välbeställda villaområden där Ljungmans väljare bor, kan tyckas. Men i Ljungmans budskap ryms även vad som borde vara politiska självklarheter.

Det är intressant att reflektera över när man reser sju mil norrut, där en annan av landets mest framgångsrika borgerliga kommunpolitiker, liberalen Torkild Strandberg, sedan tio år tillbaka styr en kommun med helt andra förutsättningar än Vellinge. Strandbergs politiska projekt, som i senaste valet gav Liberalerna närmare 26 procent av rösterna, är att vända utvecklingen i en kommun som ibland jämförts med det Baltimore som för tio år sedan skildrades i tv-serien *The Wire*.

Utgångspunkten är dock i det närmaste identisk med Ljungmans. Landskrona ska vara en plats att trivas på, eller som Strandberg sammanfattade saken i valrörelsen 2010:

”Min farmor bodde på Bredgatan i nästan hela sitt vuxna liv. Under årtionden såg hon Öster förändras. De sista åren hon bodde där blev miljön allt stökigare och allt mer sliten. Mycket av den gamla trivseln försvann. Jag är helt och fullt övertygad om att vi kan återskapa den trivseln.”

Då handlade det om det centralt belägna utanförskapsområdet Öster. Inför höstens val handlar det om att genom rivningar och nybyggen förvandla miljonprogrammet Karlslund, som finns med på polisens lista över särskilt utsatta områden, till en plats där människor kan känna sig hemma.

Det finns inget storslaget i Ljungmans eller Strandbergs politiska ideal. I grund och botten är det bara en fråga om att människor ska kunna leva sitt eget liv i trygg förvisning om att det som är gemensamt fungerar.

Däremot är det talande att så mycket i svensk samhällsdebatt de senaste åren kretsat kring att människor börjat tvivla på politikens förmåga att stå för sin del av överenskommelsen.

Det syns på antalet barn som står i kö till fristående skolor och det märks på oron över polisens möjligheter att göra sitt jobb.

Det finns en grundläggande ojämlikhet i detta. De som drabbas hårdast av politikens misslyckande är människor som inte har tiden, kunskapen eller pengarna att på egen hand lösa det som politiken misslyckas med. I Ljungmans Vellinge har de flesta möjligheten att i värsta fall hitta egna lösningar. I Strandbergs Landskrona saknar många den utvägen.

Men önskan om den välfungerande vardagen och en plats att trivas på och kalla för hemma är densamma.

Det är här ett borgerligt budskap om frihet måste börja. Men det är också en politisk idé som skulle kunna förena de olika Sveriges som får allt svårare att förstå sig på varandra. ✨

Svend Dahl
Fil dr i statsvetenskap
och chef för Liberala
Nyhetsbyrån.

I korthet

En subtil konstform

Det finns tecken på att det modernistiska smakmonopolet inom arkitekturen kan vara på väg att brytas. En så pass inflytelserik arkitekturkritiker som Hugh Pearman, redaktör för det brittiska arkitektförbundets tidning, skrev nyligen en ganska uppskattande artikel om den lilla minoritet brittiska arkitekter som har valt att verka i en klassisk tradition. I Sverige har affärsmannen Björn Sundeby planer på att bygga ett hus i centrala Växjö i klassisk stil – och har lyckats hitta en arkitekt som är villig att rita det.

Bland folk i allmänhet råder det heller ingen tvekan om vad man föredrar. Redan 1987 visade psykologen David Halpern att smakpreferenserna gällande arkitektur skiljer sig kraftigt åt mellan den breda befolkningen och arkitekterna. Och ju längre arkitekterna har läst på högskolan, desto mer skiljer sig deras åsikter från vanliga människors.

Kritiken är inte ny; till exempel skrev Tom Wolfe redan 1981 en svidande vidräkning med modernismen i sin roliga *From Bauhaus to Our House*. Kanske växer motståndet just nu som del av en allmän uppgörelse med förgivetvagna tillstånd. Som den colombianske aforistikern Nicolás Gómez Dávila uttryckt saken: den allvarligaste anklagelseakt man kan rikta mot den moderna världen är dess arkitektur.

En värld mindre dominerad av arvet från Le Corbusier vore onekligen en bättre plats. Det finns dock skäl att fundera på vad man ska bygga istället. Klassisk arkitektur är en subtil konstform. Byggnader blir inte vackra bara av pelare och kolonner – vilket Kate Wagner visat med stor humor på sin blogg *McMansion Hell*.

Venedig håller på att gå under av trycket från de turister – en vanlig dag 140 gånger fler än invånarna – som i praktiken förvandlat orten från en stad till en kuliss. Hur många av besökarna ser i Doges palats en representant för en stolt historia, en republikansk idé eller handelns välståndsbärande kraft och hur många ser istället en möjlighet att instagramma? ”Ingen av dem kommer någonsin att kunna bli de män och kvinnor en riktig stad behöver”, som Salvatore Settis skriver i sin läsvärda *If Venice Dies* (2016).

God arkitektur förmedlar meningsfullhet i samspel med de människor som ska ha den omkring sig.

Jakob Sjövall

Detta nummers recensioner:

Margareta Melén porträtterar pappas flicka; **Jojje Olsson** reder ut relationstrassel; **Peter Johnsson** upptäcker en diktator som delegerar; **Bengt G Nilsson** punkterar en korruptionsbubbla; **Anna Victoria Hallberg** förordar försoning; **Annagreta Dyring** svär i kyrkan; **Erik W Larsson** prisar en profet; **Jan Knutsson** uppdaterar politikens världskarta; **Karin Henriksson** virvlar bland skandaler; **Emil Uddhammar** påminner om betydelsefull Smuts.

Frågetecknen kring Fronten

Nationella fronten formar sig ständigt efter sin epok och dess rädslor. Partiets grundare använde ligistfasoner, hans dotter och efterträdare har försökt polera fasaden. Margareta Melén begrundar populishögerns baksmälla efter presidentvalet i Frankrike.

FRANSK POLITIK

Fasaden rämnade och projektet att "avdiabolisera" Nationella fronten blev aldrig särskilt djupgående. Det visar Marine Le Pens personliga fiasko i den direktsända debatten med Macron inför det franska presidentvalet och framförallt den växande spänningen och slutliga skilsmässan i september mellan henne och partiets andreman Florian Philippot. Än en gång besannades det att positionen som andreman är dödens position i Frontens hierarki.

Han var för övrigt inte den ende Philippot i hennes parti där det ibland ironiserades över uppkomsten av en ny "dynasti" vid sidan av familjen Le Pen. Efter Florian Philippots avhopp följdes hans exempel nästan omedelbart av fadern Daniel Philippot, regionalråd för Nationella fronten i den nyskapade regionen Hauts-de-France i norra Frankrike, och,

vilket var betydligt allvarigare, snart nog också av Damien Philippot, Florians fyra år äldre och medialt ganska osynlige bror, som var Marine Le Pens analytiker och specialist på opinionsundersökningar.

Såväl far som bror hoppade av för att ansluta sig till Florian Philippots politiska tankesmedja *Les Patriotes*, vars grundande var ett av huvudskälen till brytningen mellan honom och Le Pen, en brytning som av franska medier har betecknats som sensationell. Men frågan är om inte en framtida skilsmässa i en eller annan form ändå inte fanns inbyggd redan från början i det sällsamma resonance-säktenskap som ingicks våren 2009 mellan de två högutbildade och gaullistiskt orienterade bröderna Philippot och det högerextremistiska partiets kronprinsessa och nya ansikte. Nu återstår det att se hur Nationella fronten kommer att positionera om sig och vilken roll det framledes kommer att spela i Frankrikes politiska spektrum. Framtiden får också

utvisa vilka lärdomar övriga etablerade och hårt sargade partier kommer att dra.

Ekonomen Daniel Cohen ser i en krönika i nyhetsmagasinet *L'Obs* två möjliga kursändringar för Nationella fronten. Dels kommer frågan om utträdet ur euron, hårt driven av Philippot, att tonas ner och så småningom falla i glömska, dels är det troligt att Marine Le Pen kommer att styra partiet närmare systerdottern Marion Maréchal-Le Pens mer socialkonservativa linje – vilket inte behöver innebära Maréchal-Le Pens politiska återkomst – och en möjlig allians med den traditionella och traditionalistiska högern.

En annan konsekvens, menar Cohen, är att Macron mycket väl kan ha förlorat sin favoritfiende "utan att med säkerhet veta vem som kommer att avlösa henne". Det skulle kunna bli det republikanska partiets nyvalde ledare, den 42-åriga Laurent Wauquiez, som hörde till de politiska ledare som under presidentvalets

>>

Jean-Marie Le Pen: numera en black om foten.

FOTO: ERIC FEFERBERG/TT

slutfas inte väldade till väljarna att rösta på Macron för att mota Le Pen. Efter en kampanj under mottot "Högrerns återkomst" är han nu fast besluten att ta upp kampen med macronismen. Men för att göra det framgångsrikt, måste han lyckas med konststycket att ena en svårt söndrad högerörelse: att återigen mobilisera den hårda kärntruppen som drömmer om "en höger som inte ber om ursäkt för att den är höger" utan att skrämja bort

"Efter det förkrossande valnederlaget hade Jean-Marie Le Pen återgått till att vara 'un boulet de canon', en kanonkula."

de moderatliberala. Hur långt högerut Wauquiez är beredd att ta sitt parti kan man bara sia om. I sina tal slår han an tongångar – försvaret av en fransk identitet, appeller till den tysta majoriteten – som kan tänkas attrahera Le Pens besvikna väljare, samtidigt som han har försäkrat att han aldrig kommer att ingå allians med hennes parti.

Det franska presidentvalet utlöste en lavinartad utgivning av flyhänt skrivna rapportböcker av rutinerade politiska journalister för vilka den symbiotiska samlevnaden med den politiska eliten utgör en aldrig sinande informationskälla. Inte så sällan tar denna sig uttryck i lukulliska långluncher under vilka det utbyts en förrädisk mix av förtroenden, skenbara förtroenden och skvaller "off the record", ett kamaraderi uppbyggt på en minerad terräng av ömsesidigt bero-

ende. Ett par av dessa böcker höjer sig över de andra. Dels Renaud Délys *La vraie Marine Le Pen* (Den sanna Marine Le Pen), ett mellanting av essä, porträtt och mediekritisk analys mot en bakgrund av fascismens historiska roll i fransk politik från 1800-talets två sista decennier med den populistiska boulangiströrelsen och den franska nationalismens födelse fram till Nationella frontens framväxt i dagens Frankrike. Dels Laurent Neumanns *Les*

dessous de la campagne 2017 (Bakom kulisserna på presidentvalskampanjen 2017), som tar vid där Dély slutar och täcker alla aspekter av en kampanj utan motstycke, där idédebatten hamnade på undantag och det enda någorlunda förutsägbara var att Marine Le Pen skulle nå andra omgångar.

Inte nog med att den utspelades under exceptionella omständigheter – undantagstillstånd och maximalt terrorishot – utan den blev också fullständigt sönderhackad av "affärer", teaterkupper, pikanta avslöjanden om vissa kandidaters omsorg om den egna exteriören (Alain Juppés blekta tänder och François Fillons plockade ögonbryn) liksom lömska påhopp och falsk ryktesspridning på sociala medier. Även om politiska skandaler, korruptionshärvar och ett rätt debattklimat förekommer också på andra håll menar

Neumann att den franska presidentvalskampanjen 2017 överträffar allt i sin genre, till och med Shakespeare distanseras i fråga om dramatik, brutal cynism och överraskande vändningar.

Dély kombinerar i sin studie den erfarenhet och den kunskap som han tillägnat sig genom sin mångåriga bevakning av fransk högerextremism med en rad avslöjande intervjuer med ett antal av Nationella frontens tidigare toppnamn, som i samband med partiets ideligen återkommande interna maktstrider under årens lopp fördrivits från sina positioner och som med partigrundaren Jean-Marie Le Pen i spetsen inte haft några som helst betänkligheter mot att lätta sina hjärtan för en uppmärksam vänsterjournalist. På så sätt lyckas han obehagligt avlägsna lager efter lager av de omsorgsfulla omräpningar som partiet genomgått sedan början av 2000-talet, då utrensningarna av det gamla gardet inleds samtidigt som Marine Le Pen började arbeta alltmer målmedvetet på att ta över efter "Papy" Le Pen.

Vid tidpunkten för hennes officiella tillträde som partiledare i januari 2011 hade lepenismen, faderns hårdföra linje, mer och mer börjat ge vika för marinismen, en retuscherad variant av det konservativt nationalistiska och främlingsfientliga fadernearvet. Själv förkroppsligade hon med Délys ord "en ny tendens i 2000-talets extremhöger, trendy och 'modern', nästan... 'cool!'". Hon är, som bokens undertitel lyder, "en bobo bland fascister", där "bobo" står för borgerlig bohem, ett begrepp myntat av den amerikanske skribenten David Brooks för att beskriva den hybrid av hippie och yuppie som blev en av det nya millenniets mer sällsamma produkter. Men hon är mer än så, hävdar Dély, hon är en "fascist-bobo". Skillnaden kan tyckas härfin men utgör i själva verket bokens bärande tema, som slås an redan i det inledande citatet från bantukulturen: "Leopardens avkomma ärver också hans fläckar."

Marine, den yngsta av Jean-Marie Le Pens tre döttrar med första hustrun Pierrette Lalanne, var inte mer än sex eller sju år då fadern tog för vana att ha med sig sin lilla ljushåriga "chou-chou" (kelgris), sin "Marinou", som en publikknipande attraktion i täten på Frontens parader och besynnerliga ceremonier till Jeanne d'Arcs eller den frankiske krigarfursten Karl Martells ära. Tiden var 1970-talets mitt då det fortfarande handlade om ett slags operettfascism som få tog på allvar. Under årens lopp skulle far och dotter svetsas samman ytterligare när episoder ur sagan Le Pen gick som följetong i fransk press, en del våldsamma som när

en bomb briserade i familjens lägenhet i Paris i november 1976, andra spektakulära på ett annat sätt som de rättegångar som följde på det mångmiljonärsvärlden från en partimedlem som i ett slag gjorde Le Pen till en mycket förmögen man. För att inte tala om turerna kring paret Le Pens infekterade skilsmässa, som nådde sin höjdpunkt när Madame vek ut sig i franska Playboy som hämnd för att maken dragit det längsta strået i rätten.

Där och då lades grunden till den obrottsliga lojalitet som länge skulle prägla förhållandet mellan far och dotter. Marine tog alltid pappas parti och i mer än fyrtio år skulle hon försvara honom mot allt och alla: mot modern vid skilsmässan, mot de fientligt sinnade medierna, mot rättvisan när han stod åtalad för antisemitism och hets mot folkgrupp, mot hans politiska fiender och mot kuppmakare inom det egna partiet. Marine växte upp till sin fars tvillingdotter, likheterna var så påtagliga att modern flera år efter skilsmässan i vredesmod lär ha uttrat: "Marine är sin fars fulländade klon. Hon är som Jean-Marie Le Pen, fysiskt, själsligt, sånär som på håret." Far och dotter var ett: Jean-Marine.

Utbildad till advokat som sin far hade Marine Le Pen svårt att få fart på sin karriär på grund av det nedfläckade familjenamnet. Det problemet löste "Papy"

"Även om skandaler, korruption och rått debattklimat förekommer på andra håll, överträffar den franska presidentvalskampanjen allt i sin genre."

genom att utnämna henne till Frontens juridiska expert 1998, då partiet sedan några år tillbaka seglade i stark medvind och inte bara hade vunnit nya väljargrupper i bortglömda förorter utan också hade fått majoritet i kommunstyrelsen i fyra sydfranska städer. Jag var bosatt i Frankrike i två olika perioder under Frontens framväxt, först några år i början på 1980-talet och sedan under 1990-talets senare hälft. Under de mellanliggande åren hade partiet gått från en ganska lösligt grundad extremrörelse till en central maktfaktor i fransk politik.

I det slutande 1990-talet vaknade också Marines politiska ambitioner. Dély förvandlar henne kanske lite väl snabbt till en slugt och planmässigt beräknande strateg som för att en dag kunna ta hem spelet om ledarskapet för Fronten bara behövde "hålla sig så nära fadern/grundaren som möjligt, mångdubbla tecknen på respekt, trohet och lydnad". Det verkar dock rimligt att anta att Marine med tiden kom att omvandla symbiosen med fadern till en

Rogivande och ruralt: har Fronten blivit för snäll?

språngbräda till politisk makt.

En annan språngbräda var medierna. I en av Délys intervjuer påminner Carl Lang, tidigare ett av Frontens toppnamn, om att Marine Le Pen var en medieprodukt innan hon på allvar visade klorna som politiker. Men också här hade hon föregåtts av fadern (faktum är att det mesta som dottern har gjort har fadern gjort före henne), som mitt under sitt turbulenta 1980-tal gjorde "ett av mediehistoriens gigantgenombrott", som Bim Clinell uttrycker det i sin viktiga kartläggning av Nationella frontens Frankrike *De hunsades revansch* (1999). Jean-Marie Le Pen var fortfarande en paria, men en paria som gick hem i rutan.

Dottern fick sitt verkliga elddop i efterdyningarna av presidentvalet 2002 då fadern överraskande hade kvalificerat sig

till den andra omgången men led ett förödmjukande stort nederlag mot huvudfienden Jacques Chirac som återvaldes med mer än 82 procent av rösterna. Väljare av alla politiska schatteringar hade gått man ur huse, inte så mycket för att rösta fram den ganska impopulära Chirac som för att mota Le Pen, ett scenario som i stora drag skulle upprepas femton år senare, men nu med dottern i en av huvudrollerna. Som Dély påpekar rör det sig här om en mekanism som sammanfattar och återspeglar den tvetydiga roll som Fronten spelar i fransk politik sedan decennier tillbaka. Genom att fungera som en uppsamlingsplats för en del av den folkliga vreden, har partiet också tjänat som säkerhetsventil för att kanalisera samma vrede.

Om fadern hade gått rakt genom rutan, så formligen pulveriserades den av dottern. För journalisterna var denna unga kameravänlige kvinna med välsmort munläder och såpoperaliknande bakgrund

en skänk från ovan. För Marine Le Pen innebar upptäckten av medierna som en politisk marknadsplats att jakten på respektabilitet fick en helt annan bär- och lyskraft. I det sammanhanget är Dély inte nådig mot sitt eget yrkesskrå, som enligt honom i alltför stor utsträckning har ägnat sig åt att sälja varumärket Le Pen som "en oavbruten följd av säsonger av *Dallas*". Han hävdar att medierna, "ofta servila och förblindade av nyhetens attraktion", sänkte garden alldeles för mycket och gick rakt i den fälla som Marine Le Pen kanske inte så mycket gillade som inkarnerade som "Marine, lepenismens mänskliga och till och med belevade ansikte".

Det mediala genombrottet lärde henne att tala med kluven tunga: å ena sidan fortsatt trohet mot fadern och Frontens grundbegrepp, å den andra en mer dämpad och "normaliserad" framtoning för att hålla sig kvar i ett fördelaktigt medieljus och locka till sig nya, yngre väljargrupper och fler kvinnor. Framtiden tycktes utstakad, om än långt ifrån problemfri. Demagogiskt begåvad men intellektuellt osäker var hon i akut behov av kompetenta rådgivare som kunde tänka sig att solidarisera sig med hennes önskan att bleka ett vanärat förflutet och mjuka upp konturerna på hennes och Frontens skamfilade image. Och en vårdkväll 2009 på en middagsbjudning i Paris latinkvarter blev hon inte bara bönhörd utan fick dubbelbingo i form av de två sammansvetsade bröderna Florian och Damien Philippot, båda mitt uppe i lysande karriärer som statstjänsteman respektive analytiker på ett välkänt opinionsmätningstinstitut.

Under middagen avhandlades en rad ämnen – Europa, den nationella suveräniteten, högersnållens tillstånd, Nationella frontens framtid – och det visade sig att de var så överens att de beslutade inleda ett nära men till en början diskret samarbete. Bröderna var, som Dély träffande formulerar det, två ganska "skamsna marinister". Det skulle dröja till 2011 innan Florian Philippot officiellt anslöt sig Nationella fronten, inte utan att poängtera

>>

att det aldrig någonsin varit aktuellt för honom att lägga sin röst på Jean-Marie Le Pen, något som spädde på dennes fantasier om att dotterns favorit i själva verket var en gaullistisk infiltrator utsänd av det franska inrikesministeriet. Och först i november 2016 var det läge för Damien Philippot att officiellt ansluta sig till Fronten inför presidentvalskampanjen.

Nästa generation: Marion Maréchal-Le Pen.

FOTO: MICHAEL BROCHSTEIN/TT

När Marine Le Pen på en valaffisch poserade framför ett rogivande ruralt landskap vid sidan av frasen "La France apaisée" (Det stillade Frankrike), hade hon som vanligt föregåtts av fadern. Under presidentvalskampanjen 2002 hade Jean-Marie Le Pen poserat som en stillsam åldring med polokrage och ett lugnande leende. Efter det förkrossande valnederlaget hade han återgått till att vara "un boulet de canon", en kanonkula, som han kallade sig själv. Och inför dotterns valkampanj flera år senare hade han degraderats till "un boulet" kort och gott, vilket på franska kan betyda både "kula" och "black om foten".

Han gjorde aldrig någon hemlighet av att han tyckte att dottern hade valt fel väg för Fronten. "Ingen intresserar sig för en snäll 'front'", suckade han. Inte överraskande drog han fram valet av Donald Trump som ett exempel på att det är "förvrängningen och överträdelserna som möjliggör den ensammes seger mot alla, mot 'systemet' ". Och "Papy"

Le Pen visste onekligen vad han talade om. Det var just hans verbala inkontinens som till slut fick dottern att fatta beslutet att "begrava den gamle", som Philippot uttryckte det. Ett smärtsamt beslut förvisso, men framförallt ett historiskt beslut som enligt den mediekunnige rådgivaren inte bara skulle innebära en omedelbar medial succé utan också en betydande politisk fördel på sikt genom att befästa hennes status som kandidat till Elyséepalatset: att kunna skjuta undan all sentimentalitet och offra bandet till en så nära anhörig, det var detsamma som "att visa att hon hädanefter var mogen och redo att axla det högsta ansvaret".

Jean-Marie Le Pen däremot menade att det politiska fadersmordet skulle göra det omöjligt för dottern att väljas till president, eftersom det hade visat att hon saknar barmhärtighet och inte tycker om människor. En något bisarr lektion i människokärlek för att komma från den franska extremhögerens hin håle.

Dély är hård men rättvis i sin bedömning av Marine Le Pens ledarskap och hävdar att såväl franska som internationella bedömare som fördjupat sig i marinismens väsen begått två fundamentala misstag. Det första är att upprepa som ett mantra att Fronten inte har förändrats. Men vare sig det är "resultatet av en reell och reflekterad ideologisk brytning... eller konsekvensen av simpel lättja som i sig har sin yttersta grund i total okunskap", så borgar enbart det faktumet att Marine Le Pen inte förfogar över den franska extremhögerens traditionella bagage för att hennes tillträde har inneburit en nyorientering av delar av partiprogrammet, inte minst på det ekonomiska och sociala planet. Hon har också tydligt tagit avstånd från den antisemitism som närmast har varit ett konstitutivt element i hennes parti, även om hon inte så mycket har eliminerat den som sopat den under mattan för att istället lägga fokus på antimuslimsk rasism.

Det andra misstaget, som följer av det första och som enligt Dély är betydligt farligare, är att hävda det motsatta, nämligen att Fronten har förändrats och att det beror på att det har blivit eller håller på att bli ett "normalt" parti. Men som den berömda nyckelrepliken i di

Lampedusas roman *Leoparden* lyder, "för att allt ska förbli som det är, måste allting förändras". Det gäller i hög grad Nationella fronten, liksom för övrigt hela extremhögeren, som kan ha mycket olika och motstridiga politiska förtecken – liberala eller nationalistiska, konservativa eller revolutionära, sionistiska eller propalestinska, pro- eller antiamerikanska – beroende på historisk och nationell kontext. Förändring ligger med andra ord i Frontens natur. Igår en rent populistisk formation ledd av en agitator, idag ett uppsamlingsparti med en kameleonstisk ledare, har partiet aldrig upphört att forma sig efter sin epok och dess rädslor.

Liksom Dély sätter Neumann in sin analys i ett större sammanhang och tecknar presidentvalskampanjen mot en bakgrund av de affärer som länge varit ett stående inslag i landets politiska kultur. Genomgången inleds med diamantskandalen hösten 1980, då det avslöjades att Valéry Giscard d'Estaing tagit emot diamanter av den centralafrikanske diktatorn Jean-Bédél Bokassa. Författaren följer upp med en lika imponerande som deprimerande revy över de efterföljande decenniernas affärer från Mitterrands två mandatperioder med avslöjandet av hans tvivelaktiga förflutna under andra världskriget, telefonavlyssningsaffären och den så kallade Urbaaffären, uppkallad efter ett av de konsultbolag som socialistpartiet skapade i syfte att favorisera vissa företag, via Chiracs och Sarkozys presidentperioder under vilka båda hade tunga korruptionsmål hängande över sig, fram till de affärer som briserade inför, under och kort efter presidentvalskampanjen 2017.

Denna koppling mellan den politiska eliten och ekonomisk försnillning av olika slag har sammanfattats i ett krasst teorem av den färgstarke gaullistiske politiker Charles Pasqua, hårdför inrikesminister i två olika perioder under 1980- och 90-talen: "När man blir ansatt rörande en affär, gäller det att framkalla en affär i affären, och om nödvändigt, ytterligare en affär i affären tills ingen längre förstår någonting." Den andan har lyckats överleva alla förändringar i det politiska landskapet under årens lopp och kom också att prägla den alltmer "trumpifierade" presidentvalskampanjen 2017 där politikernas favoritfiffel visade sig vara falska anställningar av familjemedlemmar och partimedlemmar.

Hopplöst insnärjd i den så kallade Penelopegate hade François Fillon onekligen en poäng när han försvarade sig med att "alla andra gör det ju". Efter som hans fifflande hade dragit ett löjes skimmer över hans kampanjslogan "Le courage de la vérité" (Sanningens mod)

LA VRAIE MARINE LE PEN UNE BOBO CHEZ LES FACHOS
RENAUD DÉLY
Plon 2017

LES DESSOUS DE LA CAMPAGNE 2017
LAURENT NEUMANN
Calmann Lévy 2017

ändrades den snabbt till "Une volonté pour la France" (En vilja för Frankrike). Men det kunde inte hindra att fallluckan öppnades under honom, medan den minst lika komprometterade men skandalresistenta Marine Le Pen länge gick skadeslös ur sina affärer.

Såväl Dély som Neumann menar att Nationella fronten är alltför illa rustad för att kunna hantera landets ledning. Den förstnämnde talar om en öken bakom "trädet" Philippot i fråga om kompetenta medarbetare och potentiella ministerämbeten. Och nu har det trädet fällt. Dély menar vidare att så länge grundvalen för partiets politik utgörs av ifrågasättandet av den humanitet och den tolerans som utmärker den republikanska pakten kommer det aldrig att nå ända fram. Och Marine Le Pens framgångar bär med sig sin egen risk. Om Fronten blir ett respektabelt parti, ett parti bland andra i det "system" som dess ledare öser sin galla över samtidigt som hennes hetaste önskan är att uppgå i det, vad blir då poängen med att välja hennes parti för att krossa samma "system"?

"Papy" Le Pen kanske hade en poäng ändå när han hävdade att det inte är genom att rätta in sig i ledet som Fronten kan gå framåt, utan genom brutal polemik och provokationer. Dély formulerar det dilemma som partiet befinner sig i som ett val mellan "ett alltmer uttalat annorlundaskap och en jakt på en ständigt gäckande respektabilitet".

Ännu i slutet av 1990-talet hade franska politiker i de etablerade partierna svårt att föreställa sig att högerextremismen någonsin skulle få varaktigt fotfäste i landets politiska landskap – ett ödesdigert misstag. Men då som nu är det mest effektiva sättet, lika självklart som oglamoröst, att mota Nationella fronten och liknande rörelser, var och i vilken skepnad de än uppträder, att kombinera det ideologiska motståndet med ett vanligt, hederligt och långsiktigt politiskt arbete och samarbete som inger förtroende och leder till konkreta resultat. I en komplicerad värld är det ett sällsynt belysande exempel på att det enkla ibland är det svåra. Det största hotet mot demokratin är kanske heller inte populism och extremism i sig, utan en så djupgående trötthet och frustration hos väljarna att de inte så mycket struntar i att informera sig som i att dra korrekta slutsatser av informationen. Därmed är det inte bara Nationella fronten som står vid ett vägskäl. 🌸

Margareta Melén

Deng Xiaoping går på rodeo: sinnebilden för Kinas öppnande.

FOTO: DIRCK HALSTEAD/GETTY IMAGES

Farliga förbindelser

GEOPOLITIK

De inbördes relationerna mellan världens tre största ekonomier har varit turbulenta och spända i modern tid, då samtliga flera gånger har spelat ut de två övriga mot varandra. Om USA, Kina eller Japan skulle hamna i militär konflikt med någon av de andra ekonomiska stormakterna, så dras även den tredje oundvikligen in i dispyten. Och faktum är att risken för detta nu är större än vid någon annan tidpunkt efter andra världskrigets slut.

När Väststysklands förbundskansler

Willy Brandt 1970 gick ner på knä i Warszawas judiska getto symboliserade det inte bara en nations ursäkt till en annan. Det demonstrerade även en hel världsdels vilja att lägga andra världskrigets fasor bakom sig för att tillsammans bygga en gemensam framtid.

Något liknande har inte skett i Östasien. Då Japan efter andra världskriget tog sina första staplande steg ut på den diplomatiska arenan igen var det kinesiska ledarskapet förvånansvärt nog inte intresserade av någon ursäkt. "Ni kan inte be om förlåtelse varenda dag, eller hur?" frågade Mao Zedong retoriskt >>

en delegation från Japans parlament som 1954 besökte Kina, och tillade att det inte är bra för en nation att känna sig "konstant skyldig".

Ur marxistisk synvinkel var Kinas främsta fiender ideologiska, och utgjordes av amerikanska imperialister samt Chiang Kai-sheks nationalistparti på Taiwan. 1961 gick Mao ännu längre och tackade rentav en besökande japansk oppositionsledare för att landet invaderat Kina. Annars, menade diktatorn, skulle kommunistpartiet aldrig ha kunnat besegra nationalistpartiet för att ta makten över Kina.

Några årtionden senare skulle Kina dock utnyttja Japans tidigare övergrepp både för politiska ändamål och för att tvinga fram bistånd. Något som – vilket vi ska se senare – var kontraproduktivt på så vis att det japanska ledarskapet istället började ifrågasätta såväl delar av övergreppen som sin skuld för dessa i efterhand.

Konflikten mellan Kina och Japan är av historiska skäl enkel att förstå; likaledes så är slitningen mellan Kina och USA lättbegriplig av ideologiska och geopolitiska anledningar. Men då syftet med Richard McGregors nya bok *Asia's Reckoning* är att djupgående beskriva den komplicerade relationen mellan samtliga tre länder, dyker många fascinerande detaljer upp som visar den ambivalens som alltid funnits även mellan USA och Japan.

Få är bättre lämpade att skildra detta än just McGregor. Han har arbetat som journalist i alla tre länderna, och bemästrar samtliga språk bra nog för att kunna ta del av originalkällor och utföra intervjuer. Resultatet är en lika detaljrik och underhållande bok som hans prisbelönta *The Party* (2010), en undersökning av Kinas kommunistparti som har blivit obligatorisk läsning för varje journalist eller akademiker som har med landet att göra.

I och med San Francisco-avtalet 1951 upphörde de allierades ockupation av Japan. En bilateral försvarspakt ingicks sedan 1960 mellan USA och Japan, vilket garanterade amerikanernas beskydd och möjliggjorde för japanerna att satsa allt krut på ekonomisk utveckling. Ändå ansåg många konservativa krafter att landet hade förlorat sin självständighet, eftersom Japan exempelvis inte tilläts ha någon egen militär.

Bokens första kapitel avhandlas lämpligen snabbt. Det är först från och med 1970-talet som det börjar bli riktigt intressant. Då utrikesminister Henry Kissinger 1971 åkte till Kina och banade väg för president Richard Nixons besök i landet året därpå underrättades japanerna om detta endast några timmar före det officiella uttalandet – ett svek och en skymf som lämnade Tokyo med en ständig oro för att USA planerade att överge dem.

Kissinger är en av otaliga amerikanska

tjänstemän som i boken sägs hysa ett personligt agg mot japanerna. I interna dokument kallar han hånfullt Japan för "kabuki land" och gnäller över att alltid bli serverad wienerschnitzel av dess ambassadör. Kissinger blev snabbt less på att gnabbas om handel och textlexport, och kände sig betydligt mer hemma i Peking, där han kunde förändra världen tillsammans med de revolutionära ledarna som han beundrade djupt.

Men handelsunderskottet försvann inte för det. 1981 stod Japan för 21 procent av alla bilar som såldes i USA, 29 procent av alla kameror, 65 procent av alla motorcyklar och 100 procent av alla videospelare. Undantaget flygplan hade ingen amerikansk vara av betydelse en marknadsdel på över 10 procent i Japan. Det framstod som blott en tidsfråga innan Japan skulle dominera världen.

För detta fick Japan kritik, då man ju hade lyckats skapa ett framgångsrikt system som skilde sig från det amerikanska. Trycket från Washington bidrog ytterligare till Japans märkliga särställning i Asien. Landet har alltid, enligt McGregor, "velat vara en del av väst men samtidigt bli av med väst, velat omfamna men ändå behålla distansen till Asien".

Under tider av ömsesidig misstro var det därför fullt naturligt för Japan att närma sig Kina. Medan sinnebilderna av Kinas öppnande är Deng Xiaoping iklädd

Yasukuni: föremål för kontroverser.

FOTO: ALAMY

cowboyhatt vid en rodeo i Texas 1979, så missade västerländska medier en kanske ännu viktigare resa som ägde rum året innan. "Vi är ett eftersatt land och behöver lära oss från Japan", sade Deng efter att ha åkt snabbtåg och besökt automatiserade fabriker i ett land vars utvecklingsnivå låg skyhögt över Kinas.

Det var första gången på över 2 000 år som en ledare från Japan eller Kina besökte det andra landet. 1978 undertecknade de båda nationerna även ett samarbetsavtal, som bland annat innefattade stora bistånd och fördelaktiga lån. Liksom många andra länder trodde Japan att Kina, om det blev en marknadsekonomi, per

"Yasukuni är ett kontroversiellt tempel där själarna från krigsförbrytare från andra världskriget sägs vila."

automatik även skulle bli en demokrati, och att japanska företag då kunde åtnjuta ett försprång på den kinesiska marknaden.

Samarbetet drevs även på av ett dåligt japanskt samvete. Allmänheten hade en god uppfattning om Kina, och bland Japans politiker fanns en utbredd uppfattning om att nationens framtida öde låg i Asien snarare än i väst. Massakern vid Himmelska fridens torg 1989 skulle dock förändra allt detta. Efter att de landsomfattande demonstrationerna hade slagits ner med våld lanserade Kinas nya president Jiang Zemin genast den så kallade "patriotiska utbildningskampanjen".

I officiella dokument, populärkultur, läroböcker och inträdesprov till landets universitet blev nu Japan främsta måltavla i den nationalism som kommunistpartiet avsåg att fostra i syfte att slå vakt om maktmonopolet. Jiang beordrade personligen att "även barnen på dagis" skulle omfattas av kampanjen.

Ma Licheng, tidigare redaktör på partitidningen *Folkets Dagblad*, konstaterar i samtal med McGregor att Kinas politik gentemot Japan i själva verket inte har något med Japan att göra. Det handlar snarare om de politiska strömningarna i Peking, konstaterar Ma, vars karriär sköts i sank efter att han hade ifrågasatt Japankritikens omfattning och framhåller 1989 som vändpunkten för Kinas kompromisslösa patriotism.

Då Jiang Zemin 1998 besökte Japan läxade han flera gånger upp sina värderingar offentligt angående historia och skuld, bland annat under en bankett som hölls av kejsar Akihito. Detta besök pekades av McGregor ut som ytterligare vändpunkt, nämligen den då pragmatism och professionella diplomater fick lämna rum åt konflikt och populistiska politiker på båda sidor om Östkinesiska havet. En

ny generation japanska politiker, med nuvarande premiärminister Shinzo Abe i spetsen, insåg det lönlösa i eftergiftspolitiken gentemot Kina.

Massakern fick givetvis även Kinas relation med USA att surna. Efter en handfull år av sanktioner besökte utrikesminister Warren Christopher 1994 Peking för att föreslå förbättringar av mänskliga rättigheter i utbyte mot större tillgång till amerikanska marknader. Han läxades istället upp av premiärminister Li Peng – ökad som "Pekings slaktare" – som fördömde situationen för mänskliga rättigheter i USA, och varnade för att

amerikanerna istället kunde förlora tillgången till Kina. När USA året därpå sålde stridsflygplan till Taiwan var relationen sämre än någon gång sedan Kissingers första Kinabesök.

Japan, som nu brottade med recession, sågs vid det här laget av USA som en svag allierad. "Kan någon berätta för mig vad det är för fel på Japan?" utbrast Bill Clinton inför en av sina många "meningslösa" resor till landet. Under sina åtta år i Vita huset träffade Clinton sju olika japanska premiärministrar. När George H W Bush satte ihop en koalition för att driva ut Saddam Hussein från Kuwait i början av 1990-talet var besvikelsen stor över Japans brist på entusiasm. Samma missnöje kunde ses när Bush den yngre på nytt gav sig in i Irak efter att ha förklarat krig mot terrorismen ett årtionde senare. USA:s uppmaningar till Japan att öka sin försvarsbudget föll länge inför döva öron.

"Varför kan inte Asien vara mer som Europa?" frågade Condoleezza Rice när hon 2005 utsetts till utrikesminister av Bush och just blivit informerad om regionens många problem. De två främsta anledningarna till konflikt mellan Asiens två stormakter heter Yasukuni och Senkaku. Det förstnämnda är ett kontroversiellt tempel, där själarna från miljontals japanska soldater inklusive krigsförbrytare från andra världskriget sägs vila.

Junichiro Koizumi, Japans första långvariga ledare på över ett årtionde, skapade en ny diplomatisk kris då han 2001 som första japanska premiärminister i tjänst besökte Yasukuni, något som han under sina fem år vid makten upprepade vid flera tillfällen. Efter att ha fått kritik från Bush, förklarade Koizumi att

besöken främst berodde på Kinas upprepade uppmaningar att inte gå dit.

Liksom Yasukuni hade ögruppen Senkaku länge varit en ickefråga. Då Kina var som svagast under 1950- och 60-talen brydde man sig inte alls om dessa små öar. Deng Xiaoping sade å sin sida att frågan skulle överlämnas till nästa generation, som förhoppningsvis skulle kunna lösa den på ett smartare vis.

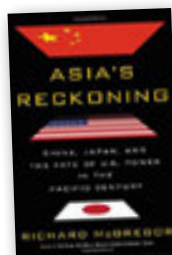
Nu har Senkaku istället blivit en krigsrisk. McGregor skildrar i detalj hur premiärminister Yoshihiko Noda och Kinas president Hu Jintao 2012 nästan rök ihop fysiskt om ögruppen vid ett Apecmöte. Dagen därpå köpte japanska myndigheter öarna från de privata ägarna, vilket ledde till omfattande antijapanska protester runt om i 200 städer i Kina, samt en ökad närvaro av kinesiska fartyg på det territorialvatten som omger dem.

Senkaku var en stor anledning till Barack Obamas militära *pivot to Asia*, och han blev den första presidenten som bekräftade att försvarsavtalet med Japan även innefattar denna ögrupp. Klämd mellan två fiender har Obama även ofta kritiserat premiärminister Shinzo Abe för att besöka Yasukuni och ifrågasätta de mörka delarna av Japans historia. Och under sitt första möte med Xi Jinping som Kinas nya president höll Obama upp handen över sitt huvud "likt en stoppskylt" då han fått nog av Xis antijapanska monolog.

Det sista av bokens 15 kapitel har rubriken "Frys punkt". Där konstateras att relationen mellan de tre länderna nu är mer ansträngd än på länge. Knäckfrågor som Taiwan och Nordkorea förblir olösta, samtidigt som halvhjärtade försök av Japan och Kina att skapa konsensus kring historiska frågor blott har resulterat i ökade motsättningar.

I bokens inledning jämför McGregor relationen mellan världens största ekonomier med en scen ur Quentin Tarantinos kultfilm *De hänsynslösa* (*Reservoir Dogs*), där tre personer riktar skjutvapen mot varandra. Det räcker med att ett skott går av för att alla ska stryka med. Det hela bliver inte heller enklare av att samtliga länder, efter Donald Trumps seger i USA:s presidentval, numera styrs av tvättakta populisterna. ✨

Joje Olsson

ASIA'S RECKONING
CHINA, JAPAN, AND THE
FATE OF U.S. POWER IN
THE PACIFIC CENTURY
RICHARD MCGREGOR
Viking 2017

Stalin och Lenin:
stod varandra nära.

FOTO: UNIVERSAL HISTORY
ARCHIVE/GETTY IMAGES

Självstudier i tyranni

BIOGRAFI

Stalin var skeptisk. "Jag är emot tanken på en biografi. Maxim Gorkij hade en liknande idé; också han frågade mig, men jag avrådde. Jag tror inte tiden har kommit för en Stalinbiografi." Året var 1935 och Stalins svar är skrivet rakt över ett brev från partikamraten Jemeljan Jaroslavskij. Han hade helt rätt. Stalin dog 1953 men det skulle dröja till Sovjetunionens sönderfall 1991 innan historikerna fick tillgång till hans personliga arkiv. Sedan dess har ett tiotal betydande biografier publicerats av såväl ryska som västerländska forskare. Till dessa fogas nu ett monumentalt verk av den amerikanske historikern Stephen Kotkin vars andra av tre planerade delar just har publicerats: *Stalin. Waiting for Hitler, 1929–1941*.

Första delen (*Stalin, Paradoxes of Power, 1878–1928*) publicerades 2014. Kotkin visade här att det påstående som en gång formulerades av Leo Trotskij om att Stalin var "en medioker politiker" som kom till makten med hjälp av intriger, faktiskt inte stämmer. Stalin stod under hela Lenins tid, enligt Kotkin, honom närmare än vad Trotskij gjorde. Kotkin hävdade till och med att det så kallade Lenins testamente som kritiserade Stalin, var en förfälskning. Det troliga är att det var Lenins hustru Nadezjda Krupskaja som låg bakom detta, skriver Kotkin, och utesluter inte

att Trotskij var inblandad i denna konspiration mot Stalin. Josef Stalin var, menar Kotkin, helt enkelt den person som hade det största förtroendet inom partiet.

Medan flertalet författare till Stalinbiografier före 1991 hade dragit en skarp skiljelinje mellan Lenin och Stalin, ses i den nyare forskningen Stalin mer som en politiker med fasta rötter i bolsjevismens tidiga historia. Det var Lenins politik och grymheterna under de första åren som lade den fasta grunden för det som sedan blev till "stalinism" hävdar Kotkin, som är professor vid Princetonuniversitetet. Om hans biografi skall jämföras med någon annans, så är det med Robert C Tuckers två volymer från 1988 respektive 1990 (*Stalin as Revolutionary* och *Stalin in Power*). Tucker, som också han var professor vid Princeton, hann före sin död aldrig avsluta sitt verk, som liksom Kotkins var tänkt i tre delar. I Tuckers framställning finns den distinktion mellan Lenin och Stalin som saknas hos Kotkin. Medan Tucker fortfarande i stora delar gav ett psykologiserande porträtt av Stalin, är Kotkins framställning betydligt mer sammansatt. Den nu utkomna andra delen är, liksom den första, full av detaljer. Samtidigt försöker han ge en övergripande förklaring till "fenomenet Stalin" och då framförallt den cyniske massmördaren. Det porträtt Kotkin tecknar är överraskande på många punkter.

Han påpekar exempelvis att Stalin inte var rädd för att överlämna beslut till sina närmaste medarbetare. Sommaren 1933, när Stalin som vanligt befann sig på sin datja i Sotji, var han bara inblandad i 119 av de 1 038 beslut som politbyrån fattade i Moskva. Ett område släppte han dock aldrig ifrån sig: beslut gällande säkerhetspolitiken och därmed utrensningar inom partiet och armén, samt terrorn mot ett brett lager av den sovjetiska befolkningen. Han drev personligen alla dessa frågor. När tvångskollektiviseringen inleddes sände Stalin ut ett hemligt cirkulärbrev till partiets avdelningar i hela unionen om att landsbygden skulle "avkulakiseras" med alla tillgängliga medel, vilket resulterade i att minst två miljoner bönder drabbades av rättegångar, avrättningar och förvisningar. Motståndet i landet var massivt. Stalin noterade detta men vägrade att backa: "Stalin befann sig i krig med landets bönder."

Detta krig drev fram den omfattande hungersnöd under vilken mellan fem och sju miljoner människor svält ihjäl och ytterligare ett tiotal miljoner var nära döden. I ukrainsk historieskrivning går dessa år – 1931–1933 – under benämningen *holodomor*, och ukrainska historiker har hävdats att svälten var medvetet framdriven av Stalin. Kotkin hävdar dock att inget tyder på att Stalin medvetet skapade den stora svälten och han påpekar att "svälten var sovjetisk", inte ukrainsk. Stalin erhö

rapporter om den och nio gånger minskade han med dekret spannmålsrekvisitionerna från bland annat Ukraina. Och under perioden februari–juli 1933 skickade han in ett 40-tal mindre hjälpsändningar till de värst drabbade områdena.

Stalins landsbygdspolitik var trots de små reträtterna skoningslös. Han vann så småningom kriget mot bönderna och han genomdrev en industrialisering som i grunden förändrade det sovjetiska samhällets struktur. Han kallade själv den politik han iscensatt för en ”revolution från ovan” med syfte att åstadkomma

men också böcker av Platon, Clausewitz och Machiavellis *Fursten*. Han var ”väl bekant med tyska filosofer som Fichte och Hegel”, han studerade ”passionerat det gamla Egyptens, Persiens, Greklands och Roms historia”, och han läste ”systematiskt verk om autokratiskt styre och om Rysslands historia”. Stalin utbildade sig medvetet till att bli tyrann, enligt Kotkin. När Hitler kommit till makten lät Stalin översätta *Mein Kampf* liksom en utgåva av Bismarcks texter till ryska. De två personer i rysk historia som han såg som sina förebilder var Ivan IV och Peter

”Stalin var, enligt honom själv, ett historiens medium, ett förkroppsligande av historiens marxistiska lagar.”

ett nytt genombrott, inte bara i sovjetisk utan också i rysk historia. Målet var en snabb industrialisering. Till det krävdes inhemska investeringar liksom import av utländsk teknologi, företrädesvis amerikansk. Allt detta kostade pengar. Den främsta källan till utländsk valuta var export av spannmål.

Lyckas vi inte med denna revolution, är vi dömda att gå under, hävdade Stalin, och han såg terrorn som ett helt nödvändig redskap för att genomföra sitt historiska projekt. Terrorn var för honom en statsmannakonst. Stalin blev med åren alltmer misstänksam, men han var ingen galning, ej heller paranoid, skriver Kotkin och avfärdar dem som har försökt ställa psykiatrisk diagnos på Stalins beteende.

För att förstå Stalins bevekelsegrunder måste man studera hans egna utsagor, hävdar Kotkin. Den ”fysiska likvideringen av miljontals människor utgjorde för honom uppenbarligen inget moraliskt dilemma. Tvärtom, att börja tycka synd om klassfiender skulle vara att bli sentimental över den objektiva historiska utvecklingen. Att ignorera historien skulle vara ett fatalt misstag, hävdade Stalin.”

Han var en massmördare som utfärdade sina domar från skrivbordet. Hans namnteckning har återfunnits på avrättningslistor för mer än 43 000 namngivna personer. Bevisen för att detta var överlagda handlingar är ”överväldigande”, skriver Kotkin. Stalin var, enligt honom själv, ett historiens medium, ett förkroppsligande av historiens marxistiska lagar.

Bland det som forskarna har fått tillgång till sedan Stalins arkiv öppnades finns också de cirka 2 000 böcker ur hans enorma personliga bibliotek som har bevarats. Den viktigaste teoretiska fråga som Stalin brottades med var ”staten”, och det är uppenbart att han studerade ”statsmannakonsten”, skriver Kotkin. I biblioteket fanns Marx och Lenins verk,

den store, två hänsynslösa ryska härskare: ”liksom Peter såg han på Europa som både en källa till knowhow och teknologi som borde kopieras och som ett politiskt hot som måste hållas på avstånd för att försvara Rysslands icke-västerländska identitet och icke-demokratiska system”.

Stalin kunde sin Tjechov och Dostojevskij, sin Gogol och Tolstoj. Han läste massor av modern rysk litteratur, också den som han ansåg måste förbjudas. Kotkins beskrivning av Stalins relation till kända författare som Michail Bulgakov, Anna Achmetova och Osip Mandelstam är, som mycket annat i denna bok, överraskande: ”Stalins framgång med att få den kreativa intelligentsian med sig var häpnadsväckande. Samtliga framstående kulturpersonligheter i Sovjetunionen hade under 1930-talet sin egen kärleksaffär med honom... han vakade själv över dem och Stalin tenderade att inte fängsla eller avrätta dem som han ansåg vara de mest talangfulla (Bulgakov, Achmetova, Pasternak och Platonov), och han accepterade en straffmildring för dem vilka han ansåg att det trots allt var nödvändigt att bestraffa, exempelvis Mandelstam som förvisades.”

Utrensningarna, skenrättegångarna och avrättningarna av majoriteten av den ”gamla eliten” inom partiet inleddes efter mordet på partichefen i Leningrad, Sergej Kirov i december 1934. Han mördades av en 30-årig kommunist vid namn Leonid Nikolajev. Det har länge antagits att det var Stalin själv som låg bakom detta mord. Idag rensar de flesta historiker bort det antagandet. Det finns inget som tyder på att Stalin var inblandad i mordet på sin närmaste vän, konstaterar såväl Stephen Kotkin som Oleg Khlevniuk i sina biografier. Nikolajev agerade helt själv. En annan sak är att Stalin medvetet utnyttjade mordet till att i de kommande skenrättegångarna göra sig av med alla

sina potentiella motståndare inom partiet. I deras ställe trädde en ny generation politiker, under Stalins beskydd, in i partiets ledning, däribland Nikita Chrusjtjov.

Den andra delen av boken har undertiteln *Waiting for Hitler*. Hotet om ett krig från väst var centralt i Stalins tänkande och politiska agerande. Samtidigt var Stalin en beundrare av Tyskland. Ekonomiskt och militärt samarbete mellan Sovjet och Tyskland hade inletts redan under 1920-talet. Under lång tid riktades Stalins misstankar om invasionsplaner från väst mot i första hand Storbritannien, Frankrike och Polen. Rapporter om att förberedelser för ett angrepp mot Sovjet pågick i dessa länder hamnade regelbundet på hans skrivbord. Hans misstänksamhet mot Storbritannien var, enligt Kotkin, en av orsakerna till att han i augusti 1939 valde en allians med Hitler, som dessutom genom Molotov-Ribbentrop-pakten erbjöd honom att kunna expandera västerut.

Förberedelser för det kommande kriget utgjorde ett ledmotiv i Stalins politik. ”Ingen pratade så mycket om kriget som Stalin”, enligt Kotkin. Efter Hitlers makttillträde inledde Stalin en kraftig militär upprustning. År 1941 hade Sovjet ”bara sedan 1939 skapat 125 nya divisioner och Röda armén var med 5,7 miljoner soldater, den största i världen. Den hade 25 000 stridsvagnar och 18 000 stridsplan, tre eller fyra gånger fler än Tyskland.” Bara en mindre del av dessa

Juni 1941: Tyskland anfaller.

FOTO: ALAMY

nya vapen var emellertid moderna. Där låg Stalin i underläge jämfört med Hitler, något han var väl medveten om. Det kan synas paradoxalt, men det är mot bakgrund av krigshotet som Kotkin finner en av förklaringarna till de enorma utrensningarna inom Röda armén, liksom den massiva terror mot den civila befolkningen som Stalin själv inledde i juli 1937. Åren 1937 och 1938 mördade >>

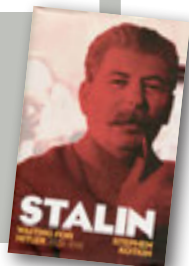
Stalin majoriteten av de högre officerarna och sände över 30 000 officerare i förvisning. 1941 var 85 procent av officerarna under 36 år, och bara hälften av dem hade slutfört en militärhögskola. Under åren 1927–1938 arresterades över 1,5 miljoner personer, varav 681 000 avrättades som fiender till staten. Förvisningarna och avrättningarna av de nationella minoriteterna – framförallt den polska och den tyska – som sågs som potentiella förrädare, var systematisk: ”Sovjet stod inför ett reellt krigshot och terrorn genomfördes i namn av statens säkerhet.”

Kotkin jämför Stalins politik gentemot Hitler med den som Chamberlain talade för i väst 1938, *appeasement*. 1941 var Stalin väl medveten om krigshotet från Tyskland: ”för Stalin gällde inte frågan om kriget med naziregimen var oundvikligt utan om det var oundvikligt just det året”. Stalin gjorde allt han kunde för att förmå Hitler att tillsvida lägga eventuella angreppsplaner mot Sovjet på hyllan. Han väntade på ett tyskt ultimatum och han var kanske, skriver Kotkin, beredd till eftergifter.

Morgonen den 22 juni 1941 inleds det tyska angreppet. Kotkin redogör för skeendet timme för timme denna kväll i Stalins ämbetsrum. Försvarsminister Semjon Timosjenko och general Gregorij Zjukov försökte övertyga honom att full krigsmobilisering var nödvändigt. En order om en sådan utfärdades tjugominuter över tio på kvällen. Det var dock för sent för att möta den tyska invasionen. En betydande del av Sovjets flygvapen förstördes på marken. Det är dock fel, som ofta har antagits, att Stalin drabbades av en djup depression. Han överlät visserligen till Molotov att hålla radiotalet till nationen, men var själv samma dag på plats i sitt ämbetsrum för att leda kriget mot Hitler. En vecka senare var han inte bara partiledare, utan också regeringschef, försvarsminister och högste överbefälhavare. Om kriget och de efterföljande åtta åren skall nästa del av Stephen Kotkins monumentala biografi över Josef Stalin handla. 🌸

Peter Johnsson

**STALIN, VOL II
WAITING FOR
HITLER, 1929–1941**
STEPHEN KOTKIN
Penguin 2017

**Jacob Zuma: kombinerade
nytta med nöje.**

FOTO: SIPHIWE SIBEKO/TT

Att kapa staten

SYDAFRIKA

Stora journalistiska avslöjanden börjar ofta med ett hugskott, en vag idé. ”Det här verkar egendomligt. Kanske borde jag titta på det?”

Det var så den sydafrikanske radiojournalisten Barry Bateman tänkte morgonen den 30 april 2013, när han rattade sin bil från Pretoria mot Johannesburg. En bra reporter skall drivas av lika delar nyfikenhet och tvivel, och Bateman hade drabbats av båda dessa kvällen innan när han hade tagit emot en tweet på sin telefon. Det var ett nyhetstips. Avsändaren hade skrivit att ett stort bröllopsfölje skulle landa på militärflygfältet Waterkloof följande morgon i ett civilt trafikflygplan från Indien. Det kunde röra sig om upp till 200 personer, inbjudna av den förmögna sydafrikanska familjen Gupta.

Ett civilt, utländskt flygplan på militärbasen Waterkloof, fjärran från pass- och tullkontrollanter? Det lät inte sannolikt, men när Bateman svängde av motorvägen i riktning mot flygbasen mötte han en kortage med stora och väldigt dyra fordon, eskorterade av polisbilar med blinkande blåljus och tjutande sirener.

Batemans första radioreportage

om hur familjen Gupta hade satt alla regler ur spel och låtit sina långväga bröllopsgäster landa på hemligt militärt område blev inledningen till en hel rad sensationella avslöjanden. Bit för bit eroderade marken under maktens boningar i Sydafrika. Alla de korruptionsanklagelser som väcktes med journalisternas trägna arbete pekade entydigt åt ett håll: president Jacob Zuma själv.

Några av de journalister som allt sedan det famösa bröllopet kom att ägna sig åt gammal hederlig *muck raking* har nu samlat sina fynd och publicerat dem i bokform. *The Republic of Gupta* av Pieter-Louis Myburgh är en av dessa. Det är en oerhört väl dokumenterad genomgång som handlar om hur de tre indiska bröderna Gupta kom till Sydafrika på jakt efter pengar, makt och inflytande och på häpnadsväckande kort tid lyckades uppnå allt detta.

State capture är den term som Myburgh återkommande använder för att beskriva hur bröderna genomförde sitt värv. De lade beslag på staten genom att målmedvetet och metodiskt bearbeta individer som de ansåg hade framtiden för sig. Den främste av dessa var den lovande politikern Jacob Zuma. När denne blev president och hans son Duduzane Zuma installerades i ledningen för Guptaimperiet öppnades en hel palett av möjligheter. Ministrar avsattes, andra tillsattes och mirakulöst

nog visade sig dessa ommöbleringar hela tiden gynna Guptas affärsintressen. Som i sin tur gynnade familjen Zuma. Den takt med vilken Guptas förmögenhet växte saknar motstycke i Sydafrika.

Bröderna Ajay, Atul och Rajesh Gupta samt deras syster Achla växte upp i staden Saharanpur i delstaten Uttar Pradesh. De dominerande näringarna där var jord- och skogsbruk, och handel i vid mening. Deras pappa byggde upp ett litet affärsimperium med fokus på konstgödning, kryddor och textilier. Familjen hade det gott ställt, men inte mer. Något liv i lyx och överflöd var det inte fråga om. En sydafrikansk reporter som besökte Saharanpur beskrev Guptas barndoms-kvarter som förfallna med sedvanligt stökiga gator. Barnen Gupta cyklade till skolan och storebror Ajay började arbeta i pappans företag redan som tioåring. När

några år körde de omkring i BMW-bilar och en av deras nyfunna vänner berättade senare att Atul Gupta tidigt skrot om sina goda kontakter med ANC. Det var särskilt en person i partiet som bröderna uppvaktade och stöttade. Han hette Jacob Zuma.

Det dröjde inte länge förrän Ajay Gupta tog plats i en diskret grupp med uppgift att vägleda den blivande presidenten Thabo Mbeki med goda råd gällande ekonomi och affärer. Detta gav nya kontakter som fick familjeföretaget att expandera. Jacob Zumas son Duduzane rekryterades till styrelsen och Bongzi Nge-ma-Zuma, en av Zumas fruar, anställdes i det Guptacontrollerade gruvföretaget JIC Mining Services. Även Zumas dotter Duduzile hamnade i ledningen för Sahara Computers. Bröderna Gupta förklarade krig mot "det vita monopolkapitalet",

"När Jacob Zuma blev president och hans son Duduzan installerades i ledningen för Guptaimperiet öppnades en hel palett av möjligheter."

han närmade sig vuxen ålder skickades han utomlands av sin far för att undersöka affärsmöjligheter i Singapore och Kina, dock utan större framgång.

Varken Ajay eller övriga familjen lät sig nedslås, utan riktade istället in sig på det just då mest spännande landet i östra hemisfären; Sydafrika. Där var stora saker i görningen, det förstod alla som följde nyhetsrapporteringen. Pappa Gupta bestämde att näst äldste sonen Atul skulle skickas dit för att sondera terrängen. Denne var 23 år gammal när han landade i Sydafrika år 1993.

Han kom till ett land där nationalhjälten Nelson Mandela hade frigivits ur fängelset tre år tidigare. Hela samhället höll på att stöpas om. Ekonomin skulle förvandlas, förmögenheter omfördelas och nya makthavare skulle installeras. Det var inte längre någon fördel att vara vit i Sydafrika. Landet var instabilt, det skakade i sina grundvalar och det politiska våldet skördade dagliga offer. Det år då Atul anlände dödades närmare 4 000 människor i dåd som var politiskt motiverade. En sådan samhällssituation skulle ha kunnat avskräcka vem som helst från att ge sig in i affärsverksamhet, men där andra såg risker såg bröderna Gupta och deras far bara möjligheter. Nu skulle nya kvastar sopa.

Bröderna Gupta började bygga upp dataföretaget Sahara Computers. Efter bara

ett krig som låg perfekt i tiden, och startade även en tidning och en tv-station för att föra ut sitt budskap.

Med allt detta på plats öppnade sig nu möjligheter för Guptafamiljen att styra utnämningar av politiska befattningshavare. Deras inflytande växte och det var den processen som Myburgh beskriver som state capture. En mängd politiker, inklusive Jacob Zuma själv, blev enligt Myburgh hängande som marionetter i bröderna Guptas händer.

De båda författarna Adriaan Basson och Pieter du Toit skräder heller inte orden i sin uppgörelse med Zumas korruptionskultur, *Enemy of the People*. Där Myburgh i sin bok om familjen Gupta excellerar som undersökande journalist, opartiskhet och konsekvensneutral, är Basson-du Toit avsevärt mer fördömande i tonen. De vill ställa Zuma till svars, han ska inte få slippa undan. Som kritiker av det styrande svarta politiska etablissemangen skjuter de med tungt artilleri, vid första anblicken från en närmast obsolet bastion. De är båda boer,

Gräddfil: Familjen Gupta landar.

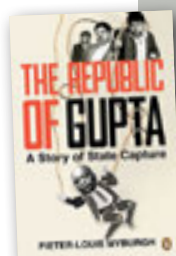
ILLUSTRATION: SAPIRO

representanter för landets gamla maktelit från apartheidtiden, och sticker inte under stol med att de älskar boernas afrikaanskultur. Men de är också erkänt skickliga och prisbelönta undersökande journalister, och det finns inget i deras bok som omedelbart avslöjar dem som partiska propagandister. Den politiska händelseutvecklingen i Sydafrika ger dem också stöd i den fräna kritiken av Zuma.

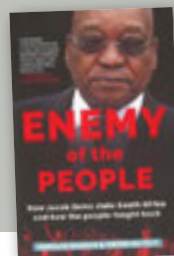
Den bild som Basson-du Toit ger av Jacob Zuma själv och det politiska sammanhang som lyfte fram honom är fascinerande, nästan otrolig. I svenska nyhetsmediers rapportering har han aldrig riktigt tagit form, utan förblivit relativt anonym. I *Enemy of the People* träder han fram som den store politiske domptör och manipulatör han uppenbarligen är. Han var aldrig helt och hållet bröderna Guptas marionett, det förstår man. Han var själv duktig på att dra i politiska trådar. Många som har träffat honom beskriver honom som förödande charmig.

Den korruptionskultur som båda böckerna skildrar är extremt illavarslande för Sydafrikas framtid. Samtidigt kan man konstatera att de avslöjanden som presenteras är resultatet av en i afrikanska sammanhang ovanligt fri press och ett likaledes ovanligt självständigt rättssystem. En av de synbara paradoxerna under apartheidtiden var att den vita rasistregeringen var noga med att följa lagarna. Dessa var ofta helt perversa med sin fixering vid människors rastillhörighet, men kravet på korrekta

>>

THE REPUBLIC OF GUPTA
A STORY OF STATE CAPTURE
PIETER-LOUIS MYBURGH
Penguin 2017

ENEMY OF THE PEOPLE
HOW JACOB ZUMA STOLE SOUTH AFRICA AND HOW THE PEOPLE FOUGHT BACK
ADRIAAN BASSON & PIETER DU TOIT
Jonathan Ball 2017

rättegångar var absolut. En åtalad dömdes inte ohörd, och med finansiering från utlandet – till stor del från Sverige – skolades en mängd skickliga jurister in som försvarare av dem som anklagades för politiska brott.

Det är intressant att notera i *Enemy of the People* hur alla Jacob Zumas svindlerier tycks ha hamnat hos åklagare som genast började förbereda åtal. Det var den rättsprocessen som fick Zuma att desperat klamra sig fast vid presidentposten och nu skall det avgöras hur mycket han kan fällas för.

Mest uppmärksammat är fallet med Zumas lyxbostad i hembyn Nkandla. Det började med ett journalistiskt avslöjande och slutade med ett rättsfall som kastade svarta skuggor över hela regeringen, och även ANC. En reporter som besökte byn upptäckte att omfattande byggnation pågick där och började ställa frågor. Det föreföll som om arbetet handlade om att uppföra en palatsliknande byggnad med tillhörande faciliteter, som exempelvis landningsplats för helikopter och väl tilltagna byggnader för presidentens personal. Vem betalade för allt detta? Det var ju uppenbarligen Zumas privata bostad.

Jacob Zuma hävdade att alla pengar togs ur familjens egna fickor. Staten hade ingen inblandning i finansieringen, påstod han. Det visade sig vara ren lögn. Kostnaden för bygget beräknades till 203 miljoner rand, cirka 135 miljoner svenska kronor. Skattebetalarna hade stått för merparten.

Som president levde Zuma ett mycket extravagant liv. Han hade också fyra fruar och 22 barn att ta hand. De var inte billiga i drift och genom sitt samarbete med bröderna Gupta som lockade med ljusskygga affärsförslag fanns ständigt frestelsen att byta ut en minister här och en domare där för att skapa förutsättningar för nya illegala penningtransaktioner. I den rättsstat som Sydafrika trots allt fortfarande är var det bara en tidsfråga innan bubblan skulle spricka.

De båda böckerna om Jacob Zuma och bröderna Gupta utgör fascinerande läsning. Dock kräver de stor koncentration, de innehåller ett myller av namn och händelser som kan vara svåra att sortera för den som inte är väl bevandrad i Sydafrikas politiska liv. Som politisk journalistik är de magnifika, stilbildande. När får vi se den här typen av granskningar av svenska politiker och lobbyister? ✨

Bengt G Nilsson

Ilska: bör framföras under kontrollerade former.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Se dig om i vrede

FILOSOFI

Martha Craven Nussbaum är en av vår tids mest uppburna och citerade filosofer. Den form hon har mejslat ut för sitt skrivande och tänkande utgår från den analytiska traditionen med neo-aristoteliska förtecken. Härifrån förfinar och återanvänder hon troper och teman om och från humanistisk etik. Blicken riktas särskilt mot rättvisefrågor, antikens texter och idévärldar och insikter från praktisk klokhet. Hon har i sin mästerliga samling *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature* (1991) skildrat hur man kan närma sig en filosofisk kärna i kärleksbegreppet genom att använda egna erfarenheter och skönlitteratur för att nå teoretisk insikt.

Viljan att komma till botten med en fråga, att verkligen reda ut, systematisera och frilägga lager av innehållsliga möjligheter, präglar Nussbaums metod. När hon är som bäst lyckas hon få sin läsare att oförmodat se den punkt som leder till en internaliserad filosofisk kunskap via beskrivande epifanier. Genom att resonera med förnuft, ännu mer förnuft, och några välavvägda passager känsla, förnimmer vi som läser henne en sammansmältning av jaget och världen.

För att hon ska kunna vara som allra

bäst behövs två ingredienser som tyvärr ibland saknas i *Anger and Forgiveness*: dels en avslappnad men tydlig signal till oss som läser om varför vi ska följa resonemangen, dels en förmåga att inse när de klassificeringar hon vill diskutera inte längre är intellektuellt engagerande utan långgrandiga. Nussbaum är så kompetent, beläst, kunnig och hängiven, men, frågar jag mig titt som tätt när jag läser och antecknar – är det *intressant*?

Nu ska det direkt sägas att min blick på Nussbaum är litteraturvetarens. Jag har ingen spjutspetskompetens inom känslans filosofi. Att hon trots detta kan tolkas och intressera brett avslöjar något om hennes ställning och intellekt. Hon vill nå, uppfattar jag, en vidare läsekrets än den som ofta blir den gängse för akademiska filosofer, som genom specialisering och interna tankebilder tenderar att bli exklusiv. Intressant nog finns, vad jag känner till, heller inga nussbaumianer – hennes *following* består istället ganska ofta av filosofer och andra humanvetare som längtar ut och vill överskrida ämnesgränser.

I *Anger and Forgiveness* finns mycket av det filosofiskt konventionella i form av traditionens understöd och en önskan om att med hjälp av historien kunna initiera en filosofisk vändning. Affekten "anger", ilska eller vrede, har djupa

rötter. Nussbaum vill tänka vidare, i dubbel mening. Vrede, skriver hon i sin introduktion, är alltid normativt problematisk oavsett om vi talar om det personliga eller det offentliga. Detta påstående är centralt i boken och fungerar som den huvudsakliga utgångs- och referenspunkten. Att analysera vrede filosofiskt på det sätt Nussbaum gör, innebär även att man utöver idén om att ett allvarligt fel begåtts mot någon behöver adressera tanken att den som har utsatt någon för detta bör straffas. Båda dessa tankeled – brottet och straffet som koncept i relation till mänsklig vrede – behöver kvalificeras.

Nussbaum introducerar ”hämd” (i form av till exempel kosmisk balans) och ”ställning” (i form av till exempel förödmjukelse) som två skilda figurer som liksom arbetar runt konceptet vrede. Hon hänger upp ett pärlband av begrepp i bokens första del, för att klargöra de filosofiska utgångspunkterna. Bokens inledande tre kapitel representerar den klassiska orienteringen medan resterande avsnitt formulerar och utvecklar reflexionerna.

Problemet med vreden är att den följs av en önskan om vedergällning. En sådan önskan, argumenterar Nussbaum, är i grunden oförsvarlig. Antingen leder den till hämd, och hämd är irrationellt, eller till att man genom vedergällningens falska blick tycks tro att förminskandet av den man hämnas på lyfter den som hämnas. Även om vedergällningen är moraliskt rimlig, så leder den till ett narcissistiskt misstag som samhället bör avråda ifrån och aktivt motverka. Trots de inneboende brister och etiska svagheter som Nussbaum menar att konceptet vrede innehåller, så tillstår hon att begreppet har tre tydliga funktioner: för det första kan en individuellt upplevd vrede indikera att en oförrätt har begåtts, men man bör vara vaksam på den egna partiskheten. Den personliga världen – upplevelser och erfarenheter på individnivå – ryms i denna första kategori.

För det andra kan vrede fungera som en motivation, ett medel, för att agera mot det som är orättfärdigt. Det kan finnas kunskap att inhämta – om vreden disseskeras. För det tredje kan vrede fungera förbyggande genom att olika handlingar där vrede gjort skada framhålls som avskräckande exempel. Inom denna tredje funktionskategori menar Nussbaum att ett kontrollerat framförande av ilska är att föredra framför att verkligen vara arg, på riktigt; en utsaga som doftar kritik av amerikansk samtid men också tyder på en filosofisk position som attraheras av tanken om det rituella funktion. Riten som iscensättande underkastelse

för att nå insikt är en intressant abrovink i Nussbaums teori.

Den moralfilosofiska hållning som Nussbaum har bygger på ett engagemang för jämlikhetstanken om människans okränkbara värde, och med hennes argumentation följer en konsekvensetik. I ett annat sammanhang kan man säga mycket om just denna aspekt, då den griper in i så många samtidsfrågor och idékomplex. Medkänslan för utvecklingsländer och fattigdoms- och fredsfrågor som finns hos Nussbaum hämtar näring från denna bas. Hennes grundhållning är viktig att nämna eftersom den agerar bestämmande för en annan Nussbaumska tankeform för vreden, vilken hon benämner övergång (”Transition”). Den nuvarande förståelsen av begreppet vrede kräver ett tillbakablickande, att vi upprätthåller en negativ bäge bakåt. Nussbaum menar att vrede

”Problemet med vreden är att den följs av en önskan om vedergällning. En sådan önskan är i grunden oförsvarlig.”

behöver förmås att bli framåtblickande: på så vis får konceptet en annan mentalitet, som söker rättvisa och broderskap. Genom att försätta vreden i en viss form av rörelse kan den riktas mot framtiden, mot en förändring av världen, som i sin förlängning leder till mindre ondska. Idén är sammanflätad med en fredstanke.

Bokens undertema är förlåtelse. Nussbaum påtalar själv att hon gör ett avsteg från den antika tradition hon så gärna återvänder till genom att uppehålla sig vid förlåtelse (som till skillnad från vrede inte tycks vara ett koncept för henne utan snarare ett ämne). Då den moderna diskussionen gjort förlåtelsen till dygd och förbinder den med vrede, vill hon relatera begreppen till varandra. I dess verkställande form är förlåtelse både för uppförande och för undersökande, menar hon, och Nussbaum för ett både avancerat och spännande kritiskt samtal med den judisk-kristna idétraditionen och dess praktiska implementeringar av just förlåtelsen.

Min läsning är att hennes idealistiska och filosofiskt pratiga sida framträder genom de olika exempel hon ger i bokens mittenpartier. Det är också i den filosofiska ovanan att ogenerat plocka från livets och texternas alla genrer utan hänsyn till kontextuell betydelse som jag tycker att hon blir enformig. Hon lyckas på ett imponerande skickligt sätt visa att när vrede förstås – om det

placeras i övergångsfasen ”Transition” – så blir frågan om förlåtelse trivial. Positionen känns strålände välargumenterad och befriande! När det i kapitlet ”Intimate relationships” *en passant* påstås att ”vi hör ofta att kvinnor behöver bli bättre på att använda sin vrede” så blir iveren att röra sig spänstigt mellan olika sfärer lite för lättvindig. Utsagan tas givetvis vidare för att fördjupas, men utforskandet av begreppet förlåtelse blir emellanåt för obestämt, nästan banalt.

Nussbaums tolkning av Philip Roths roman *Amerikansk pastoral* i samma kapitel skulle behöva mer utrymme än den ges för att den skönlitterära textens fulla komplexitet och raffinerade berättarteknik skulle kunna framträda. Nu fastnar romanen, liksom diskussionen kring exempelvis Martin Luther King, i

exemplum-fällan. I jakten på att befästa teorierna förvandlas konst och politik till moraliska anekdoter. Det är synd, men symtomatiskt, när anspråken är så allomfattande som i den här boken.

I förordet bugar Nussbaum inför den moderna moralfilosofins största begåvning, Bernard Williams. Hon står i tacksamhetsskuld, säger hon, och har egentligen inte förstått förrän efter hans bortgång vilken påverkan han har haft på hennes tankeverksamhet. Vi möter livet med olika etiska attityder. Detta är den skenbart enkla utgångspunkten för den moralfilosofi som Bernard Williams representerar. Mitt ödmjuka önskemål till nästa stora och egna bok från Nussbaum är att hon sätter Williams etiska attityder i bruk i större utsträckning än vad hon gör i *Anger and Forgiveness*. Att hon drar ner på den amerikanska effektiviteten som paradoxalt nog kräver så många ord och istället fokuserar på att hitta en mer impressionistisk stil för sitt formidabla tänkande. När det kommer till en så lysande akademiker som Martha Nussbaum har man lov att ställa höga krav. 🌸

Anna Victoria Hallberg

**ANGER AND FORGIVENESS
RESENTMENT,
GENEROSITY, JUSTICE**
MARTHA C NUSSBAUM
Oxford University Press 2016

Vatikanen: mörkret faller.

FOTO: JOHANNES SÖDERSTRÖM/TT

Synd och skam

REPORTAGE

Vad händer egentligen i Vatikanen? Vad ligger bakom alla rykten om korruption och sexuella övergrepp mot unga prästelever? Den frågan ställde sig den italienska journalisten Gianluigi Nuzzi för tio år sedan. Sedan dess har han granskat det katolska kungariket och hunnit publicera fem böcker i ämnet. Senare anslöt sig också kollegan Emiliano Fittipaldi, som nu har hunnit ge ut tre.

Hösten 2017 kom de två senaste: Gianluigi Nuzzis *Peccato Originale* (Ursynen) och *Gli Impostori* (Bedragarna) av Emiliano Fittipaldi. Av Nuzzis tidigare Vatikanbevakning bör man nämna böckerna *Vaticano S.P.A.* (Vatikanen AB) från 2009, *Sua Santità* (Hans Helighet) från 2012 och *Via Crucis* (Smärtornas väg) från 2015. Samtidigt har Fittipaldi publicerat böckerna *Avarizia* (Girighet) 2015 och *Lussuria* (Lusta) 2017. Dessa verk innehåller tillsammans ett stort antal välgjorda undersökningar och analyser.

Ett område som var särskilt angeläget att granska var alla rykten om sexuella övergrepp på minderåriga. Vatikanen

har en egen prästutbildning, där eleverna inkvarteras i Vatikanen och införlivas i denna katolska miljö, bland annat genom att få assistera som korgossar i mässor i samband med olika högtider, ibland i påvens närvaro. Bostaden ligger i det prestigefyllda Palazzo San Carlo, ett elegant palats där den före statssekreteraren i Vatikanen Tarcisio Bertoni tog ut svängarna och lät inreda en lyxig toppvåning för sin egen del. Rapporter och vittnesmål om sexuella övergrepp i denna skolmiljö har ständigt varit på tapeten.

Bägge författarna undersöker ett spektakulärt fall där förövaren fortfarande går fri. Nuzzi intervjuar ett ungt vittne, polacken Kamil Tadeusz Jarzembowski, som har varit elev i Vatikanen och bott i San Carlo-palatset. Kamil beskriver hur hans kamrat utnyttjades 2014.

Kamil delade rum med en annan pojke, som får heta "Paolo". Flera nätter i veckan smög en lärarassistent in i pojarkarnas sovrum och förgrep sig på Paolo. Övergreppen skedde "utan dialog, utan ord och känslor. Det var mycket skrämmande. En fullständig förnedring", säger Kamil. "Jag drog täcket över ögonen för att slippa se." Kamraten vågade inte protestera och inte anmäla, han var rädd för repressalierna. De gånger han avvisade

förövaren blev han alltid hånad och illa behandlad under de närmast följande dagarna. Till sist tog Kamil mod till sig och anmälde övergreppen till den ansvarige prästen i förläggningen. Men ingenting hände och övergreppen fortsatte. Han gick då till nästa instans i hierarkin, men tystnaden förblev kompakt. Slutet blev att Kamil straffades för sin anmälan genom att bli relegerad från skolan. "Det var våren före sista läsåret. Jag fick inte avsluta utbildningen. Mitt liv är förstört", säger han.

Tystnadskulturen inom Vatikanen är djupt rotad, skriver Nuzzi. Konflikter och bråk som stör det omgärdade livet måste tystas till varje pris. I det läget är naturligtvis rapporter om sexuella övergrepp – som ju strömmar in från hela den katolska världen – extremt ovälkomna.

Dessa anmälningar landar till att börja med i Vatikanens disciplinkontor, som sedan kan anmäla fallen till Vatikanens domstol. Det totala antalet rapporter om katolska prästers sexualbrott håller sig runt 400 per år. Under Franciskus första tre år som påve beräknas Vatikanen ha tagit emot cirka 1 200 rapporter om pedofili från olika håll i världen. Cirka 25 procent av fallen har bedömts som mycket allvarliga. När pedofilbrotten anses vara "särskilt graverande" får förövarna lämna prästerskapet. Vanligare är att de döms till förflyttning till annan ort, eller till "ett liv i avskildhet och bön". Domarna hemligstämplas alltid och alla vittnen får avge tystnadslöfte. "Det finns ingen plikt att anmäla vidare till civil domstol", noterar Fittipaldi torrt.

Ofta tar det tid innan övergreppen uppdagas. Ibland försvinner offret. Både Nuzzi och Fittipaldi tar upp ett olöst 35-årigt drama som fortfarande genererar misstankar mot Vatikanen. Det rör sig om flickan Emanuela Orlandi som försvann den 22 juni 1983. Hon var 15 år.

Fittipaldi beskriver detaljerat hur det hela började: Flickan kom ut ur en port intill kyrkan Sant' Apollinare i Rom. Hon hade övat tvärflöjt i musikskolan, och nu skulle hon – om allt hade varit som vanligt – gått hem till Vatikanen där hennes far var anställd som vaktmästare. Familjen bodde i ett av husen intill påvens bostad. Men Emanuela gick inte hem, utan ringde hem och sa att hon fått ett smickrande anbud, hon skulle – mot en summa pengar – få representera ett känt sminkmärke och delta i modeföretaget Sorelle Fontanes kommande modevisning. En stund senare sågs hon stiga in i en svart bil. Det var det sista man såg av henne.

Ingen kunde förklara vad som hade hänt. Efter någon dag kommer en rad telefonsamtal till Vatikanen och familjen,

där okända röster säger sig hålla Emanuela fången och kräver frigivning av turken Mehmet Ali Agca, som 1981 avlossade ett skott mot Johannes Paulus II på Petersplatsen. Men varken detta utpressningshot eller nya tips hjälper polisutredningen framåt. Det går flera år innan nästa händelse sätter fart på teorierna igen.

År 1990 blir den kriminelle gängleda-

"Kanske är det klokt att Franciskus anlitar en mängd pr-konsulter och lägger stora summor på att rehabilitera bilden av påvedömet."

ren Enrico ("Renatino") De Pedis nedskjuten på ett marknadstorg i Rom. Han begravs av de sina i en småstad i närheten, men efter några dagar ber plötsligt Vatikanen familjen om tillåtelse att föra stoftet till en krypta i den ovan nämnda kyrkan Sant'Apollinare för gravsättning där. Så sker också, och ryktena tar fart. Varför denna provocerande upphöjelse av en grov brottsling? Och omgivningens förundran minskar inte då Vatikanen dessutom ger De Pedis grav en påkostad inramning av diamanter och guld som i allt liknar det monument som pryder påve Pius VI:s grav i samma kyrka. Vatikanen svarar att De Pedis "idkat stor välgörenhet" och att hyllningarna står i paritet med hans insats. Gamla spekulationer om kopplingar mellan De Pedis gäng och Emanuelas försvinnande tar nu fart igen, men utan resultat.

Våren 2017 kontaktas Emiliano Fittipaldi av en visselblåsare som överlämnar ett kuvert. Det visar sig innehålla ett brev från kardinal Lorenzo Antonetti, den tidigare chefen för Apsa (Vatikanens interna egendomsförvaltning). Brevet är ställt till två kardinaler i Kurian och daterat 1998, alltså 15 år efter Emanuelas försvinnande. Där redovisas stora utbetalningar från Apsa till England, varav några direkt nämner "medborgaren Emanuela Orlandi" med kommentarer som "flyttning, avlägsnande, mat och logi". Fittipaldi drar naturligtvis slutsatsen att här kan – om handlingarna är äkta – finnas svart på vitt om Vatikanens inblandning i flickans öde.

Fittipaldi frågar sig nyktert om de upptecknade handlingarna verkligen kan vara äkta. Han åker till London för att undersöka bakgrunderna. Han tar kontakt med instanser som finns nämnda i dokumenten, men det visar sig svårt att få fram något att ta på. Uppgifterna om fleråriga vistelser i flickhem, besök på sjukhus et cetera – är de riktiga? Men ingen koppling till Emanuela Orlandi kan beläggas. När Vatikanen till sist kommenterar det hela är svaren ottydliga; "mycket otrevligt

material" och "saken är mycket komplicerad". Fallet verkar förbli olösbart.

En liknande mystik vilar över Vatikanens affärsbank, IOR (Istituto per le Opere Religiose). Där praktiserar ingen transparens trots de senaste årens internationella påbud, sammanfattar Nuzzi. Att IOR agerar som en offshorebank, skriver han, det har varit känt sedan länge.

Första gången detta stod helt klart var år 1992 då Italien drev sin landsomfattande antikorrupptionskampanj Mani Pulite (Rena Händer) efter den stora politiska maffiaskandalen. Det visade sig då att IOR inte hade några skrupler inför vare sig penningtvätt eller andra kolsvarta penningtransaktioner.

Det skulle dröja ett bra tag innan någon vågade läcka om Vatikanbankens affärsmoral. Den som tog det steget var ingen mindre än Benedictus XVI:s butler, Paolo Gabriele. År 2011 tog han kontakt med Gianluigi Nuzzi och överlämnade en bunt dokument som gällde vissa kardinalers ståtliga penningflöden via IOR. Tack vare dessa "Vatileaks" kunde författarna avslöja härresande fakta om kardinalers pråliga lyxvåningar och lukrativa affärer med pengar som skänkts till kyrkan.

Hur klarar då påvarna allt detta? Benedictus XVI hade av allt att döma en svår resa. År 2005 var han ny i ämbetet och satade hårt på att återupprätta Vatikanens rykte. Han røjde rent i ett par olagliga utlandsaffärer, skapade nya bestämmelser mot penningtvätt och inrättade en enhet för finansinformation. Men internt fanns ett starkt motstånd. Samma branta uppförsbacke väntade den italienske bankiren Gotti Tedeschi som hade kommit som ny chef för IOR 2009. Han avgick efter ett par år då de inre konflikterna blivit för stora. År 2013 gav också Benedictus XVI upp och lämnade sitt ämbete, trött och besviken.

Det var i den miljön den reformvänlige Franciskus landade. Hans jultal till Kurian 2014 har gått till historien. I en skarpt tillrättavisande ton beskylldes han medlemmarna för att lida av "andlig alzheimer" i form av grälsjuka, egocentricitet och likgiltighet inför lidandet och fattigdomen i världen. Istället efterlyste han samarbete och handlingskraft. Men den kvava luften var inte lätt att vädra ut; IOR:s nya chef, den tyske bankiren Ernst von Freyberg, mötte samma miljö som föregångaren och avgick efter 15 månader.

Något lugn infann sig alltså inte.

Kardinal George Pell, som Franciskus i stor stil hade rekryterat från Australien och utnämnt till sin närmaste man, anklagades för sexuella övergrepp. Efter åtskilliga turer är nu Pell tillbaka på sin hemmakinland, åtalad men ännu inte dömd.

I Syd- och Nordamerika anklagas katolska präster med jämna mellanrum för sexuella övergrepp på minderåriga. Nu senast hamnade ett sådant fall i blickfånget i samband med påvens besök i Chile i januari 2018, då folket gick ut i protest mot den katolska kyrkans provokativt milda behandling av förövarna. När Franciskus utanför besöksprogrammet fick frågan varför kyrkan såg så milt på ett känt pedofilbrott kom ett avväjande svar: "Det är rent skvaller... inga bevis..." Efter de orden har analyserna duggat tätt. "Var det gamla kompisar från ungdomen som skulle skyddas?"

Den formuleringen för tanken till boken *Il Papa Dittatore* (Påvediktatorn) från 2017, utgiven under pseudonymen Marcantonio Colonna, som kritiserar Franciskus hårt och beskriver hans arbetsmetoder som ren och skär härskarteknik. Samtidigt ses det som bevis på svaghet att påven någon gång visat mänsklig förståelse för vardagsmänniskors kriser och svåra beslut, till exempel skilsmässor. Franciskus idé om en "enkel-

Påve Franciskus, köper dyr pr.

FOTO: ANDREASSOLARO/TT

hetens grammatik" istället för pompa och ståt är naturligtvis också motbjudande för gamla traditionalister. Det återstår att se vad avsikten med bokens svartmålning är och vilken tilltro man ska sätta till de anonymt lämnade uppgifterna.

Nuzzi och Fittipaldi skriver noggrant och väl dokumenterat. De framställer Benedictus XVI och Franciskus som ivriga reformatorer, den förre en konservativ katolik, alltför svag för att kunna styra sitt härad, den senare en förändringsintresserad katolik med en tendens att vilja vara alla till lags. Undertiteln på Nuzzis bok anger hur han ser på påvens situation idag. Den lyder i översättning: >>

”Hemliga konton, gömda sanningar, utpressning: Maktblocket som hindrar Franciskus revolution.”

Kanske är det klokt att Franciskus anlitar en mängd pr-konsulter och lägger stora summor på att rehabilitera bilden av påvedömet. Det jobbet torde vara en rejäl utmaning. Hur slipa bilden av denna maktfaktor, skapad och styrd av män? Och hur rehabilitera dess kärna så att den svarar mot den yttre glansen?

I början var det närmast tabu att alls fundera på hur Vatikanen handskas med gåvorna och makten, menar Nuzzi. Så det dröjde innan medierna brydde sig om hans rapporter. Idag har detta ändrats. Medierna följer noga vad han och hans kollega avslöjar, och många av deras böcker är översatta till andra språk (dock inte svenska). Också den allmänna opinionen är numera positiv till granskningen – men Vatikanen fortsätter att vara tyst och sluten. Och vad tror han om fallet Emanuela Orlandi? Jo, säger han, i höstas möttes ett par kardinaler och Roms polismästare i största hemlighet, och nu har fallet öppnats på nytt av den italienska polisen. Familjen Orlandi har rätt att få veta sanningen. ✱

Annagreta Dyring

**PECCATO ORIGINALE
CONTI SEGRETI,
VERITÀ NASCOSTE,
RICATTI. IL BLOCCO
DI POTERE CHE
OSTACOLA LA
RIVOLUZIONE DI
FRANCESCO**
GIANLUIGI NUZZI
Chiarelettere 2017

**GLI IMPOSTORI
INCHIESTA SUL POTERE**
EMILIANO FITTIPALDI
Feltrinelli 2017

Dagens ungdom...

FOTO: ALAMY

Manlighetens förfall

PSYKOLOGI

I ett föga klassiskt avsnitt av radioprogrammet *Hassan* ringer Fredrik Lindström upp Expressens kulturredaktion och ber att få tala med musikkritikern och Springsteendyrkaren Måns Ivarsson. När det visar sig att Ivarsson är på semester presenterar sig Lindström som receptionist på Grand Hôtel i Stockholm och säger sig vilja lämna ett meddelande: nu har personalen på Grand monterat ner det duschdraperi som hängde i Bruce Springsteens rum, och herr Ivarsson är välkommen att hämta det i receptionen. Mig veterligen har den kanadensiske psykologen Jordan Peterson aldrig turnerat i Sverige. Men ifall Peterson någon gång skulle råka ha vågarna förbi vill jag redan nu anmäla intresse för begagnade duschdraperier, badhanddukar, sångöverkast och andra potentiella relikier. Vad mig anbelangar är karln i det närmaste en gudom.

Så sent som för ett par år sedan var professor Jordan Peterson – nu författare till kioskvältaren *12 Rules for Life. An Antidote to Chaos* – i princip okänd utanför sin institution vid University of Toronto. Idag är han – åtminstone om vi ska tro *New York Times* – västvärldens

mest inflytelserike tänkare och en fadersfigur för vilna unga män över hela världen. I skrivande stund har professor Petersons Youtube-kanal knappt en miljon prenumeranter, och hans föreläsningar om psykologi, teologi och moral har streamats tiotals miljoner gånger. Den 55-årige akademikern är vår tids mest osannolika Internetsensation.

Jag vill här påpeka att jag minsann fick upp ögonen för Jordan Peterson långt före alla andra. För ett par år sedan ombads jag av min amerikanska arbetsgivare att hålla en enklare kurs om personlighetspsykologi för läkarstuderenter. I min jakt på material och inspiration snubblade jag över ett par videoklipp från en intensiv kanadensisk professors föreläsningssal, och sedan var jag fast. Frestelsen att plagiera Petersons lektioner i min egen undervisning blev mycket svår. Sällan har man sett en sådan passion, berättarglädje och teoretisk bredd!

Akademiker inom psykologi och psykiatri kan grovt delas in i två kategorier: *tekniker* och *intellektuella*. I teknikerens värld går allt att kvantifiera, och psykiska besvär måste tvunget spåras till något slags kemisk obalans i det centrala nervsystemet. Dessa kolleger respekterar statistiska data och dubbelblinda

kohortstudier, men avvisar exempelvis psykoanalys som ogrundat svammel. Få av dem läser skönlitteratur, eller ens dagstidningar. De intellektuella är desto mer belästa, och har icke sällan intressanta saker att säga om varats olidliga lätthet eller själens obotliga ensamhet. Deras relativa ointresse för vetenskapliga metoder och evidens gör dem dock benägna att snöa in på allsköns långsökta hypoteser och terapeutisk voodoo. Jordan Peterson är ett slags omnipotent hybrid i psykdoktorernas fauna. Förutom att vara mer teknisk än teknikerna och mer intellektuell än de intellektuella, förmår han att skapa en fängslande och oemotståndlig syntes.

Peterson är kanske som mest intressant när han diskuterar religion och mytologi – ämnen han tar på största allvar. Det är numera regel snarare än undantag för populära tänkare som Richard Dawkins och Sam Harris att avfärda tusentals år av spirituell visdom som ren rappakalja, medan postmodernister inom akademien insisterar på att religiösa idéer bara finns till för att tjäna något slags maktapparatur. Petersons behandling av religion är avsevärt

Jordan B Peterson:
en försynens gåva.

FOTO: JASON FRANSON/TT

intressantare, och är kraftigt inspirerad av såväl Carl Jung som Charles Darwin. Liksom Jung noterar Peterson hur allsköns religiösa traditioner ofta delar vissa grundläggande budskap och beståndsdelar – vad Jung själv kallade för *arketyper*. Peterson menar att dessa antika kon-

”Peterson intresserar sig för eviga sanningar, och hans perspektiv är tusenårigt.”

cept knappast har överlevt genom en tillfällighet, utan att de snarare är resultatet av en utdragen, darwinistisk process, där endast de mest kärnfulla och mest relevanta lärdomarna har klarat livhanken.

Genom att behandla heliga texter som instruktionsböcker för mänskligt beteende, snarare än källor till vetenskaplig sanning, kringgår Peterson potentiellt tröttsamma resonemang om Guds vara eller icke vara. Om uråldriga skrifter från världens alla hörn berättar om hur högmod går före fall så ligger det något i detta, oavsett om Gud Fader verkligen existerar eller ej. Mycket av Jordan Petersons intellektuella gärning går ut på att koppla ihop dessa historiska destillat av mänsklig visdom och erfarenhet med modern neurologi och psykologi. Att han förmår detta konststycke, utan att för ett ögonblick sväva ut i pseudovetenskap eller ansvarslös spekulation, är rent enastående och ett mått på hans intellektuella skärpa och självdisciplin. Jag kan inte annat än beklaga Petersons kolleger vid Torontouniversitetet, som måste känna sig små i jämförelse.

Men vad har då Jordan Peterson för revolutionerande budskap att erbjuda den moderna människan? Inget vi inte redan kände till. Författaren Samuel Johnson lär ha påpekat att det ofta är viktigare att påminna folk om vad de redan vet än att lära dem något nytt. Detta är också Petersons ärende. Hans fullkomliga ointresse för ideologiskt mode är uppfrysande – inte minst i en tidsålder besatt av nymodighet, där förra veckans trend är denna veckas hatbrott. I Petersons värld är två föräldrar alltjämt

bättre än en, vissa kulturer uppenbarligen överlägsna andra, och män och kvinnor skiljer sig åt på alla möjliga vis. Peterson intresserar sig för eviga sanningar, och hans perspektiv är tusenårigt. I *12 Rules for Life. An Antidote to Chaos* – en utmärkt sammanfattning av hans spirituella och

moraliska tankegods – tar den milde men allvarsamme psykologen oss läsare i nackskinnet, tittar oss djupt in i ögonen, och påminner oss om vad vi kan göra för att leva ett värdigt och fullgott liv: *Tala sanning. Ta ansvar för dina egna handlingar och skyll inte ifrån dig. Behandla dina medmänniskor med respekt och lyssna på vad de har att säga. Städa ditt eget jävla rum innan du börjar kritisera världsordningen. Klipp dig och skaffa ett jobb.*

Detta må låta en smula strängt, men Jordan Peterson har sina läsares bästa i åtanke. I sann psykoterapeutisk anda är han noga med att delta i våra kval och lidanden, utan att för den skull låta oss komma undan med dåliga ursäkter och skitsnack. Även om bokens titel må låta en smula klyschig så vet Doktor Peterson bättre än att erbjuda enkla lösningar på svåra problem. Som erfaren kliniker känner han väl till att ingen terapeutisk modell, oavsett hur briljant eller vetenskapligt grundad den än må vara, överlever den första kontakten med patienten. Livet är, som Marcus Aurelius en gång påpekade, mer som brottning än som dans, och reella resultat kräver reella uppoffringar och hårt arbete. Petersons exempel på dylika är ofta personliga och djupt rörande; i synnerhet berättelsen om hans egen dotters kamp mot en svår, degenerativ ledsjukdom.

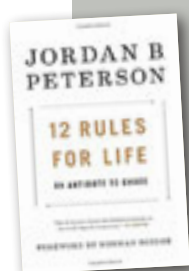
I *12 Rules for Life* ägnar Peterson också stort utrymme åt att diskutera unga män, vars kollektiva förfall han själv har bevittnat i sitt terapirum. Vi är vid det här laget vana att läsa om hur fler och fler pojkar misslyckas i skolan, för att sedan som vuxna män hamna utanför arbetsmarknaden. För dem av oss som tjänar vårt levebröd på att prata med ledsna människor är detta ingen statistisk eller sociologisk abstraktion. Nästan dagligen träffar jag själv unga män och pojkar som av olika skäl vägrar ”komma loss”, och som utan vidare ger avkall på utbildning, karriär och familjeliv, till förmån för öldrickande, nätporr och idiotiska datorspel. Denna epidemi har gett upphov till diverse osmakliga ”mansrörelser”, som skyller männens misär på kvinnor, journalister, politiker et cetera.

>>

Jordan Peterson sympatiserar inte med denna revanschism. Han betraktar vår postmoderna fixering vid offer-skap, självömkän och identitet som förödande för män och – i förlängningen – även för kvinnor. När den feministiska journalisten Cathy Newman nyligen hånade Petersons omsorg för unga, omogna hemmasittare ställde psykologen en retorisk fråga till henne: "Vem vill du egentligen ha som livskamrat? Ett förvuxet barn? Eller någon som kan utmana dig, och som du kan förlita dig på?" Här ligger förstås ett moment 22 i det krig mellan könen som enligt Henry Kissinger kommer att sluta utan vinnare, eftersom de stridande frater-niserar alltför mycket med fienden. Moderna kvinnor accelererar för fullt på arbetsmarknaden, samtidigt som vi med säkerhet vet att de högst ogärna gifter eller förökar sig med "förlorare" – här definierat som män under deras egen utbildnings- och lönenivå. En framtid där odugliga, arbetslösa män systematiskt väljs bort av framgångsrika, barnlösa kvinnor förefaller dys-ter för båda könen, och kan väl inte vara feminismens slutmål?

Är denne Jordan Peterson då full-komlig och ofelbar? Enligt min mening: ja. Såvitt jag kan se är han en profet som försynen har skänkt vår tid, och hans senaste bok är ett mäktigt, literärt bålverk mot moralisk relativism, postmodern cynism och andra mörka krafter som hotar vårt bräckliga samhälle. Om det inte vore för ett mindre stavfel på sidan 127 skulle man nästan kunna tro att *12 Rules for Life* har skrivits av Gud Fader själv i syfte att läxa upp vår dekadenta mänsklighet, och varna oss för den annalkande syndaflo-den. Om vår västerländska civilisation överlever detta århundrade, föreställer jag mig hur mäktiga kolosser kommer att resas till Jordan Petersons ära och hur våra tacksamma barnbarn kommer att vallfärda till hans föräldrahem i norra Kanada för att hedra hans minne. Själv nöjer jag mig med första tjing på duschdraperiet. ✂

Erik W Larsson

12 RULES FOR LIFE
AN ANTIDOTE
TO CHAOS
JORDAN B
PETERSON
Random House
2018

USA:s första stora misstag: Irakkriget

FOTO: TOM STODDART/GETTY IMAGES

Vinnaren som blev förlorare

GEOPOLITIK

Amerikanska vägval inom utrikespolitiken brukar tilldra sig stort intresse. Det är förstås inte någon tillfällighet. USA bär sedan andra världskriget upp det internationella systemet, i betydelsen att det är amerikansk ekonomisk, militär, och därmed även politisk makt som under årtionden har tillhandahållit en grundläggande ram för de internationella relationerna.

Också Sverige har varit och är i högsta grad en del av detta system. I själva verket har det varit en grundförsättnings för en gynnsam ekonomisk och annan utveckling, som vi har kommit att vänja oss vid under lång tid, och kanske ta för given. Bland de bärande elementen finns marknadsekonomins principer, makt-delning, rättssamhället, och de mänskliga rättigheterna i bred bemärkelse, det vill säga: i grunden den västliga modellen, samt en uppsättning internationella

institutioner skapade efter andra världskriget.

Resultatet har blivit globaliseringen, stadd i ständig förändring, och idag som bekant utmanad från olika håll. Inte bara i flera av kärnländerna i väst, utan också och kanske framförallt av stater utanför den västliga sfären. Systemets grundvalar liksom USA:s roll i detta är omgivna av större frågetecken än på länge. Färdriktningen för den amerikanska utrikespolitiken är således inte bara en akademisk fråga vare sig för Sverige eller för något annat land.

Mot den bakgrunden kan det konstateras att ett par tankeväckande böcker i ämnet publicerats av två tungviktare i amerikansk utrikespolitisk debatt, båda från den så kallade realistiska tankeskolan: Dels *A World in Disarray* av Richard Haass, för närvarande chef för tankesmedjan Council of Foreign Relations, och med många år på centrala positioner i tidigare republikanska administrationer. Dels *Mission Failure* av Michael

Mandelbaum, professor vid John Hopkins-universitetet i Washington. De två böckerna skärskådar fundamenta i amerikansk utrikespolitik. Infallsvinklarna är olika, men slutsatserna leder i stort i samma riktning.

Mandelbaum går igenom politiken under perioden 1993–2014, medan Haass tar ett bredare grepp kring frågor som rör det internationella systemet och dess framtid. Författarna resonerar kring USA:s intressen och roll i världen. I synnerhet Haass framställning kan ses som en genomgång av hur ett insnävat amerikanskt åtagande med utgångspunkt i en bibehållen internationalism skulle kunna se ut. Båda konstaterar att nya förutsättningar råder i internationell politik, till den grad att det är befogat att tala om ett systemskifte.

Vari består detta? I det faktum att de globala utmaningarna idag är sådana att inget enskilt land, inte heller USA, kan bemästra dem på egen hand. USA har varken förmågan eller viljan att spela den roll som det gjorde under efterkrigstiden. Finanskrisen 2008, med det finansiella systemet i USA som epicentrum och källa, var den enskilt viktigaste händelse som satte punkt för post-kalla kriget-perioden. De senaste amerikanska administrationerna begick därtill en serie misstag, vilket har förvärrat situationen.

”Drivkrafterna bakom Natoutvidgningen beskrivs som inrikespolitiska, utan någon nära koppling till USA:s utrikespolitiska intressen.”

Särskilt Mandelbaum fördjupar sig i dessa. Centralt för hans tes är att USA efter 1993, från att ha varit inriktat på amerikanska säkerhetspolitiska kärnintressen i form av försvaret av det egna territoriet och upprätthållandet av en rad alliansåtaganden, utan egentlig intern debatt övergick till att rikta in sig på att utvidga den västliga samhällsmodellen, politiskt och ideologiskt. Från att ha fokuserat på vad andra länder gjorde utanför sina gränser började man lägga stor vikt vid vad de gjorde på hemmaplan.

Washington ägnade sig under flera på varandra följande presidenter – Clinton, G W Bush, Obama – åt att försöka omvandla institutioner, värderingar och handlingsmönster i ett stort antal länder, däribland Kina, Ryssland, Irak och delar av Mellanöstern, Somalia, Afghanistan, Haiti, Kosovo och andra. Visserligen har åtskilliga administrationer dessförinnan också försökt att styra utvecklingen i andra länder, men aldrig tidigare som huvudfokus. USA spenderade

en stor del av sin makt på den geopolitiska motsvarigheten av lyx, enligt Mandelbaum: omvandlingen av andra länders interna förhållanden. Istället borde man ha fokuserat på det som var centralt för amerikansk säkerhet, nämligen att bibehålla det gynnsamma internationella läge som uppstod efter kalla krigets slut, med en inte total men dock frånvaro av säkerhetspolitisk rivalitet mellan stormakterna inom ramen för en amerikanskt präglad arkitektur. Eller annorlunda uttryckt: att förvalta den amerikanska segern i kalla kriget med försiktighet.

Politiken misslyckades kort och gott, säger Mandelbaum. USA lyckades militärt, men misslyckades politiskt. USA hade mer makt än någonsin, men uppnådde mindre än någonsin. Medan exempelvis Kina och Ryssland bedrev aktivt och hårt motstånd, saknades i många andra länder helt enkelt förutsättningarna för att åstadkomma så omvälvande förändringar. Om det är familje- eller andra typer av informella band som utgör grunden för överlevnad i ett samhälle, kan inte opersonliga institutioner av västligt snitt utan vidare införas utifrån. Föreställningarna om vad USA och andra likasinnade kunde åstadkomma saknade helt enkelt grund i verkligheten.

Haass uttrycker sig försiktigare än Mandelbaum, men innebörden av kritiken är ungefär densamma. Båda pekar på

Irakkriget 2003 och Natoutvidgningen som två särskilt stora amerikanska misstag. Angreppet på Irak av vid det här laget uppenbara skäl, och Natoutvidgningen, som av Mandelbaum utnämns till det värsta beslutet av dem alla, eftersom det, enligt honom, gjorde Ryssland till det antivästliga land det idag är. Drivkrafterna bakom Natoutvidgningen beskrivs som inrikespolitiska, utan någon nära koppling till USA:s egentliga utrikespolitiska intressen enligt ovan. Det var stödet från väljargrupper med rötter i Öst- och Centraleuropa i amerikanska nyckelstater som sattes i centrum.

Här kan konstateras att sådana synpunkter strängt taget avspeglar den ena sidan i den debatt som fördes i Washington också när det begav sig. Förvisso fanns det starka inrikespolitiska drivkrafter bakom Natoutvidgningen, men med i bilden fanns också tungt vägande utrikespolitiska överväganden. I denna vågskål låg det faktum att en framtida gräzon i det

ryska närområdet, mellan Ryssland och Tyskland, i sig ansågs kunna bli en källa till instabilitet, eftersom det skulle sända signaler som kunde missuppfattas eller utnyttjas av Ryssland. USA skulle i så fall under alla förhållanden riskera att dras in i en kris. Att neka väl kvalificerade länder medlemskap av geopolitiska hänsyn vore i sig ett ställningstagande, som skulle ha gått på tvärs mot hela det amerikanska åtagandet under kalla kriget.

Enligt de resonemang som fördes var Natoutvidgningen under alla förhållanden framförallt en politisk, inte militär, utvidgning. I mångt och mycket handlade övervägandena hos berörda om att möjliggöra ett bibehållt starkt amerikanskt engagemang i det framtida Europa, inklusive en bibehållen amerikansk garanti för den europeiska säkerhetsordningen. Detta är ju något som aldrig kan tas för givet, inte i det omstöpningskede som inträffade efter kalla kriget, inte heller idag. Utvidgningen blev möjlig eftersom det uppstod en allians mellan dem i Washington som tänkte i inrikespolitiska termer och utrikespolitiskt inriktade befattningshavare som ville skydda de starka banden mellan USA och Europa.

Författarna konstaterar också själva att det inte går att veta hur Ryssland skulle ha utvecklats i frånvaro av en utvidgning. Däri ligger den största svagheten i deras resonemang, som särskilt i Mandelbaums version inte heller lämnar något utrymme för mindre länders perspektiv. Att hävda att Natoutvidgningen var en större utrikespolitisk katastrof än Irakkriget 2003 framstår nästan som udda. Slutligen är det inrikespolitiska faktorer som har varit avgörande för den ryska utvecklingen. Haass konstaterar att den ryske presidenten har infört ett personligt styre, med långt större manöverutrymme än vad ledarna under Sovjettiden någonsin hade.

När det gäller den av Mandelbaum kritiserade politiken att sprida den västliga samhällsmodellen, har den byggt på arbetshypotesen att länder som gör sig beroende av globaliseringen och anammar dess institutioner blir mindre benägna att utmana systemet, militärt eller på andra sätt. Möjligen är det för tidigt att helt avvisa den teorin, trots alla befogade frågetecken. Det återstår strängt taget att se vilka de långsiktiga effekterna av staters fördjupade deltagande i den internationella ekonomin är. Att svårigheterna för västliga institutioner att snabbt få fäste i nya miljöer har underskattats, står nog däremot klart.

Hur ser då nästa fas i internationell politik ut? Haass tar, liksom Kissinger, sin utgångspunkt i begreppet ”ordning”. >>

Begreppet som sådant, konstaterar han, är neutralt. En ordning kan vara stabil, men den kan också vara instabil. En stabil ordning uppstår inte av sig själv, den måste skapas och upprätthållas.

Haass avvisar föreställningen att utvecklingen globalt trots allt går åt rätt håll, givet bred ekonomisk tillväxt, fattigdomsminskning, fortlöpande teknologiska framsteg och annat. Trenden är, tvärtom, nedåtgående, mot minskande ordning. Stormaktsrivaliteten växer, Mellanöstern slits sönder av inre motsättningar, EU har försvagats samtidigt som dess säkerhet utmanas av Ryssland, Kina pressar USA i Asien, där Nordkorea bidrar till att öka oförutsägbarheten. Vartill kommer klimatförändringar, spridning av massförstörelsevapen, globala hälsohot, den ökade användningen av cybersfären för negativa syften, terrorism, fördjupad fattigdom, flyktingströmmar och så vidare.

Hur står sig de globala institutionerna från efterkrigstiden? Dåligt, menar Haass. Det finns inte längre något samförstånd om grundprinciperna för de internationella relationerna. Inte heller finns det en otvetydig maktbalans, vilket öppnar upp för utmanare, särskilt i regionala sammanhang. Den kalla verkligheten är, säger han, att en bred samsyn saknas när det gäller vad som bör göras, av vem, och på vilket sätt gemensamma beslut skall fattas. Efterkrigstidens ordning byggde på staters suveränitet, men har inte förnyats, vilket gör att den institutionella beredskapen att hantera globaliseringens alla utmaningar är svag.

Mandelbaum ägnar inte särskilt mycket tankemöda åt FN, Haass något mer. Förhoppningarna på FN har aldrig varit realistiska, och är det än mindre idag, säger han. Ingen stat är faktiskt beredd att frånträda sina nationella intressen, oavsett vad FN säger, och internationell rätt har tenderat att få störst genomslag där minst står på spel, och vice versa. FN:s legitimitet brister helt enkelt, och förmågan att skapa verkningsfull konsensus i konfliktfyllda och komplexa frågor är begränsad.

USA:s andra stora misstag: Natoutvidgningen.

ILLUSTRATION: AREND VAN DAM

Som plats för möten och förtroliga diskussioner mellan stater har världsorganisationen däremot haft sitt värde. Beskrivningen av FN är visserligen ofullständig, men i stora delar korrekt.

Vad bör USA göra? Haass utgår från att en stor del av uppgiften att försöka tillhandahålla en grundläggande global ordning även under kommande årtionden faller på USA, helt enkelt eftersom ingen annan stat har förmågan. Men även om USA under flera årtionden förblir världens mäktigaste land, är det samtidigt sämre rustat än på länge. Också USA befinner sig "i oordning", ekonomiskt och politiskt. Det kräver långsiktiga, korrigerande åtgärder inrikespolitiskt, liksom "geopolitisk återhållsamhet". Den amerikanska politiken bör i långt större utsträckning bestämmas av utrikes- och säkerhetspolitiska kärnintressen, i mindre utsträckning av vad andra länder gör inom sina egna gränser, däribland graden av demokrati.

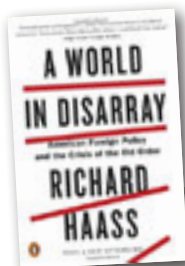
Samtidigt innebär globaliseringen att den traditionella, nationalstatsbaserade realismen måste uppdateras, för att bättre svara mot en värld där det ömsesidiga beroendet växer. Få ting har numera enbart lokala konsekvenser. Suveränitet behöver fortsatt byggas på gränssers okränkbarhet, men omdefinieras till att inkludera inte bara rättigheter, utan också skyldigheter ifråga om sådant agerande som påverkar andra.

Haass kallar detta för "sovereign obligation" – ungefär suveräna staters skyldigheter mot andra stater och folk.

Denna begreppsmässiga innovation kan nog sägas avspegla en förskjutning som i varje fall delvis tycks ha börjat inträffa, exempelvis när det gäller handel och klimat. Multilateralismen behöver, fortsätter han, bli mer flexibel till formen, beroende på vilken den aktuella frågan och deltagarkretsen är. Pragmatismen bör styra. Det gäller även USA:s relationer till andra länder – fasta allianser kanske inte är ändamålsenliga när ett visst land är samarbetspartner ena stunden, motståndare den andra. Han verkar förespråka en tilltagande ad hoc-isering av USA:s utrikesförbindelser.

Värdet av *A World in Disarray* och *Mission Failure* ligger i alla händelser inte bara i den inblick de ger i amerikansk utrikespolitisk debatt, på det sätt den förs i Washington, utan också i påminnelsen om att det internationella systemet befinner sig i en på många sätt dramatisk förändringsfas. Mycket starka krafter är i rörelse: ekonomiskt, socialt, politiskt och militärt. Ingen av böckerna behandlar specifikt den nuvarande administrationen, eftersom perspektiven är långsiktiga. Dock står de sig väl också i den korta tidsramen. Haass framåtblickande resonemang är skissartade, och han är naturligtvis inte den ende som funderar över framtiden för amerikansk utrikespolitik. Men

han beskriver en utveckling som leder bort från idag kända grundvalar till ett läge med, allra minst, minskad förutsägbarhet och institutionell stadga i internationell politik. Inget för den nervöst lagde. 🌸

**A WORLD
IN DISARRAY**
AMERICAN FOREIGN
POLICY AND THE CRISIS
OF THE OLD ORDER
RICHARD HAASS
Penguin 2017

MISSION FAILURE
AMERICA AND THE
WORLD IN THE POST-
COLD WAR ERA
MICHAEL MANDELBAUM
Oxford University
Press 2016

Jan Knutsson

Donald Trump: åt vilket håll ska kappan vändas?

FOTO: SAUL LOEB/AFP/TT

Det blåser på toppen

USA/POLITIK

Träsket. Tv-drama. Avsnitt nummer 60. Hope bekände "vita lögnar". Slutar nästa dag. Rob, som hon dejtade, sparkad efter misstänkt hustrumisshandel i båda äktenskapen. Jared får inte längre se topphemligt material, men höjdare på besök gav jättelån till det konkurshotade familjeföretaget. H R hotar att lämna Donald i sticket. Gary tröttnar och sticker. Melania väljer klänning till banketten.

Nästa vecka: Donalds handelskrig. Sugan på att trycka på sin stora kärnva-penknapp. Vlad mullrar. Xi bekräftar makten. Robert filar på fler åtal...

Såpopera-kungen i Vita huset vet hur man håller publiken fångad i en mestadels förfärad omvärld, såväl i "träsket" som utanför den washingtonska medie- och maktbubblan. Skandalerna virvlar förbi så snabbt att de tar ut varandra.

För tillfället testar Donald Trump ett annat och längre format. Han sitter med armarna i kors över det stinna bröstet. Lyssnar litet, nickar ofta, pratar vitt och brett. Gemensamt för intrigerna vi matas med i såpan *Träsket* och alla dessa tv-sända politiska sammanträden i Vita huset är att bilden av presidenten förblir densamma, dessutom densamma som den varit ända sedan inträdet på scenen

i juni 2015. Han har bara ett vagt hum om sakfrågorna, håller med den han sist talade med och medarbetarna får sedan slå knut på sig för att förklara vad de tror att han menade.

Förra våren förutspådde jag, inte särskilt djärvt, på dessa sidor att högen Trumpböcker bara skulle växa. De flesta är negativa i tonen, men undantag finns,

"Man kan dock inte beskylla Trump själv för hyckleri, medger Frum. Det väljarna såg var vad de fick."

till exempel *Let Trump be Trump*. Donald J Trump är "den störste storspelaren i den amerikanska politiska historien. Punkt. Ingen kommer tvåa. Ingen. Inte i modern tid. Ingen kommer ens i närheten", skriver radarparet Corey Lewandowski (kortvarig kampanjchef) och David Bossie (vän). Detta handlar om den osannolika valsegern, men nu filar de kanske på något liknande om Nordkorea och handelskriget om stålet – långbänksproblem där Trump onekligen svingar vilt omkring sig utan hänsyn till praxis i utrikes- och finanspolitisk elit och diplomati.

Intressant nog hade Michael Wolff tänkt skriva en positiv skildring av Trumps presidentskap. Han fick ja på sin förfrågan om tillträde och parkerade sig strategiskt på en soffa som alla passerar i Västra flygeln. Men snart upptäckte han att det

inte stod rätt till och som alla USA-intresserade känner till blev hans bok, *Fire and Fury*, istället den mest nedgörande och omtalade "tell all"-skildringen på många år. Att Wolff inte var särskilt populär bland journalistkolleger märktes i bemötandet, men han kunde ju skratta gott hela vägen till banken. Mest invändningar restes dels kring att han inte behärskar

det politiska spelet och därför inte dokumenterar några avgörande händelser, dels kring hans arbetsmetoder, och då inte bara det Bob Woodwardska återgivandet av hela samtal han rimligen inte har hört, utan hans beslut att "ta fasta på den version av händelserna jag trodde var sann".

Att Melania grät (inte glädjetårar) på valvakan? Att Trump inte trodde att han skulle vinna? Wolff bestämde sig för denna sanning fastän de flesta bedömare utgått från att den vidskeplige Trump inte vågade tro på seger men att han absolut inte ville förlora, särskilt inte mot en kvinna.

Den mest spännande figuren i dramat är egentligen chefsstrategen Steve Bannon, som fick sparken efter en frispråkig intervju med Robert Kuttner i vänstertidningen *The American Prospect*. Bannon »

hade betydligt större kunskaper och erfarenhet av amerikanska statsmakten (från flottan och Pentagon) än Trump. Bannons analyser av förvaltningen, den amerikanska ekonomin, Nordkoreaproblemet, det olämpliga i sonen Donald jr:s möte med ryssar och kvinnors växande betydelse i väljarkåren är ofta knivskarpa. I väntan på en eventuell "tell all"-bok från den ibland omdömeslöse Bannon skulle jag rekommendera Joshua Greens *Devil's Bargain* för mer insyn i de "antiglobalistiska" idéer som trots allt låg bakom Trumps "Make America Great Again".

Trumpskeptikerna tycker sig varje dag få bekräftat att de hade rätt. Man ska naturligtvis inte förbise hans många framgångar, och tankesmedjan Heritage Foundation har belåtet summerat att Trump har gjort politik på 64 procent av dess rekommendationer (mot bara

Steve Bannon: (relativt) kunnig och erfaren.

FOTO: JONATHAN BACHMAN

49 procent för Ronald Reagan vid motsvarande tidpunkt). Till exempel: uttåg ur klimatavtalet, högre försvarsutgifter, avregleringar, domartillsättningar, råva-ruexploatering på federal mark, skattesänkningar. Om det sistnämnda kan sägas att det knappast är någon Herkulesbedrift att driva igenom sänkta skatter med hjälp av en republikansk majoritet – och utan hänsyn till budgetunderskott eller statsskuld.

Men kaos och impulsiva tweetar dominerar, och mer än en betraktare suckar gärna att "Det är till och med värre än man kunde tro" (50 gånger värre, säger tidigare stabschefen Reince Priebus i en annan aktuell bok). David Cay Johnston, som har följt Donald Trumps affärer i 30 år, valde just den titeln till sin senaste bok. Han fastslår redan tidigt att "Trump's pre-

sidentskap handlar om Trump. Punkt." Sedan går han igenom hur Trump agerar på samma skumma sätt i Vita huset som under sin berg och dal-bana som affärsman. Lögn, överdrifter, illvilja, förhållning, inkompetens, alltid redo att sko sig själv, som när han och Melania klev ut ur limousinen framför det nya Trumphotellet på installationsdagen. Ett hotell, med bar och stek-

hus, som kan ta ut de högsta priserna i Washington för att folk vill synas där eller ställa sig in hos Trump.

Ett kapitel heter "Forgetting the Forgotten Man", med exempel på hur slappare miljökrav och urholkningen av konsumentskyddet i banksektorn riskerar att skada kärnväljarna. Avgörande i mellanårsvalet i höst och sedan i presidentvalet 2020 blir huruvida detta visar sig stämma. Reportrar på besök i trakter där Trump segrade med stora marginaler skickar tillbaka bulletiner om att folk inte gillar tonen och tweetandet, men att de är nöjda med att icke-politikern skakar om eliter och etablissemang. Johnston konstaterar för sin del att Trump

"bevisligen är olämplig att inneha något som helst offentligt uppdrag" och utgör en fara för hela världen.

Den konservativa skribenten David Frum framför ungefär samma argument och slutsatser om Trumps olämplighet i sin *Trumpocracy*, om än med elegantare språk och tydlig ideologisk underbyggnad. Han hämtar dock väl mycket ur sina egna läsvärda alster i *The Atlantic*, och citaten ur helt vanliga nyhetsartiklar ter sig ibland som utfyllnad. Noteras kan att han liksom Trump är en flitig tweetare med dagliga nålstick mot presidenten och dennes administration.

Frum's kapitelrubriker skulle passa även hos David Cay Johnston: "Plundering", "Svek", "Folkfiender". De två argaste kapitlen, "De undfallande" och "De tillåtande", handlar om alla de republikaner som gav efter för Trump under valrörelsen och sedan har sett mellan fingrarna med det usla styret till följd av Trumps egen "djupa och oförbätterliga avsmak för ordning" precis som i företaget Trump Organization. Det Bannonska hotet om att förgöra den administrativa staten tycks ske genom "att förlama" densamma genom att antingen underlåta att tillsätta vakanta tjänster alls, eller att besätta dem med oduglingar och lycksökare.

"Trumpokrati som system för maktutövning vilar inte på avreglering utan på icke-reglering, inte på att nedmontera staten utan på att förgöra staten i syfte att plundra staten", skriver Frum.

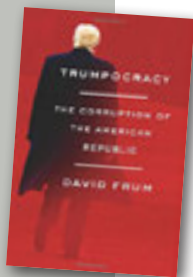
Det som stör intellektuella som Frum mest (ja, intellektuella på vänsterkanten också) är Trumps nonchalans gentemot hela den amerikanska värdegrunden. I stort som smått. Från att till synes strunta i rysk inblandning i amerikanska val, till smaklösa förolämpningar mot enskilda. Upprepade uttalanden styrker misstankarna om hans autokratiska tendenser, senast uppkasten om att beslagta vapen först för att sedan låta lagen ha sin gång samt obligatoriska dödsstraff för narkotikasmugglare eller "djur", som han säger.

Frum medger att Trump nosade upp och förmäddes att utnyttja, missnöjet i "det vita Amerika" och på så vis skapade ett tredje parti. Detta oroar Frum som ingår i den krets unga (eller inte längre så unga) tänkare som försöker formulera en konservativ agenda för det inte så vita framtida Amerika. Han uttalar besvärjelsen att det republikanska partiet överlever Trump, men är bekymrad över utsikterna. Går demokraterna framåt i kongressvalen, kan följden bli att trogna republikaner sluter upp bakom Trump och på så vis stärks hans grepp.

Om inte de sant konservativa kan hitta en utväg ut ur den Trumpska återvänds-

IT'S EVEN WORSE THAN YOU THINK WHAT THE TRUMP ADMINISTRATION IS DOING TO AMERICA
DAVID CAY JOHNSTON
Simon & Schuster 2018

TRUMPOCRACY THE CORRUPTION OF THE AMERICAN REPUBLIC
DAVID FRUM
Harper 2018

FIRE AND FURY INSIDE THE TRUMP WHITE HOUSE
MICHAEL WOLFF
Henry Holt & Company 2017

LET TRUMP BE TRUMP THE INSIDE STORY OF HIS RISE TO THE PRESIDENCY
COREY R LEWANDOWSKI & DAVID N BOSSIE
Hachette Book Group 2017

gränden, finns det en risk för att själva stabiliteten i det amerikanska samhället försvinner, menar Frum, som inte väjer för en del överord. Den sanna konservatismen måste bli "modern, ekonomiskt inkluderande och ansvarskännande inför miljön", förklarar han, med tanke på sitt avståndstagande mot trumpismen föreslår han möjligen litet ologiskt "en inbromsning av invandringen". Överhuvudtaget är alternativen han drar upp få – det kanske blir ämne för nästa bok.

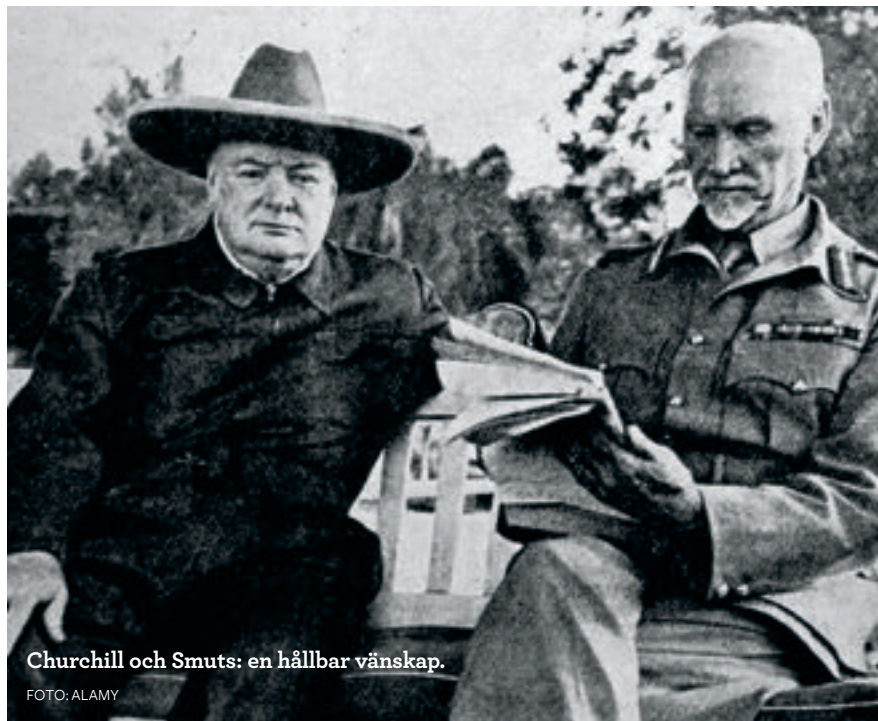
Bäst är Frum i avsnitt som det om de unga vita männen, eller med andra ord: inte slentrianbilden av de äldre vita männen, som röstade på Trump. De kände sig som losers i Trumps nollsummespel mellan vinnare-förlorare, och även om de inte tittar på Fox News uppfattar de kodorden som kablas ut. Statistiken bekräftar att det är synd om de här männen som drabbats hårt av strukturomvandlingen, med sjunkande löner, missbruk, skilsmässor och självmord. "Elitens Amerika märkte för det mesta inget av detta", menar Frum och exemplifierar med att begreppet "transgender" nämndes 1 169 gånger i *New York Times* från november 2015 till november 2016, medan "opioider" bara förekom vid 284 tillfällen.

Slutligen ännu en spådom. Högar av nya Trumpböcker kommer att publiceras, både i USA och i utlandet. Och gissningsvis kommer i alla fall någon att filmatiseras eller förvandlas till serie av någon tv-producent. Lämplig arbetstitel: Träsket.

I väntan på detta är Wolffs *Fire and Fury* förstås ett utmärkt tidsfördriv. Men många av de saftigaste godbitarna som plockades ut under den värsta medicercirkusen och turerna kring FBI, justitieministern, paret Jarvanka (dottern Ivanka och svärsonen Jared Kushner) och specialåklagaren för ett år sedan känns nu litet överspelade. Av kombinationen Frum-Johnston förstärks bilden av Trump som en bedragare och kleptoman utan principer, och sällsiffrorna antyder att efterfrågan på denna bekräftelse för #nevertrumpers är stor.

Man kan dock inte beskylla Trump själv för hyckleri, medger Frum. Det väljarna såg var vad de fick. Mot slutet väljer Frum i alla fall en optimistisk ton med förhoppningen att de "mycket mörka" upplevelsena med Trump i Vita huset leder till att insikten om behovet av en ny gemenskap växer sig starkare i USA. 🍀

Karin Henriksson

Churchill och Smuts: en hållbar vänskap.

FOTO: ALAMY

Imperiets fiende och hjälte

BIOGRAFI

Inte många känner idag till Jan Christiaan Smuts, född i Kapprovinsens vindistrikt i Sydafrika den 24 maj 1870, död den 11 september 1950 på sin farm Doornkloof utanför Pretoria. När jag nämnde hans namn för min hustru, mindes hon en resa på 1960-talet till en familj i England, där katten hette General Smuts. Detta ömhetsbevis var ingen slump – i få länder kom Smuts att uppskattas så mycket som i Storbritannien, vilket är paradoxalt, eftersom Smuts började sin politiska och militära karriär som tjänsteman hos utbrytarrepubliken Transvaals president Paul Kruger under det andra boerkriget 1899–1903, där fienden var Brittiska imperiet.

Detta idag nästan helt glömda krig var i samtiden lika uppmärksammat som Vietnamkriget blev 70 år senare. Det utkämpades mellan Transvaal, Oranjeristaten och vissa upproriska grupper av boer i Kap på ena sidan, och Brittiska imperiet på den andra. Bakgrunden var att de huvudsakligen holländsktalande boerna – boer betyder bonde – som

sedan 1600-talet bebott Sydafrika, kom att känna sig alltmer undanträngda av de senkomna industri- och gruvidkande engelsmännen, vilka de för övrigt kallade utlänningar (uitlanders).

Engelsmännen var dåligt förberedda för denna konflikt, och hamnade inledningsvis på defensiven. Efter något år med motgångar vände krigslyckan när fältnärskalk Roberts anlände med mer än 100 000 imperietrupper.

En ung Winston Churchill var utsänd som krigskorrespondent, och blev under dramatiska omständigheter tillfångatagen. Vid förhören träffade han för första gången Smuts, som hade att ta ställning till om Churchill, som var son till en inflytelserik lord, borde släppas fri, som Churchill krävde. Medan Smuts och regeringen övervägde detta genomförde Churchill – vilket man kan läsa om i den tidiga självbiografin *My Early Life* – en spektakulär flykt, då han gömd i en godsvagn tog sig till dåvarande Portugisiska Östafrikas huvudstad Lourenço Marques, nuvarande Maputo. Genom denna flykt blev Churchill något av en kändis, vilket han skickligt använde för att gynna sin politiska karriär.

>>

I två biografier, en om Smuts och hans politiska liv, en om Jan Smuts och Winston Churchills djupgående vänskap genom åren, ger den sydafrikanske författaren Richard Steyn intressanta inblickar i två människooöden som påverkat 1900-talets historia inte bara inom sina länder var för sig, utan också gemensamt för världen i stort.

Boerkriget blev en mycket bitter konflikt, där briterernas famösa uppfinning av koncentrationslägret blev ett ytterst tvivelaktigt arv till eftervärlden. För att stuka boerna och stoppa deras försörjningsled, tvingades barn och hustrur till de stridande lämna sina gårdar och internerades i läger under ofta usla förhållanden. De kom att svälta och lida svårt under sjukdomar, och britererna fick utstå internationell kritik.

Boerna kämpade i gerillagrupper och bjöd länge hårt motstånd. De blev internationellt uppmärksammade och fick mycket sympati, trots att boerna annars kritiserats för att hålla svarta mer eller mindre som slavar, vilket David Livingstone framhållit redan på 1850-talet. Men de fick sympati mycket därför att boerna – några slitna grupper skäggiga bönder med enkla vapen – länge höll dåtidens mäktigaste och kanske mest arroganta imperium stängd. De blev en del av ett internationellt propagandakrig.

Smuts föddes på en bondgård till kalvinistiska föräldrar. Hans uppväxt och skolgång var starkt formad av en både stoisk och gudfruktig livsföring. På fritiden vandrade han vida omkring på farmen och studerade naturen, landskapet och framför allt växterna. Han förblev hela livet en intresserad amatörbotanist. Då han visade gott läshuvud, förordade hans lärare att Jan skulle få läsa vidare. Under skoltiden utvecklade Smuts en stark känsla för boernas sak, även om han genom sin utbildning och bakgrund tillhörde det mer upplysta Kap. Han introducerade sin kamrat J F Malan till sin egen studentförening, den boernationalist och föregångare till apartheidpolitiken Smuts skulle förlora statsministerposten till i sitt sista politiska val 1948.

Efter gymnasiet fick Smuts ett stipendium för att läsa juridik vid Cambridge 1891–1895, varifrån han examinerades med exceptionellt höga betyg och mycket gott rykte. Vid återkomsten till Kap öppnade han egen advokatbyrå. Trots fina meriter gick det knackigt, då hans akademiskt strama personlighet blev något av ett hinder i kundrelationerna. Hans talanger kom bättre till sin rätt efter att han flyttat till Pretoria och rekryterats till presidenten Krugers administration, just när kriget mot engelsmännen bröt ut.

Koncentrationsläger: britererna kritiserades.

FOTO: ALAMY

Mot slutet av kriget ville och fick Smuts själv bege sig ut till fronten. Han ledde framgångsrikt en stor grupp gerillakrigare som med effektiva punktinsatser ställde till stora problem för engelsmännen bakom linjerna i Kapprovinsen.

Till slut tvingades boerrepublikerna ge upp. Den fred som slöts blev för boerna mycket bitter, en bitterhet som lade grunden till nationalistpartiets senare apartheidpolitik och utträdet ur samväldet 1961.

De olika provinserna i Sydafrika kom efter kriget att styras av en engelsk guvernör. De tidigare krigshjältarna för boerna Louis Botha och Jan Smuts ville dock slå in på en linje av försoning med engelsmännen. Då en liberal ministär tillträdde i Storbritannien såg Smuts och Botha chansen. De argumenterade och vann gehör för tanken att Sydafrika skulle bli en självstyrande dominion precis som Kanada, Australien och Nya Zeeland. Det stora målet för Botha och Smuts blev att ena de två vita folkgrupperna, de engelsktalande och de afrikaanstalande boerna i en politisk union.

Efter långa förhandlingar och diskussioner mellan företrädarna för de fyra provinserna – Kap, Oranjerestaten, Transvaal och Natal – genomförde man 1908–09 ett nationalkonvent som skulle enas om riktlinjerna för ett självstyrande Sydafrika. Man kom fram till att det borde bli en union med parlamentet i Kapstaden och regeringen i Pretoria. Botha och Smuts reste till London 1910, där de blev väl mottagna av lord Asquith och dennes liberala ministär. Den 31 maj, då Smuts just fyllt 40 år, utropades Sydafrikanska unionen. Botha blev premiärminister medan Smuts blev inrikes-, gruv- och försvarsminister.

De svartas och andra färgade gruppers politiska och ekonomiska ställning hade varit en aktuell fråga länge, framförallt i det mer liberala och engelskorienterade Kap, men också i Storbritannien. Svarta och färgade hade haft viss rösträtt inom Kapkolonien sedan länge, men detta kom att upphöra i och med Unionen. Steyn lyfter fram detta tema, då de svartas och indiernas kamp för politiskt inflytande ofta kom att hanteras av Smuts.

Smuts var en humanitär intellektuell, som bland annat författade ett filosofiskt traktat, *Holism*, där han ur naturvetenskap och filosofi ville förklara hur världens otroliga mångfald likväl också strävar mot en gemensam organisation, inte minst hur människan successivt kommit att organisera sig alltmer internationellt mot högre, gemensamma mål. Smuts kom att se det brittiska imperiet – som han först bekämpade – som ett av de främsta uttrycken för upplysning, civilisation och gradvis förverkligad frihet för människorna.

Steyn lyfter fram den djupa inre konflikt som därmed blottas hos Smuts: denne kunde aldrig se att de svarta kunde få politiska rättigheter likställda med de vitas, även om han aldrig förordade ren apartheid, som boernationalisterna. Under förhandlingar med indiernas organisation i landet mötte han vid flera tillfällen den unge advokatkollegan Gandhi, som senare lämnade landet för att fortsätta sin verksamhet i Indien.

Smuts inställning var – till skillnad från boernationalisternas – i denna fråga inte ideologisk, utan pragmatisk och praktisk. Han såg helt enkelt inte att de svarta eller indierna hade den utbildning och kunskap som han krävde av

sig själv och andra för att kunna ta politiskt ansvar. 1928 stod han bakom ett förslag – som aldrig kom att genomföras, på grund av boernationalistisk opposition – som innebar att alla vuxna i hela Unionen skulle få rösträtt utifrån en skala grundad på egendom och utbildning. Det skulle visserligen i praktiken utesluta de allra flesta svarta, men var inte principiellt uteslutande på grund av ras.

När det första världskriget bröt ut lyckades Botha och Smuts – mot boernationalisternas hårda motstånd – få landet med på Imperiets sida. De båda ledde framgångsrikt kampanjen i Tyska Sydvästrafrrika, som snart kapitulerade. Det blev Tysklands första stora förlust i kriget och en stor propagandaseger för britterna. I Östafrika lyckades Smuts pressa tillbaka den skicklige tyske generalen Paul von Lettow-Vorbeck. Efter fredsslutet upptog de båda en vänskap som blev bestående, och som bland annat tog sig uttryck i att Smuts sände matpaket till den tyske generalen efter det andra världskriget, då denne stod utblottad och hemlös.

Smuts var en hjälte inom Imperiet och hyllades i London när han anlände 1917. Kung Georg V bjöd honom till Windsor och sökte hans råd. Han förärades många hedersbetygelser och premiärminister Lloyd George inkluderade honom i imperiets krigskabinett.

1919 representerade Smuts Sydafrika tillsammans med Botha i fredskonferensen i Paris, men kritiserade fransmännen och premiärminister Clemenceau hårt för de drakoniska krigsskadedestånd och de förödmjukande villkor som planerades mot Tyskland. Smuts var i grunden en vän av Tyskland och beundrade tysk kultur och vetenskap. Landet borde hjälpas på fötter så snart som möjligt, menade Smuts. Han kritiserade även den amerikanske presidenten Woodrow Wilson för undfallenhet mot Clemenceau, men fick föga gehör. Mer samsynta var de när det gällde behovet av Nationernas förbund.

Senare samma år avled Botha, och Smuts blev premiärminister. Smuts och Churchill utväxlade brev då och då under mellankrigstiden, och träffades stundom, mest i officiella sammanhang. Deras vänskap var osannolik också därför att de kom ur så olika familjeförhållanden. Likväl hade de stort utbyte av varandra, och det sägs att Churchills uppfattning att man i segerns stund måste visa storsinhet var inspirerad av Smuts tydliga vilja att bilägga agget mot engelsmännen efter boerkriget.

Då stormmolnen åter hopades i Europa under 1930-talet

intensifierades deras utbyte. Smuts, som förlorat premiärministerposten 1924, återinträdde efter en valseger 1939. Han hade stora svårigheter att övertyga de redan tidigare tyskvänliga boernationalisterna att Sydafrika, om kriget kom, skulle ställa upp igen för Imperiet. Det var denna lojalitet från en boer och tidigare fiende som imponerade så mycket på britterna, men det var Smuts intellekt, klara omdöme och uppriktighet som gjorde honom särskilt värdefull för Churchill när stormen väl bröt ut.

Åter var Smuts ledamot av krigskabinettet, och utnämndes 1941 till fältmarskalk i den brittiska armén av Georg VI. Churchill sökte ofta råd från sin seniore vän och allierade, och få hade som Smuts kurage nog att säga ifrån, när han tyckte att Churchill gått för långt.

Fältmarskalk Montgomery brukade berätta om ett av de tillfällen då imperiets generalstab var församlad på Checkers för planering av kommande krigshändelser. Efter en lång middag hade det varit filmvisning till väl efter midnatt, varefter Churchill kallade de närvarande till fortsatt planering. Smuts,

”Britternas famösa uppfinning av koncentrationslägret blev ett ytterst tvivelaktigt arv till eftervärlden.”

som inte hade samma omvända dygnsrytm som den excentriska premiärministern, tog då till orda och förklarade att till skillnad från premiärministern kunde de flesta närvarande inte ligga i sängen och ge diktamen fram till lunch. Nej, alla andra måste upp tidigt för att vara i staben klockan nio. Det håller inte att driva dem att också arbeta nätterna igenom. Därför, förklarade Smuts, går jag och lägger mig nu, och jag föreslår att ni andra gör det också. När Smuts gått uppstod en stunds pinsam tystnad, som till slut bröts av Churchill: ”Nåja, gentlemän, vi kanske borde gå till sängs.”

Smuts gjorde många vänskaper på den internationella scenen, varav en av de mer intensiva var med den grekiska kungafamiljen som gått i exil i Sydafrika efter Kretas fall 1941. Särskilt utvecklade han en – platonisk – vänskap med kronprinsessan Frederika, som var av tysk

börd. De förde många och långa samtal, och hon var en av de få som läste och uppskattade hans bok *Holism*. När Churchill fått boken, svarade han i ett vänligt brev att han ”tittat på den med stor beundran”.

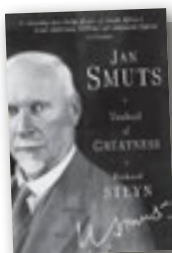
Efter kriget var Smuts en av de drivande bakom bildandet av Förenta nationerna, och deltog i författandet av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna i San Francisco 1945. Smuts var den kanske mest berömda statsmannen där, men såg ändå sitt inflytande minska. Vid FN:s generalförsamling i New York 1946 led han ett förödmjukande nederlag mot Jawarhal Nehrus syster, V L Pandit. Utan att ha planerat det såg sig USA och Storbritannien tvungna att förena sig med kritikerna och kräva att Sydafrikas diskrimineringspolitik måste upphöra.

Vid valet i Sydafrika 1948 fanns i bakgrunden två olika förslag om framtiden och de svartas rättigheter. Fagankommissionen menade att svarta successivt borde integreras i arbetskraften och ekonomin, medan Sauerkommissionen, tillsatt av Nationalistpartiet, förordade strikt segregering. Den vita arbetarklassen såg sig också hotad av ökad

svart arbetskraft. Smuts förlorade, och J F Malans nationalistparti började förbereda apartheidpolitiken.

Den som besöker Smuts älskade Doornkloof, som idag är ett museum, slås av det måttfulla, närmast ruckliga men charmiga trähuset med veranda och korruget plättak. Det var en gång officersmäss för brittiska soldater, och flyttades dit av Smuts efter boerkriget. Husets enkelhet speglar den stoiska livshållning som var Smuts kännetecken; han levde ett kärleksfullt familjeliv med sin hustru Isie och sina barn, fosterbarn och barnbarn. Det var i det huset, när hans döttrar skulle hjälpa honom av med stövlarna efter en utflykt den 11 september 1950, som statsmannen, soldaten, akademikern och boerpatrioten lämnade den tidsålder som redan hade börjat lämna honom. ✨

Emil Uddhammar

**JAN SMUTS
UNAFRAID OF
GREATNESS**
RICHARD STEYN
Jonathan Ball 2017

**CHURCHILL
AND SMUTS**
THE FRIENDSHIP
RICHARD STEYN
Jonathan Ball 2017

Befriande skamlöst

ÄNTLIGEN STOD EBBA BUSCH Thor i Aktuellstudion.

– Du har ju föreslagit att skolan ska införa en litterär kanon, sa programledaren Lotta Bouvin. Alltså en lista över böcker som alla elever ska läsa, och det här skulle också kunna vara ett sätt att integrera nyanlända i Sverige. Och nu tänkte vi testa dina litterära kunskaper.

– Ooh.

Ljudet från KD-ledaren hade kunnat vara ett uttryck för förväntan. Eller en knytnäve i solarplexus.

Först dök det upp en bild på en bok som nyhetsgrafikerna hade skrivit som *Gösta Berling's saga*, med apostrof och allt, vilket ledde tankarna till däckfirmor i glesbygden.

– Det står faktiskt helt still, sa Ebba glatt.

Så också hela det allmänbildade Sverige. Nästa bok var *Giftas*. Ebba gissade på Hjalmar Söderberg. Den tredje och sista var *Gentlemen*. Bouvin bidrog med ledtråden att det rörde sig om en akademiledamot. Men nej.

Allt detta vet ni ju redan. Jag återger ändå händelsen för att ni riktigt ska minnas känslan av hur en frostad taggtråd drog genom kroppen.

Skadeglädjen efteråt var omåttlig. Ledar- och kultursidorna drog taggtråden några vändor till och påpekade att detta var symptomatiskt för den illitterata borgerligheten. Busch Thor utnyttjade kulturen för att exkludera nyanlända, vilket var magstarkt när hon själv hade lika taskig koll som om hon just vadat iland från gummiåten. Hon representerade en förlegad bildningssyn, där det snarare handlar om att rabbla utantillåxor än att skaffa sig ett, som det heter, "levande förhållningssätt" till litteraturen. Men hon fixade alltså varken det ena eller det andra.

FÖR ÅTTA ÅR SEN var jag i USA och gjorde research till en roman om den amerikanske punkgitaristen Johnny Ramone. Först var jag i New York och nötte trottoarer i den vindpinade stadsdelen Queens, där fyra mer eller mindre missanpassade snubbar bildade Ramones i mitten av 1970-talet. Jag intervjuade Johnnys kompisar och roadies, exflickvänner och turnéledare. Sen åkte jag till Los Angeles, dit han flyttade efter bandets upplösning, och intervjuade människor där.

Att jag skulle skriva just en roman om honom, och inte en biografi, väckte visst intresse. Jag fick ofta frågan om vilken sorts roman jag hade tänkt mig. Den jag nämnde som förebild var Joyce Carol Oates tegelsten *Blonde*, om Marilyn Monroe. Jag tyckte om känslan av att Oates hade slagit ut väggarna mellan fakta och fiktion, att man dök in i ett medvetande och brydde sig

allt mindre om vad som var sant och vad som var påhittat. Hennes roman tycktes etablera en egen genre, och hade en självklarhet som man bara hittar hos författare som har ingående kunskaper om sitt ämne, eller är infernaliskt skickliga på att framstå som att de har det.

Så när jag satt på Johnnys stamfik i Hollywood Hills och fick den där frågan hade jag svaret färdigt.

– Känner du till en författare som heter Joyce Carol Oates...? började jag hövligt.

I åtta fall av tio skakade mitt intervjuoffer på huvudet.

– No.

Jag kom helt av mig. Det berodde inte bara på att jag hade utgått från att Oates var en författare som de flesta kände till. Nej, det handlade snarare om sättet på vilket de skakade på huvudet.

De var nämligen helt obesvärade.

En och annan förklarade hjälpsamt:

– Jag är inte så intresserad av böcker. Jag är mer inne på sport och matlagning.

Deras oförmåga att skämmas gjorde ett djupt intryck på mig, och fyllde mig rentav med avund. Jag tvivlade på att någon svensk hade ryckt lika sorglöst på axlarna,

för även om vi inte kände till författaren skulle vi vara intensivt medvetna om frågans laddning; att vi borde känna till författaren. Och det spelar ingen roll om man kommer från ett akademiker- eller arbetarhem. Att påkommas med en bildningslucka är lika genant oavsett var man kommer ifrån. Respekten för bildning är grundmurad, och likaså skammen över bristen på densamma.

Så varför kändes amerikanernas inställning så befriande?

Kanske för att de verkade ha gjort ett medvetet val. De hade prövat att läsa böcker, tyckte inte att det gav dem någonting och började ägna sig åt makramé eller segelflygning istället. Vilket är en himmelsvid skillnad mot att tugga sig igenom böcker för att det anses "fint", trots att man tycker att det är urtråkigt.

EN KLOK PERSON sa en gång att om man aldrig möts av ett "nej" betyder ett "ja" till slut ingenting. Kanske gäller det också kulturen. Att den mår bra av att prövas förutsättningslöst, som allt annat, och rentav väljas bort ibland. Människorna mitt emot mig på Beverly Glen Deli var inga dåliga människor, utan lika insiktsfulla, reflekterande och empatiska som vilken *Axess*-läsare som helst.

Och Benito Mussolini, Joseph Goebbels och Radovan Karadzic var som bekant bildade ut i fingerspetsarna.

"Skadeglädjen efteråt var omåttlig."

Bengt Ohlsson

Vi besöker bland annat konstnären Isca Greenfield-Sanders i hennes ateljé.

Konstens New York

Följ med Fokus och galleristen Björn Wetterling till New York och några unika dagar med ateljébesök hos Isca Greenfield-Sanders, Sebastian Blanck och Frank Stella. Med Björn som ciceron guidas vi till New Yorks bästa gallerier och konstmuseer samt besöker Universal Limited Art Edition (ULAE). Programmet medger såväl tid för shopping och egna aktiviteter som besök hos några av New Yorks mest namnkunniga konstnärer.

PROGRAM

17/10 ANKOMST NEW YORK

Ankomst transfer (svensk guide, NYC briefing under bussresan). Middag inkluderad på www.gabrielsnyc.com

18/10 BESÖK HOS ISCA GREENFIELD-SANDERS, SEBASTIAN BLANCK EAST VILLAGE

(tid för ytterligare gallerier, museer och shopping)
Middag inkluderad (www.tavernonthegreen.com el likn.)

19/10 ULAE PÅ LONG ISLAND NEW YORK 08:00–16:00

Privat buss (ingen lokal guide). Lunch inkluderad
Middag inkluderad på Steakhouse el liknande.

20/10 FRANK STELLA UPSTATE NEW YORK DOUG + MIKE STARN'S STUDIO KONSTMUSEET DIA FOUNDATION 08:00–16:00

Privat buss (ingen lokal guide). Lunch inkluderad
Middag inkluderad (www.buddakannyc.com el likn.)

21/10 FRI FÖRMIDDAG

Transfer till Newark utan svensktalande guide.

22/10 ANKOMST ARLANDA

FOTO: KYLE KNOELL

5 dagar inkl flyg & boende: **33 650 kr**

RESEDATUM: 17–22 OKTOBER 2018. Hudson Hotel, del i dubbelrum. Enkelrumstillägg +5 200 kr.
Tillägg Business Class är från 15 700:-, i mån av plats. Läs mer: www.fokus.se/lasarresor

”Skogen här är ovärderlig i min kamp för att vi ska slippa se allt sämre.”

Läs hur forskaren Lasse Jensen försöker hitta en medicin mot en av våra vanligaste ögonsjukdomar.

Gula fläcken finns mitt i näthinnan och ansvarar för synskärpan och förmågan att se detaljer. Utan gula fläcken skulle du inte kunna läsa den här texten.

Du skulle inte kunna läsa om det lilla samhället Likenäs i Värmland. Efter att länge varit mest känt för att Majken Åberg där 1944 satte världsrekord i kast med slungboll, är Likenäs nu känt som hemorten för syst-rarna Larsson, Inga-Maja och Anna-Gerd, som skänkt över 50 miljoner till svensk medicinsk forskning, i form av stora skogsegendomar, aktier och fastigheter.

Du skulle inte kunna läsa om hur en del av de pengarna används av forskaren Lasse Jensen i Linköping för att försöka hjälpa de många människor som drabbas av åldersförändringar i gula fläcken. En av de vanligaste ögonsjukdomarna.

Blodkärnen läcker ut vätska. Avlagringar bildas runt blodkärnen i olika delar av ögat.

Vad som händer när vi blir äldre är att immunförsvaret inte längre tar hand om allt skräp.

Dessa avlagringar trycker på blodflödet, stryper det långsamt och vår syn blir allvarligt sämre.

Forskning om gula fläcken har pågått länge. Men till skillnad från tidigare forskning, vilken mest varit inriktad på synceller i ögat, riktar Lasse Jensen och hans team in sig just på blodkärnen.

”Vad är det exakt som gör att blodkärnen läcker ut en massa vätska? När vi lyckats klarlägga det, vilket vi är på god väg att göra, kan vi hitta en bättre behandling.”

Lasse Jensen är född i Danmark och utbildade sig först till ingenjör. Han doktorerade sedan i medicin på Karolinska Institutet i Stockholm. Fördjupningar i forskningen ledde honom till Linköping.

Att forskningspengarna som Lasse fått från Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning (SSMF) kommer från privata givare finns med i hans tankar hela tiden.

”Jag drivs av att göra en skillnad för sjuka. Jag har alltid i bakhuvudet att forskningen ska handla om något som direkt kan översättas till människors situation.”

SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR
MEDICINSK FORSKNING

GRUNDAT 1919

Vill du också ge ett bidrag, stort som litet, till svensk medicinsk forskning, läs mer på ssmf.se eller ring SSMF på 08-33 50 61. Där kan du också beställa SSMF:s folder om att skriva testamente. Plusgiro 90 11 09-9. Bankgiro 901-1099. Swish 1239011099.